VILJAN

OCH DESS UPPFOSTRAN

AV

JULES PAYOT

ÖVERSÄTTNING FRÅN FRANSKAN

HOLM

AGSAKTIEBOLAG

STORAGE-ITEM
MAIN

LP9-L25G

U.B.C. LIBRARY

THE LIBRARY

THE UNIVERSITY OF
BRITISH COLUMBIA

Gift

H. R. MacMillan

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of British Columbia Library

http://www.archive.org/details/viljanochdessupp00payo

VILJAN

OCH DESS UPPFOSTRAN

AV

JULES PAYOT

ARBETET TILLÄGNAT TH. RIBOT

ÖVERSÄTTNING FRÅN FRANSKAN

STOCKHOLM
BEIJERS BOKFÖRLAGSAKTIEBOLAG

BF632
P3

34

STOCKHOLM 1913
TRYCKT HOS BEIJERS BOKFÖRLAGSAKTIEBOLAG

FÖRETAL.

TILL ANDRA UPPLAGAN.

Det välvilliga mottagande jag rönt av den franska och utländska pressen ävensom allmänhetens intresse, i det första upplagan inom några veckor slutsålts, bevisar att denna bok utkommit i rätta stunden, och att den motsvarar ett djupt behov hos de bildade.

Jag tackar de många, som skrivit mig till, och särskilt de juridiska och medicinska studerande, vilka tillsänt mig så talrika och värdefulla uppgifter till stöd för vad jag sagt i första kapitlet av femte boken. Somliga missgilla min »pessimism». Aldrig, säga de, har ungdomen talat så mycket om handling som nu. Ja, men det är tyvärr ett stort steg från ordet handling till saken handling. Det ser ut som om de flesta unge män förväxlade pratet och agitationen med själva den skapande handlingen. Somliga, de mest auktoriserade, tro att den studerande ungdomen till stor del består av dilettanter och enerverade. Men dilettantism och nervförslappning äro två sjukdomar hos viljan, som man måste söka råda bot för.

Den praktiska delen av viljans uppfostran har rönt nästan idel lovord. Så är däremot icke fallet med kap.

III (första boken) och kap. I (andra boken). Jag väntade att bliva motsagd på dessa punkter, men en del av kritiken synes mig gå utom frågan.

Det torde att börja med bemärkas, att jag aldrig påstått idén sakna varje inflytande på viljan. Jag har starkt framhållit de instinktiva impulsernas och vanornas andel i våra viljeyttringar. Men vad jag velat framhålla är, å ena sidan, att den högre viljan består i idéns makt över böjelserna, och å andra sidan, att idén icke har något *omedelbart* välde över »de lägre drifternas råa skara». Idéns makt över sådana motståndare är medelbar: den måste, med fara att eljest misslyckas, låna makten där den finnes, d. v. s. från känslorna.

Det är rätt egendomligt, att ehuru jag väntat att min frihetsteori skulle möta häftiga angrepp av den fria viljans anhängare, det snarare varit förfäktarne av karaktärens oföränderlighet som visat sig fientligt stämda. Det ser också ut som om teorien om den fria viljan vore på väg att övergivas av alla uppfostrare, som icke äro uteslutande teoretici. Man har i detta avseende gjort mig uppmärksam på, att M. Marion, som har så stor auktoritet i dessa frågor, under sin föreläsningskurs 1884—85 starkt betonat det onda, som den metafysiska teorien om viljans frihet vållat, i det den hindrat studiet av den verkliga och för övrigt inskränkta frihet, som vi kunna tillkämpa oss genom egna ansträngningar. Gent emot Fouillés påstående, att blotta idén om »*frihet*» hos oss gör oss fria, framställer Marion i företalet till sin tes om den moraliska solidariteten den praktiskt sannare och mera användbara åsikten att, om man inbillar sig vara så fri, så kommer man att försumma att

tillkämpa sig den ringa grad av frihet, som det är möjligt att uppnå. Detta är en slående sanning. Fria bli vi endast genom att under hård kamp förvärva frihet.

Beträffande en tillvitelse, som gjorts mig, att jag icke fäst tillbörlig vikt vid den medfödda karaktären, synes den vila på en allt för dunkel föreställning om vari karaktären består.

En karaktär är icke lik ett enkelt ämne; den är tvärtom en ytterst sammansatt resultant av böjelser, idéer m. m. Påståendet, att karaktären är medfödd, innebär således flere orimligheter.

Detta betyder först och främst, att denna resultant, detta avvägda förhållande mellan olikartade element, denna vissa kraftgruppering, skulle kunna vara medfödd, något som är alldeles ofattligt.

Vidare innebär det ett påstående, att man skulle kunna bevara medfödda elementer i ett tillstånd av fullkomlig oföränderlighet och undandraga dem varje påverkan av de omgivande förhållandena av uppfostran, vilket ävenledes är orimligt. Denna orimlighet väcker ohjälplig misstro emot medföddhetens avgörande betydelse.

Påståendet, att karaktären är medfödd, förutsätter slutligen något som bestrides av vår inre erfarenhet, uppfostrarnes erfarenhet och det dagliga livet, nämligen att karaktärens huvudelement, böjelserna, skulle vara för all tid oföränderliga! (Vi erfara mer än tillräckligt att intet är oföränderligt). Jag har för övrigt bevisat (II, III) att intet är oföränderligt, och att man kan modifiera, undertrycka eller fördjupa en känsla. Om icke hela mänskligheten innerst vore av denna åsikt, skulle man icke göra

sig någon möda med barnens uppfostran. Naturen skulle själv ombesörja den efter sina oföränderliga lagar.

Dessa teoretiska betraktelser äro tillräckliga att bevisa medföddhetsteoriens ohållbarhet. Vill man ytterligare övertyga sig, kan man för övrigt läsa de nyaste arbetena om karaktären, framför allt 3:dje delen av Paulhans' verk, där man finner att det vanligen finnes flere typer inom en och samma person, att utvecklingen med åren undertrycker en del eller tillför personligheten nya böjelser, och att personer ofta kunna helt och hållet ändra karaktär. Detta är liktydigt med, att en karaktär är något mycket sällsynt.

De flesta barn förete en fullständig anarki i sina böjelser. Har icke uppfostran just till ändamål att bringa ordning i oordningen, stadga och enhet? Ofta händer det, att då man tror verket fullbordat, manbarhetsperioden kommer och bortsopar allt likt en stormvind: anarkien begynner på nytt, och om icke den hädanefter andligen isolerade ynglingen på egen hand företager sig att återställa den moraliska enheten inom sig och själv bildar sin karaktär, kommer han att bliva en av dessa »marionetter», varom jag längre fram talar (pag. 28).

Om för övrigt karaktären vore medfödd, om en var vid sin födelse finge liksom till skänks av en lycklig slump enheten i sitt liv fix och färdig, borde man ju skåda idel karaktärer runt omkring sig. Men var äro de?

Skola vi söka dem inom den politiska världen? Med några lysande undantag, vilka blott göra motsatsen så mycket bedrövligare, finner man knappast där några personligheter, som koncentrera sig helt mot ett högre mål,

det råder en sådan brist på sammanhang i idéer och känslor och agitationen* är så vanlig, handlingen så sällsynt, att man tryggt kan våga påstå, att politici i allmänhet icke äro annat än barn i mannaskepnad.

Ha vi icke inom litteraturen sett, huru pennans män nästan enhälligt efter den fasaväckande orkanen 1870 förhärligat djuret i människan? Manzonis åsikt bevisas till fullo genom det faktum, att fruktsamheten avtager i samma mån som begären tilltaga. I stället för att söka egga det högsta och ädlaste inom oss, ha de flesta skriftställare vänt sig till våra lägre instinkter: de ha betraktat oss såsom endast utrustade med ryggmärgen, och förlängda märgen, de ha skänkt oss en litteratur för hjärnlösa i stället för en litteratur för tänkare.

Men det tjänar till intet, att jag fortsätter. Är det icke uppenbart att, om karaktären fordrar enhet och fasthet, om den fordrar en riktning mot högre mål, den icke kan vara medfödd? Denna enhet och fasthet, vilka äro så fullkomligt stridande emot den naturliga inre anarkien hos oss, måste långsamt tillkämpas. De, som icke kunna eller vilja sträva därefter, måste även avstå från det, som utgör personlighetens storhet, nämligen friheten och herraväldet över sig själv.

Bar le Duc, 20 jan. 1894.

* **Uttrycket 'agitation', som av förf. ofta användes är oöversättligt i ett ord, det betecknar egentligen en osammanhängande verksamhet, utan enhetlighet och klart mål.**

I

DEN TEORETISKA DELEN

FÖRSTA BOKEN.

FÖRBEREDANDE SYNPUNKTER.

FÖRSTA KAPITLET.

Det onda, som bör bekämpas; de olika formerna av abouli* hos den studerande och den intellektuella arbetaren.

Caligula önskade, att romarne haft endast ett huvud, på det han måtte kunna avhugga det med ett enda hugg. En dylik önskan vore fåfäng i fråga om de fiender vi nu ha att göra med: orsaken till att vi misslyckats i så mycket, till allt vårt elände, är blott en, nämligen vår viljesvaghet, det vill säga vår avsky för ansträngning och framför allt ihållande ansträngning. Passivitet, lättsinne, förströddhet äro blott olika namn på denna form av allmän lättja, som för människonaturen är vad trögheten är för materien.

Det är alldeles uppenbart, att de ihållande viljeansträngningarnes verkliga antagonist måste vara en permanent verkande kraft. Lidelser äro av övergående natur; deras var-

---

* Såsom varande en allmänt begagnad och delvis oöversättbar vetenskaplig term har det franska ordet 'abouli' bibehållits. På svenska motsvaras det närmast av begreppen *lättja*, *håglöshet*, *slapphet*.

aktighet står i omvänt förhållande till intensiteten: deras tillfälliga natur tillåter oss icke att studera dem isolerade såsom verkliga hinder för ansträngningens uthållighet, förutom i de mycket sällsynta fall, då de uppnå en styrka och en varaktighet som gränsa till vansinne. De långa uppehållen mellan utbrotten lämna rum för mycket arbete. Men det finns ett grundtillstånd hos själen, som verkar fullt oavbrutet, och som kallas slapphet, apati, lättja, håglöshet. Att ofta upprepa ansträngningar är detsamma som att lika ofta förnya striden mot detta naturliga tillstånd utan att för övrigt därigenom någon avgjord seger vinnes.

Ett naturligt grundtillstånd, sade jag; därmed menar jag att människan endast i nödfall underkastar sig en långvarig ansträngning. Resande förklara enhälligt att de ociviliserade folkslagen fullkomligt sakna förmågan av ihållande ansträngning. Ribot anmärker riktigt, att det torde ha varit förtryckta kvinnor, som av fruktan för männens våld gjort de första ansträngningarne till regelbundet arbete, under det att deras herrar och män vilade sig. Se vi icke rödskinnen försvinna under våra ögon, emedan de icke vilja underkasta sig regelbundet arbete, vilket skulle kunna bereda dem förbättrade villkor?

Men vi behöva ju icke gå så långt för att finna exempel; vi veta huru långsamt barnet vänjer sig vid regelbundet arbete. Ytterst sällan ser man bönder och arbetare söka förbättra en tillverkning eller arbetsmetod. Vi kunna med Spencer genomgå alla de föremål vi begagna under dagens lopp; det finns icke ett ibland dem, som icke genom en lätt tankeakt skulle kunna göras ändamålsenligare, och vi nödgas instämma i hans slutsats, att »det ser ut som om varje människa hade föresatt sig att leva sitt liv med minsta möjliga tankeansträngning». Gå vi till våra minnen från studietiden — huru många verkliga arbetare kunna vi uppleta bland våra kamrater? Gjorde de icke alla det minsta möjliga för genomgåendet av sina examina? Och när stu-

dierna äro undangjorda, anses den personliga ansträngningen, tankearbetet, ytterst besvärligt. I alla länder drar man sig lätteligen fram genom examina på blott minnesläsning. Så syftar man heller icke synnerligen högt. Maneuvrier uttrycker de studerandes önskningar — åtminstone vad vårt land angår — förträffligt sålunda: de eftersträva ämbeten, låt vara dåligt avlönade, ringa ansedda, utan framtid, utan utsikter, där mannen och hans förmåga gradvis urarta under en nästan ofruktbar verksamhet, blott han där finner den där obeskrivliga njutningen att slippa tänka, vilja och handla. Den stränga reglementeringen ger hans arbete urets regelbundna gång och befriar honom från den tröttsamma äran av att handla och leva.

Vi böra för övrigt icke anklaga ämbetsmannen ensamt. Intet yrke, ingen levnadsbana, den må vara aldrig så upphöjd, är tillräcklig att bevara personligheten, styrkan och viljekraften. Under de första åren finner själen tillfälle till utveckling genom aktiv verksamhet. Men snart nog minskas antalet av nya fall, som fordra tankearbete och forskning. Fullgörandet av de högsta funktioner, sådana som synas fordra de största själsansträngningar, blir rätt och slätt en vanans sak. Advokaten, ämbetsmannen, läkaren, läraren, leva av ett samlat kapital, vilket ytterst sällan och i varje fall mycket långsamt ökas. De anstränga sig allt mindre år från år, och år från år minskas tillfällena för dem att insätta det högsta av sin begåvning. Snart äro de inne i gamla hjulspår, tankeskärpan förslöas i brist på övning, och med den uppmärksamheten och tankens vigör. Om man icke förskaffar sig intellektuella sysselsättningar vid sidan av sitt yrke, kan man ej undgå denna viljans gradvisa avdomning.

Eftersom min bok i främsta rummet är avsedd för studerande personer, som ägna sig åt intellektuellt arbete skall jag noga granska de former varunder det här omtalade onda hos dem yttrar sig.

Hos studerande består dess svåraste form i denna »atonie» detta själens drömmeri, längtan, som röjer sig i alla ynglingens handlingar. Han sover flere timmar för mycket, stiger upp omornad, slapp och håglös, kläder sig gäspande och långsamt. Han känner sig icke »i farten», som man säger, och har ej lust för något arbete. Allt vad han gör sker dött, trist och likgiltigt.

Lättjan trycker spår i hans ansikte; dess uttryck är obestämt, på en gång slappt och förstrött. Hans krafter äro klena, hans rörelser osäkra. Efter en förspilld morgon går han till sin frukost, vanligtvis på ett kafé, där han genomläser tidningarna med annonser och allt, emedan detta sysselsätter utan att fordra någon ansträngning. Fram på eftermiddagen vaknar han upp en smula, men denna vakenhet plottrar han bort med prat, onyttiga diskussioner och framför allt (alla lata äro nämligen avundsamma) med att tala illa om andra: om politiska personer, litteratörer, lärare; alla få en släng med av kritiken. På kvällen går den stackarn till sängs, missmodig och något surare till humöret än dagen förut, ty atonien följer honom icke blott under arbetet utan för det mesta också medan han roar sig; ingen glädje vinnes utan möda, ingen lycka utan ansträngning. Läsning, museibesök, lantliga promenader m. m. äro aktiva nöjen, som fordra en viss företagsamhet: Och då de aktiva nöjena äro de enda, som förtjäna att räknas med, som alltid verka uppfriskande även på viljan, blir den lates liv det tommaste man gärna kan tänka sig. Han må hava glädjen aldrig så i handen, den silar sig ändå ut mellan fingrarna på honom. Saint Jérôme jämför träffande de lata med soldater på bataljtavlor, som stå med sabeln i högsta hugg utan att någonsin slå till. Även ingrodd lättja utesluter icke stunder av handlingsiver. Ociviliserade folk ha ingen motvilja emot starka, övergående ansträngningar; de frukta endast ett regelbundet, ihållande arbete, vilket fordrar en långt högre grad av viljestyrka; en oavbruten,

om än svag verksamhet tar i längden mycket mera på krafterna än starka kraftyttringar med långa mellantider av vila. Lättingens levnadssätt liknar en krigföring med häftiga anfall och däremellan långa perioder av overksamhet. Araberna tillkämpade sig ett vidsträckt välde, men de förmådde icke bibehålla det, just emedan de saknade denna förmåga av oavbruten verksamhet, som fordras för att organisera, bygga vägar och grunda ett skol- och industriväsende. De flesta studenter kunna, när examensbrådskan tränger på, prestera ett kraftprov, men de äro ur stånd till ett jämt och lagom arbete under månader och år.

Varje arbetsmetod, som avviker ifrån denna jämna och uthålliga typ, måste stämplas såsom *lättingsarbete*. Ett enhetligt arbete fordrar naturligtvis även en enhetlig riktning. Ty viljans styrka yttrar sig mindre i en mångfald av ansträngningar än i en koncentration av alla själskrafter mot ett bestämt mål. Jag skall teckna en av de vanligaste lättingstyperna. En livlig, glättig och kraftfull ung man. Han kan sällan vara sysslolös. Under loppet av en dag har han t. ex. läst en geologisk avhandling, en artikel av Brunetière om Racine, åtskilliga tidningar, genomgått på nytt några anteckningar, gjort ett utkast till en avhandling och översatt några sidor engelska. Han har icke ett ögonblick varit overksam. Kamraterna beundra hans mångsidighet och arbetsförmåga. Men jag måste likväl kalla honom lat. Psykologen ser i detta mångfaldiga arbete endast ett bevis på en ganska stor *spontan*, men icke av *viljan behärskad* uppmärksamhet. Denna så kallade mångsidiga arbetsförmåga bevisar helt enkelt en stor viljesvaghet. Denna ofta förekommande lättingstyp ville jag kalla den förströdda typen. Det är sannolikt mycket angenämt att på detta sätt flanera med tanken, men det är icke ett promenerande, som skänker verklig njutning. Nicole kallar dem som ha smak för dylikt arbete »flugsjälar». De likna, såsom Fénelon säger, »en ljuslåga, som fladdrar för varje vinddrag».

Den stora faran vid detta ansträngningarnas splittrande ligger däri, att intrycken aldrig få tid att mogna. Man skulle kunna säga, att sådana tankar och känslor, vilka vi hysa endast såsom vore de gäster i ett hotell, äro och förbliva kortvariga och snart glömda främlingar. Vi skola i nästa kapitel se, huru det verkliga, intellektuella arbetet fordrar att alla ansträngningar samlas i *en* riktning.

Denna motvilja för verkligt arbete, d. v. s. alla erforderliga krafters samling emot ett bestämt mål, är förenad med en ej mindre stor motvilja för personlig ansträngning. *Ett* är att skapa självständiga verk, göra uppfinningar eller originalarbeten, *ett annat* inlärandet av andras tankar. Orsaken varför personlig ansträngning är så motbjudande ligger just däri, att den ovillkorligen fordrar samling. Varje producerande arbete måste oskiljaktigt förena de båda högsta formerna av intellektuell verksamhet. Det är också lätt att finna, i vilken grad detta arbete avskräcker flertalet av de studerande, vilka dock inom kort skola bilda den ledande klassen. För att taga ett exempel äro de, som tillhöra filosofiska fakulteten, mycket goda lärjungar, när de hava slutexamen för ögonen. De äro arbetsamma och i allmänhet noggranna i sitt arbete. Men de tänka tyvärr icke själva. Av denna tankelättja följer en benägenhet att tänka blott med ord. Sålunda faller det ingen in att det vid psykologiska studier vore lämpligt att pröva sig själv och söka exempel i verkligheten i stället för att lära utantill de exempel som stå i böckerna. Nej, de hava en oövervinnelig lust att hellre *lära* än *forska*. De föredraga detta oerhörda överlastande av minnet framför en mindre, »*personlig*» ansträngning. Överallt passivitet — naturligtvis med undantag för en fåtalig elit av verkligt goda elever.

Ett erfarenhetsbevis för denna oförmåga av personlig ansträngning har jag i de var tredje månad återkommande tävlingarna om första platsen.

Flertalet elever frukta dessa prövningar. Att nödgas

skriva över ett ämne, som icke fordrar något självständigt arbete, utan för det mesta endast förmåga att efter en ny plan ordna de materialier, som meddelats dem under lärokursen, och att genom reda och klarhet göra framställningen njutbar, är ytterligt motbjudande för dem.

Denna motvilja för personligt arbete föra de med sig till universitetet — och detta utan större olägenhet, då examina icke gå ut på att utröna, vad examinanden är, och vad han duger till, utan endast beskaffenheten av hans minne, hur mycket han inlärt.

Varje samvetsgrann student måste, om han vill tänka efter, erkänna för sig själv i vilken ringa grad ett års medicinska, juridiska, naturvetenskapliga eller historiska studier kräva annat än minnesläsning.

Det är också rätt egendomligt att se, i vilka fina former lättjan förekommer även hos vetenskapsmännen. Lättjan utesluter nämligen ingalunda en myckenhet arbete och omtänksamhet; ty här uppväges icke kvaliteten av kvantiteten. Tvärtom, arbetskvantiteten skadar oftast kvaliteten. De tyska vetenskapsmännen göra gärna narr av oss, men liksom råttan i fabeln kravsa de oftast kastanjerna ur elden för oss. Jämförelsen synes mig ganska berättigad.

Ett arbete av denna kvantitativa beskaffenhet kan man lämna och taga upp igen. Alltid stödd av texter, behöver tanken icke själv skapa; på detta sätt kan man med framgång idka studier, även sedan själsförmögenheterna förlorat sin finaste skärpa. Tiden skall snart besanna Renans förutsägelser om de blott och bart undervisande vetenskapernas öde: de hava ingen framtid. Deras resultat äro allt för osäkra, allt för mycket omtvistade; och för övrigt, de tjugutusen volymer, som varje år inflyta till »Bibliothéque nationale», skola inom femtio år hava ökat samlingen med en million volymer — och då äro tidningarna och de periodiska tidskrifterna icke medräknade. En million! Om man antar, att varje volym är i medeltal två centimeter

tjock, skulle detta göra oss en bokstapel fyra gånger högre än Mont Blanc. Är det icke alldeles klart, att historien måste allt mer frigöra sig ifrån alla dessa namn och detaljer och i stället börja röra sig med de till sina orsaker och verkningar alltid mycket hypotetiska sociala företeelserna, att utanläsningen skall förkvävas av det oerhörda materialet och förlora sin auktoritet hos alla tänkande personer? Samlandet kommer så småningom att ej anses för verkligt arbete. Man skall sålunda också slutligen komma att kalla dessa sysslor för vad de verkligen äro: *sysslor*. Benämningen *arbete* bör reserveras för den verksamhet, vilken sammanfogar detaljerna, utsofrar det onyttiga, koncentrerar, vilket sker medelst den högsta tankeansträngning. Skapandet består i själva verket i att skilja huvudsak från bisak och att framställa den förra i full belysning. Onödiga detaljer endast förvandska sanningen; de röja inför ett övat öga vår ohjälpligen inneboende lättjas överhandtagande emellan viljans osammanhängande kraftyttringar.

Tyvärr kan det sägas, att hela vårt undervisningsväsende är ägnat att förvärra denna vår inneboende lättja. Skolornas undervisningsprogram förefalla enkom avsedda att göra varenda elev till vad jag nyss kallade en »förströdd». De tvinga de stackars ynglingarna att läppja på allt och hindra dem genom läroämnenas mångfald ifrån att göra något grundligt. Huru skulle ynglingen kunna komma på den tanken, att hela det nuvarande skolsystemet är alldeles förvänt? Och dock strävar det att döda hos lärjungarna allt initiativ och ärlig vilja i arbetet. För nagra år sedan hade vår armés artilleri en relativt svag verkningsförmåga; nu är den tiodubblad. Varför? jo, emedan granaten förut exploderade vid anslaget mot målet utan att göra detta särdeles stor skada. Numera har man uppfunnit ett särskilt brandrör, varigenom granaten icke kreverar förr än ett par sekunder efter anslaget; den tränger in, och först

där, djupt inne i målet, väl fördämd på alla sidor, kreverar den med väldig förstörelsekraft. I den nutida uppfostringsmetoden har man glömt att också själen behövde ett brandrör. Man låter aldrig de förvärvade kunskaperna tränga djupt. Du vill stanna ett ögonblick? Det får du icke; framåt bara! Ja, men jag förstod inte riktigt; den där känslan hann jämnt och nätt vakna hos mig efter det jag läst boken... Seså, gå på du! gå utan rast, du skall medhinna din matematik, fysik, kemi, zoologi, botanik, geologi, allmänna historia, fem världsdelars geografi, två levande språk, litteraturhistoria, psykologi, logik, morallära, metafysik, filosofiens historia... Gå på bara; medelmåttigheten vinkar dig; lär dig i skolan vanan att betrakta allting ytligt, att döma allt efter utseendet!...

Detta jäktande minskas knappast vid universitet; här blir det för mången ännu värre än i skolan.

Lägg härtill, att det moderna livets förhållanden äro ägnade att motverka, ja tillintetgöra hela vårt inre liv och framkalla en ytterlig förströddhet. De lätta kommunikationerna och de många resorna förströ vår tanke. Man har ej ens tid till läsning längre. Man lever ett på en gång oroligt och tomt liv. Tidningen, dess konstlade eggelse på tanken, den lätthet varmed dess notiser draga intresset till alla möjliga förhållanden i världens alla vrår, orsakar att läsningen av en bok förefaller mången tråkig.

Huru skulle vi bli annat än förströdda, då förhållandena äro särskilt ägnade att göra oss sådana, och så mycket mera då vår uppfostran på intet sätt satt oss i stånd att motarbeta detta. Är det icke bedrövligt att tänka sig, att det förnämsta i uppfostran, nämligen viljans uppfostran, ingenstädes företagits direkt och medvetet? Allt vad man gör i uppfostringsväg går i själva verket ut på något helt annat: man strävar blott att möblera intelligensen, men viljan odlas ej mer än nödigt för det intellektuella arbetet — att viljan odlas är för övrigt ej rätta uttrycket, man kunde snarare säga,

att den eggas. Man tänker endast på det närvarande. Här ha vi en hel apparat för att hålla tillbaka och stereotypera: å ena sidan lärarnas klander, kamraternas hån, bestraffningar m. m., å andra sidan belöningar och lovtal. Där intet annat än ett obestämt, avlägset perspektiv av en rättsexamen eller en medicine doktorsgrad, som även den lataste kan stå ut med. Viljans uppfostran lämnas åt sitt öde: och dock är det ju uteslutande viljan, som skapar mannen! Förbliva icke de mest lysande begåvningar ofruktsamma utan den? Är icke den medlet, varigenom allt stort och skönt kommit till?

Det besynnerliga är, att alla inom sig erkänna, att det är just så som jag sagt. Alla lida av detta missförhållande: den överdrivna intelligensodlingen jämte viljans försummande. Men ännu ha vi icke sett någon bok, som handlar om medlen till viljans uppfostran. Man vet ej, hur man skall bära sig åt för att giva sig själv denna uppfostran, som läraren ej haft en tanke på. Tag på en slump tio studerande ibland dem, som arbeta mycket litet, och fråga dem, och de skola samstämma i ungefär följande: i skolan bestämde läraren för varje dag, ja varje timme, det pensum vi skulle genomgå. Sättet var noga utstakat: vi skulle lära oss ett visst kapitel i historien, en viss geometrisk sats, skriva en kria över ett bestämt ämne eller översätta ett visst stycke. Ja, än mer: vi fingo hjälp, uppmuntran eller bannor; tävlan hölls vid makt med iver och skicklighet. Nu är allt annorlunda. Inga bestämda uppgifter. Vi använda vår tid efter behag. Då vi aldrig haft någon frihet i arbetets fördelning, och då man för övrigt icke lärt oss någon metod, som lämpar sig för vår viljesvaghet, likna vi personer, som kastats i vattnet helt nakna utan att kunna simma annat än med simgördel. Och vi drunkna, det är säkert. Vi kunna varken arbeta eller vilja; vi veta ej ens vart vi skola vända oss för att få en vink om, hur vi skola uppfostra vår vilja. Det finns inga praktiska böc-

ker i ämnet. Därför resignera vi och söka slå bort tankarne på vår abdikation. Det bleve för bedrövligt. Och så finns det ju kaféer, guldkrogar och mer eller mindre trevliga kamrater. Tiden går ju i alla fall...

Det är just den boken, som de unga beklaga sig över att de sakna, jag nu sökt skriva.

ANDRA KAPITLET.

Målet.

Ehuru undervisningsprogrammen försumma att taga hänsyn till barnets och ynglingens vilja, äro vi icke desto mindre klart medvetna om, att vårt värde uteslutande ligger i viljan, och att man i intet avseende kan lita på en viljesvag människa. Och då vi å andra sidan veta, att vårt arbete är en approximativ värdemätare på vår viljekraft, draga vi ej i betänkande att söka gottgöra bristen på viljekraft med att låtsas arbeta mycket. Vi tala med överdrift om vår flit. Det generar oss icke att påstå, att vi gå upp kl. fyra om morgnarna, då vi mycket väl veta att ingen har lust att stiga så tidigt upp för att kontrollera våra uppgifter. Om man en morgon vid åttatiden besöker en sådan arbetsoxe, skall man antagligen finna honom i sin säng, och man kommer snart nog underfund med, att ens glesa visiter alltid råka sammanträffa med någon särskild undantagshändelse, exempelvis en föregående teater- eller soaréafton, som hindrat honom att just den morgonen stiga upp i vanlig tid. Denne ursinnige arbetare blir emellertid kuggad i sina examina.

I intet fall ljuga studenter så allmänt som i detta.

Ja, det finnes knappt en yngling, som icke ljuger för sig själv, och som ej gör sig stora illusioner i fråga om sitt arbete och sin förmaga att prestera ansträngning. Men vad äro dessa lögner annat än ett erkännande av den stora sanningen, att mannens värde uteslutande ligger i hans handlingskraft? Om någon tvivlar på vår viljestyrka känna vi oss djupt kränkta.

Att förneka sin arbetsförmåga är ju detsamma som en självanklagelse för svaghet och slapphet? Att tro oss oförmögna till denna ihärdighet i ansträngningar, utan vilken man omöjligen kan höja sig utöver mängdens intellektuella nivå, är ju detsamma som att anse oss för ohjälpliga medelmåttor.

Detta erkännande av arbetets värde bevisar ett begär hos alla studenter att äga viljekraft. Min bok är nu blott en undersökning av de tillvägagångssätt, som stå en ung man med vacklande vilja till buds för att stärka sin arbetshåg till en fast och varaktig föresats och slutligen till okuvlig vana.

Med intellektuellt arbete böra vi förstå antingen studium av naturen, av andras verk eller självständig produktion. Den egna produktionen fordrar till en början studium och innefattar alla slag av intellektuell ansträngning. Arbetsverktyget är i förra fallet uppmärksamheten i egentlig mening, i andra fallet är det tänkandet eller den inre samlingen. Men i vardera fallet fordras det framför allt uppmärksamhet. Att arbeta är detsamma som att vara uppmärksam. Olyckligtvis är icke uppmärksamheten oföränderlig och oavbruten, en ständigt spänd båge. Tvärtom, den är en serie av enstaka ansträngningar, av mer eller mindre stark spänningsgrad, som följa mer eller mindre tätt på varandra. Hos en stark och härdad uppmärksamhet följa dessa ansträngningar så tätt på varandra, att de giva illusion av en sammanhängande uppmärksamhet, och detta skenbara sammanhang kan vara under flere timmar dagligen.

Det mål vi hava att eftersträva är således att tvinga vår uppmärksamhet till starka och långvariga yttringar. Ett av de vackraste resultat man kan komma till i avseende på välde över sig själv, är ett för varje dag tappert förnyat upprepande av ansträngningar, vilka, vad de studerande beträffar, kunna vara rätt plågsamma. Ty hos dem strävar den heta, överflödande ungdomligheten att hävda det animala livets krav gent emot ett efter utseendet kallt, lidelsefritt och mot de flesta arbetares natur stridande liv.

Men det är ej nog med starka och ihållande ansträngningar, ty sådana kunna vara anarkistiska eller av en förströdd typ. De måste alltså även vara riktade mot ett mål, bestämt och för dem alla gemensamt. För att en idé, en känsla, skall bli acklimatiserad och få medborgarrätt hos oss fordras vilotid, upprepning och fördjupning. Idén eller känslan måste genom en långsam och ihärdig inflytelsestegring så småningom associera sig med en allt vidare krets av anförvanter, vilka de genom sitt personliga värde förstå att draga till sig. Se, huru konstverken bliva till: en tanke, ofta en ungdomstanke, född livskraftig, bor till en början, skygg och dold hos en genialisk man. Något som läses, en händelse i livet, ett lyckligt uttryck, i förbigående framkastat av någon författare, som, sysselsatt med annat eller oförberedd på ifrågavarande område, händelsevis varseblir idén utan att förstå dess hela innebörd, skänker denna groende idé medvetande om sitt värde och möjliga framgång. Från den stunden hämtar den näring av allt möjligt. Resor, samtal, olika slags läsning förse den med smältbara ämnen, varmed den göder och stärker sig. Så gick Goethe och bar på idén till Faust i trettio år. Hela tiden grodde den, växte, sköt allt djupare rötter och hämtade ur erfarenheten de närande safter, varav detta snilleverk slutligen uppstod.

Så bör det ju också vara: allt i proportion till idéns storhet. Och kommer den ej ut, är det som om den aldrig

funnits till. Man måste ägna den en ofta upprepad, välvillig uppmärksamhet, man bör ej lämna den i fred förr än den kan leva självständigt, blivit ett organisationscentrum. Man måste länge fasthålla den i medvetandet, ofta återkomma till den; den vinner därigenom småningom den livskraft som fordras, för att den skall kunna genom den hemlighetsfulla magnetiska process vi kalla idéassociation draga till sig och i sig upptaga fruktbärande tankar och mäktiga känslor. Detta idéns eller känslans organisationsarbete försiggår långsamt under lugnt och tåligt begrundande. Det är med idéernas utveckling som med kristallernas i laboratorierna: de kunna bildas endast i en absolut lugn och stilla vätska, vari de oräkneliga molekylerna finna tillfälle att långsamt och regelbundet lagra sig. Nu kunna vi även inse, att varje upptäckt är ett verk av viljan. Newton kom till visshet angående gravitationslagen »genom att oupphörligt tänka därpå». Om någon ännu skulle tvivla på att snillet icke är annat än ett »långt tålamod», så må han höra Darwins bekännelse: »till föremål för läsning och begrundande valde jag endast sådant, som direkt förde min tanke på, vad jag sett eller sannolikt skulle komma att få se... jag är viss om, att det är denna disciplin, som gjort mig skicklig att utföra, vad jag gjort inom vetenskapen»; och hans son tillägger: »min fader hade förmågan att icke släppa en tanke ur sikte under åratal».

Vad tjänar det till för övrigt att vidare trumfa med en så påtaglig sanning? Intelligensarbetarens mål bör vara en stark, av viljan styrd uppmärksamhet, en viljestyrka, som icke blott yttrar sig i ansträngningarnas intensitet och täta upprepningar utan även och framför allt uti alla tankars noggranna inriktning på *ett* mål och, då så påfordras, uti alla känslo-, tanke- och viljeakters underordnande under den stora, ledande idé man arbetar för. Detta är ett ideal, som människans medfödda lättja alltid kommer att hindra oss från att nå, men som vi böra sträva att komma så nära

som möjligt. Innan jag går att närmare undersöka medlen att utveckla en svag och vacklande önskan till en fast vilja, anser jag det vara av vikt att avfärda två motsatta filosofiska teorier, båda lika hinderliga för allt vad självbehärskning heter.

TREDJE KAPITLET.

Bevis emot falska och nedslående teorier angående möjligheten att uppfostra viljan.

§ I.

Polemik bör aldrig vara annat än ett förberedande arbete, som en skriftställare bör utföra med stor omsorg, men som han tillika bör behålla för sig själv. Intet är vanmäktigare än rena negationer: vill man övertyga, tjänar det till intet att kritisera, man måste tvärtom uppbygga.

Men just emedan denna bok från början till slut är en nybyggnad, emedan den framställer en sundare och framför allt på de klaraste psykologiska resultat grundad åskådning, vill jag uttala mig emot två mycket gängse teorier, vilka båda äro lika skadliga till sina verkningar, som de äro teoretiskt falska.

I högsta grad falsk och i praktiskt hänseende beklaglig är teorien om karaktärens oföränderlighet. Framställd av Kant, upptagen av Schopenhauer, stödes denna teori även av Spencer.

Enligt Kant ha vi valt vår karaktär i noumenalvärlden och detta val är sedermera oåterkalleligt. En gång

nedstigna i rummets och tidens värld förblir vår karaktär, följaktligen även vår vilja, vad den är, utan att vi på minsta vis kunna förändra den.

Även Schopenhauer förklarar, att karaktärerna äro medfödda och oföränderliga. Man kan icke förändra beskaffenheten av de motiv, som leda exempelvis egoistens vilja. Man kan genom uppfostran inge en egoist vissa nya föreställningar, bringa honom till insikt om, att det finns ett säkert medel att vinna lycka, nämligen arbete och en hederlig vandel. Men att göra honom känslig för andras lidande är omöjligt; det är lika svårt som att förvandla bly till guld. »Man kan övertyga en egoist, att han genom att avstå från en mindre fördel kan vinna en större; en elak, att han kan tillfoga andra ett ont genom att ådraga sig själv ett ännu värre. Men själva egoismen eller elakheten kan omöjligen undanrödjas; lika litet som man kan överbevisa en katt om det omoraliska i hans smak för råttor.»

Herbert Spencer står på helt annan grund; jämte den engelska skolan i allmänhet medger han, att människans karaktär kan i längden förändras under livets och de yttre omständigheternas inverkan; men denna förändring fordrar sekler, och hans teori är därför praktiskt sett nedslående, ty en student kan icke påräkna tio sekler utan endast en tid av tjugu år, varunder han är bildbar. Ville jag gripa mig an med min moraliska förbättring, skulle jag sakna varje utsikt till framgång. Jag skulle icke vara i stånd att kämpa mot den karaktär, jag ärft av mina förfäder, resultatet av tusentals, kanske millioner års erfarenheter, vilka organiskt inregistrerats i min hjärna. Vad skulle jag väl kunna uträtta mot ett så mäktigt förbund mot min fria vilja! Det minsta försök att uppresa sig mot den vore en oklokhet: nederlaget är på förhand givet. Min enda tröst är, att mina efterkommande om femtio tusen år sannolikt skola hava utvecklats i kraft av ärftlighetslagens och

de sociala förhållandenas inverkan till fulländade maskiner, vilka producera hängivenhet, initiativ o. s. v.

Ehuru karaktärsfrågan, betraktad från denna synpunkt, ligger utom ramen för mitt ämne, skall jag granska den helt allmänt och från den synpunkt, som mest blottar motståndarnes svagheter.

De ovan nämnda teorierna synas mig vara ett beaktansvärt utslag av denna själslättja, som likt en outplånlig arvsynd vidhäftar även de största begåvningar, en lättja som kommer dem att passivt överlämna sig åt språkets suggestioner. Vi äro alla så vana att tänka med ord, att vi för orden ej se de verkligheter de beteckna. Då vi använda samma ord i skilda bemärkelser, äro vi mycket benägna att förblanda de olika saker det betecknar. En dylik suggestion, framkallad av ordet *karaktär*, är orsaken till lättingsteorien om karaktärens oföränderlighet. Vem inser icke i själva verket, *att karaktären icke är annat än en resultant?* och en resultant av krafter, vilka äro stadda i ständig förändring? Vår karaktärs enhet är jämförlig med Europas politiska enhet: alliansernas växlingar, staternas uppblomstring eller förfall, förändra oupphörligt jämviktsläget. Nå väl, det förhåller sig på samma sätt med våra passioner, våra känslor och idéer, vilka äro underkastade ständig växling, och vilka genom ömsesidigt ingångna och upplösta föreningar kunna förändra icke blott resultantens styrka utan även dess riktning. Hela denna avhandling skall för övrigt bliva ett bevis för möjligheten av karaktärens ombildning.

Om vi nu undersöka de argument, som tala för dessa teorier, finna vi hos Kant endast synpunkter *à priori*, och dessa synpunkter *à priori*, vilka han anser nödvändiga såsom grund för frihetens möjlighet, skulle likt torra grenar hava bortfallit från systemet av sig själva, om icke Kant, såsom vi snart skola se, förväxlat fatalism och determinism.

Hos Schopenhauer finna vi flere citat än argument,

ty han älskar att visa sin lärdom och uppräkna auktoriteter. Auktoriteter gälla icke i minsta mån som bevis. Jag skall uppräkna de enda bevis man finner hos honom: 1:o om karaktären kunde utvecklas, borde man givetvis finna mera dygd hos de äldre än hos de yngre; detta är icke fallet; 2:o den, som en gång visat sig vara en dålig människa, har för alltid förlorat vårt förtroende; detta skulle bevisa, att vi alla anse karaktären vara oföränderlig.

Kunna dylika argument övertyga någon tänkande person? Huru kunna dessa påståenden, om än i allmänhet riktiga, bevisa att ingen förmår ändra karaktär? Vad de bevisa är endast (och detta har icke betydelse för någon), att det stora flertalet människor aldrig gjort ett allvarligt bemödande att ombilda sin karaktär. De bekräfta, att böjelserna avgöra nästan alla våra handlingar utan viljans hörande. De flesta människor behärskas av det yttre: de följa modet och opinionen lika ovillkorligt, som vi följa jordens kretslopp kring solen. Jag bestrider ingalunda, att lättjan är så gott som universell. De flesta förnöta livet med att söka sig levebröd: arbetare, fattiga, kvinnor, barn och världsmänniskor tänka knappast någonting alls, de äro marionetter; ganska komplicerade och medvetna marionetter, det är visst och sant; men drivfjädern till alla deras rörelser ligger i deras ofrivilliga begär och i suggestioner utifrån. Utgångna från djurvärlden genom en långsam evolution under det hårda trycket av kampen för tillvaron, hava de flesta benägenhet för återfall, så snart de yttre förhållandena upphöra att egga dem. Och alla, som icke uti en viss själsadel och ideell anläggning äga inre drivfjädrar till att fullfölja det mödosamma arbetet på sin frigörelse från djuriskheten, sjunka tillbaka. Det är därför intet förvånansvärt uti, att det icke finns flere dygdiga gubbar än dygdiga ynglingar, och att man med allt skäl i världen misstror en känd skurk.

Det enda, som skulle kunna bevisa någonting, vore

om man kunde ådagalägga, att alla bemödanden äro fafänga, att en egoist aldrig, även om han velat det, kunnat förmås till någon större uppoffring. Ett sådant påstående förtjänar ej att undersökas. Det finns uslingar, som kunna gå i döden för pengar. Det finnes icke någon passion, som ej är i stånd att övervinna fruktan för döden! Det högsta egoisten äger är ju livet. Dock har man sett egoister, hänförda av en tillfällig entusiasm, offra sitt liv för fäderneslandet eller för någon annan stor sak. Och medan detta övergående tillstånd varar, gäller ju ej längre det bekanta uttrycket »operari sequitur esse». En karaktär, som sålunda fullkomligt ändrar natur, om än blott för en halvtimme, är icke oföränderlig, och det finns utsikt till att kunna åter framkalla dessa förändringar med allt kortare mellantider.

Var har för övrigt Schopenhauer anträffat fullt konstanta karaktärer, t. ex. sådana som varit allt igenom egoister? En dylik förenkling av människonaturen torde ännu icke hava försiggått, och, jag upprepar det ännu en gång: föreställningen att karaktären är någonting konstant och enhetligt grundar sig på den allra ytligaste åskådning. Karaktären är en resultant av heterogena krafter. Detta påstående, som grundar sig icke på abstraktioner utan på iakttagelser av levande människor, är tillräckligt för att kullkasta Kants och Schopenhauers naiva teori. Vad Spencer angår, är det tillräckligt att framhålla, att de goda drifterna äro lika mycket ärftliga och lika starkt organiserade som de dåliga, och att man kan hava lika mycken hjälp som skada av sina ärvda egenskaper, om de skickligt användas. I varje fall rör sig frågan här endast om ett mer eller mindre, och det följande av denna bok skall, hoppas jag, klargöra den i övrigt.

Då vi sålunda funnit, att teorien om karaktärens oföränderlighet icke håller streck, kunna vi utan vidare frångå den. Vi borde välsigna Schopenhauer, som utbrett den i

Tyskland; detta skulle för oss uppväga ett par arméкårer, såvida icke även vi hade våra fatalistiska teoretici, främst bland dem Taine, som med en med ett så stort snille föga överensstämmande trångsynthet visat sig ur stånd att skilja fatalism från determinism, och som i striden mot spiritualismen gått ända därhän, att han betraktar livet såsom oberoende av vår vilja och dygden som en produkt i samma mening som vilken materia som helst. En naiv, barnslig föreställning, vilken genom sin råhet för långa tider avvänt sinnena från studiet av den psykologiska determinismen, och vilken allt ifrån sitt framträdande nedsatt värdet av Ribots bok om viljans sjukdomar. Detta visar, huru, i synnerhet i så ömtåliga ämnen som detta, en enda oskicklig bundsförvant kan skada mer än en hel här av fiender.

§ II.

Det återstår nu att rödja ur vägen en annan ännu mer djärft framträdande teori, vilken visserligen hävdar möjligheten av viljans herravälde, men som genom att taga saken alltför lätt givit anledning till lika mycken misströstan som de fatalistiska teorierna. Jag skall säga några ord om teorien om viljans absoluta frihet.

Den fria viljan, varmed man sökt sammankoppla den andliga frihetens öde, har icke blott med denna senare intet att skaffa utan är t. o. m. dess fiende. Ty om man för en ung man framställer självövervinnelsens långa, mödosamma, ihärdiga arbete såsom lätt och beroende blott av viljans *varde*, så inviger man honom på förhand till misströstan. Vid den tidpunkt, då studenten efter åtta års dagligt umgänge med antikens viljemänniskor är genomglödgad av entusiasm, är det nyttigt att ställa honom inför uppgiften i dess högsta form, utan att dölja någon av dess svårigheter, men tillika framhållande den vissa seger, som blir ihärdighetens lön.

Man förmår lika litet vinna självbehärskning genom ett *varde*, som Frankrike efter år 1870 höjt sig genom ett *varde* till sin nuvarande maktställning. Det har krävt tjugu års ihärdiga ansträngningar att nå detta mål. På samma sätt bör även vårt personliga höjande bliva ett tålamodets verk. Man ser människor träla i trettio år blott för att tjäna sig rätt att njuta ålderdomens ro på landet; borde man då icke även offra någon tid för ett så stort och högt mål som herravälde över sig själv? Därpå beror dock vårt inre värde och följaktligen även den ställning vi en gång skola intaga, den roll vi skola utöva. Genom den kunna vi tillvinna oss aktning, ja, vördnad av alla. Den öppnar för oss alla lyckans källor (ty varje djup lycka grundar sig på ett väl ordnat arbete), alla dess vidder; och nästan ingen fullväxt man skulle bry sig om detta arbete! Där så är, döljer föraktet säkert ett hemligt ont, som vi för övrigt alla erfarit. Vilken student har icke med ledsnad känt missförhållandet mellan sin önskan att göra väl och sin viljas svaghet? I ären fria! sade våra lärare. Men vi funno med smärta, att detta icke var sant. Ingen har lärt oss, att viljekraften förvärvas långsamt; ingen har tänkt på att undersöka, huru man bör gå till väga för att vinna den. Ingen har övat oss i denna strid, ingen har hjälpt oss. Och då vi, lydande en helt naturlig reaktion, med hänförelse mottogo Taines och fatalisternas barnsliga läror, vilka åtminstone skänkte oss någon tröst, lärde vi oss också att resignera inför stridens ändamålslöshet. Och vi läto oss sorglöst drivas vind för våg, bedövande oss för att icke känna lögnen i dessa läror, som tröstade oss över vår lättja. Ja, tyvärr, den väsentliga roten till dessa fatalistiska viljeteorier är just den på en gång naiva och olycksbringande läran om viljans frihet. Den andliga liksom den politiska friheten och allt annat av värde måste i denna värld förvärvas genom hård kamp och likaledes ihärdigt försvaras. Den blir de starkes, de skickliges, de

ihärdiges belöning. *Ingen är fri, som ej förtjänar att vara fri.* Friheten är varken en rättighet eller ett faktum; den är en belöning, den högsta, den mest lyckobringande belöning: den är under alla livets förhållanden, vad solen är för ett landskap. De, som icke förvärvat den, måste försaka varje djup och varaktig glädje.

Ingen fråga har blivit så underskattad som den livsviktiga frågan om viljans frihet. Bain kallar den: metafysikens rostiga lås. Med frihet menar jag naturligtvis herravälde över sig själv, de ädla känslornas och de moraliska idéernas betryggade övermakt över djuriskhetens bemödanden att bryta sig fram. Vi böra icke tänka som så: Ännu är det för få sekel sedan våra förfäder voro vildar som bodde i jordkulor, för att vi skulle kunna fullkomligt frigöra oss från vår ärvda argsinthet, egoism, sinnlighet och lättja. Icke ens de stora helgonen, som segrat i den hätska kampen mellan vår mänskliga och djuriska natur, hava njutit de höga, oblandade segrarnas fröjd.

Men vi skola lägga märke till, att det arbete, vars huvuddrag jag här antytt, icke är lika svårt som strävandet efter helighet, ty att övervinna sig själv och sina passioner är ett, att utrota varje spår av egoism inom sig är ett annat.

Men även inom denna vidare gräns är striden långvarig och svår. Ingen okunnig eller självklok skall någonsin segra i denna strid. Man måste känna och tillämpa en hel taktik, och vara beredd på långvarigt arbete. Att ge sig i striden utan kännedom om psykologiens lagar, eller utan råd av andra som känna dem, är som att vilja besegra en övad motståndare i schack utan att veta huru pjäserna gå. Men — skola anhängarne av den fria viljan säga — om du ingenting kan skapa, om du icke förmår genom en viljeakt skänka ett motiv eller en drivfjäder den styrka, de naturligen sakna, så är du icke fri. Ja visst, vi äro fria, och vilja ej vara fria på något annat sätt. Men i

stället för att, såsom ni säga, giva motivet kraft genom en viljeakt, ett hemlighetsfullt, besynnerligt, mot alla vetenskapliga lagar stridande tillvägagående, säger jag, att jag tillför motivet kraft genom en intelligent tillämpning av associationslagarne. Jag söker ej befalla människonaturen i andra stycken än där den verkligen kan lyda. Den enda grunden för vår frihet är de psykologiska lagarna, vilka även beteckna den enda möjliga vägen till frigörelse. Frihet finna vi endast i och genom determinismen.

Vi ha nu kommit till stridens kärnpunkt: om ni ej vill antaga, att viljan ensam, utan att man på något vis hyser begär därtill, endast av fritt initiativ kan förläna ett i sig själv kraftlöst motiv övervikt över starka drifter, så måste ni tillerkänna begäret övermakten. Er student skall då aldrig arbeta, om han ej har verklig lust därtill. Detta innebär en predestinationstro, som är mycket mera nedslående än den calvinistiska. En till helvetet predestinerad calvinist är åtminstone okunnig om sitt öde och hoppas på salighet ända till sin död. Men er student kan efter någon självprövning komma på det klara med, att han saknar arbetshåg; han vet då i detsamma att all strävan är fåfäng: han måste redan vid inträdet låta hoppet fara.

Frågan har härmed tillspetsat sig till det yttersta. Antingen har jag eller har jag icke begäret till det bästa. Har jag det icke, så är varje bemödande fåfängt, och då jag ej har någon makt över begäret, är jag sålunda hemfallen åt fatalism, ja predestination. Ja väl; men om jag jakar härtill, medger jag på långt när icke så mycket, som man skulle tro. Ty, märk väl, begäret till det bästa är ett villkor, men det kan få vara huru svagt som helst, blott det verkligen finnes, ty det kan genom lämpliga kulturmedel stärkas, utvecklas och förvandlas till ett fast och varaktigt beslut. Om det däremot alldeles saknas, förmå vi intet.

Jag tror, att t. o. m. anhängarne av den absolut fria viljan icke kunna tänka sig ett pålitligt beslut att arbeta på sin egen förbättring, som ej vore grundat på ett verkligt begär. Att utan håg ägna sig åt ett långvarigt arbete, att icke älska sitt mål, är att arbeta förgäves. Man måste älska sitt arbete, om man skall lyckas. Jag erkänner alltså detta dilemma: Studenten har denna kärlek, detta begär, eller har det icke; i senare fallet är han skoningslöst dömd. Ja, begäret är nödvändigt: utan frihetsbegär ingen frihet. Men det nedslående i denna predestination drabbar endast en kategori av människor, som t. o. m. anhängarne av den mest oinskränkta frihet betrakta såsom predestinerade olyckliga.

Denna kategori bör hänföras till det moraliska vanvettet. Detta kan jag icke bevisa, men jag tar det för givet, emedan jag ännu *aldrig* mött en klok människa, som på tillfrågan svarat att han föredrager en drinkares liv framför en Pasteurs ärofulla bragder. Detta är blott ett postulat; men vem bestrider det?

Vem har känt en människa som varit *fullkomligt* känslolös för snillets, skönhetens och den andliga storhetens glans? Om ett sådant kräk finns eller funnits, erkänner jag, att fallet är mig alldeles likgiltigt. Det är mig nog, om mitt postulat är sant — och det är så — för majoriteten av mänskliga människor. Ty om blott en människa föredrager en Sokrates, en Regulus, en Vincent de Paul's storhet framför de mest avskräckande uslingars förnedring, så är det, huru svagt detta erkännande än är, dock fullt tillräckligt för vårt ändamål. Ty den som föredrager, han *älskar* också och känner längtan. Denna längtan kan, om än aldrig så flyktig, omhuldas och stärkas. Den växer om man odlar den, och den kan genom skicklig tillämpning av de psykologiska lagarna ombildas till ett manligt beslut. Sålunda växer fröet till en ek, som trotsar stormar.

Följaktligen behöver det föga bekymra oss, att vi stå

under denna predestination, alldenstund — med undantag av en grupp sinnesrubbade, vilka icke ens anhängarne av den absoluta friheten taga med i beräkningen, och kanske ännu en grupp på några tiotal ohjälpliga omänniskor — vi alla äro predestinerade till det goda. Moralen behöver alltså ingalunda sammanlänka sitt öde med så äventyrliga och — jag upprepar det — så nedslående teorier som den om viljans absoluta frihet. *Moralen behöver blott frihet; detta är något helt annat. Och denna frihet står endast att vinna genom determinismen.* Vår frihet bevisas tillräckligt därigenom, att vi med tanken kunna fatta en livsplan, som vi önska förverkliga. Vår kännedom och erfarenhet av psykologiens lagar sätta oss i stånd att genom avledningar och föreningar, förläna den utstakade planen kraft och låta tiden arbeta för våra önskningsmål, tiden, som är den stora kraft, vilken ensam frigör våra idéer.

Min uppfattning av friheten är kanhända icke lika tilltalande för vår lättja som teorien om den fria viljan. Men den har företrädet att vara överensstämmande med vår psykologiska och moraliska natur, och att icke utsätta oss för något så löjligt som ett högmodigt skryt över en viljefrihet, som i varje ögonblick vederlägges av vårt allt för påtagliga vasallskap under en mängd inre fiender. Vore denna strid endast en lek för psykologerna, skulle den blott vara något till hälften ont; nu nedslår den modet t. o. m. hos dem som hysa de bästa avsikter. Dessutom har denna teori om viljans frihet avskräckt (och detta till oersättlig förlust) många skarpa tänkare från att studera viljans betingelser.

Sedan jag nu röjt ur vägen de gängse teorierna om viljans natur, kan jag gå ämnet på livet och närmare skärskåda viljans psykologi.

ANDRA BOKEN.

VILJANS PSYKOLOGI.

FÖRSTA KAPITLET.

Idéernas inflytande på viljan.

Om elementerna i vårt psykologiska liv vore enkla, skulle intet vara lättare än att studera de faror och möjligheter de bereda oss vid vår strävan efter självherravälde. Men nu ingå dessa elementer inbördes förbund, ja sammansmältningar, vilka försvåra en detaljerad analys.

Det är emellertid lätt att finna, att vårt inre livs elementer kunna hänföras till tre grupper: idéer, känslor och viljeakter.

§ I.

Ordet idé betecknar olika slags element. Den djupaste distinktion, som den med intelligensens och viljans förhållanden förtrogne psykologen kan göra mellan våra idéer, är åtskiljandet av centripetala och centrifugala idéer. En mängd idéer komma till oss utifrån: de liksom »bo i ett såll», som Montaigne säger; sannskyldiga dagsgäster, vilka aldrig undergått någon assimileringsprocess, och för vilka

vårt minne icke är annat än en tillfällig vilostad. Motsägelser bo där som goda grannar, och vi bära alla en mängd tankar i huvudet, som ditkommit genom läsning, samtal, ja t. o. m. genom drömmar; främlingar, vilka begagnat sig av vår andliga lättja för att innästla sig, de flesta under protektion av någon skriftställares eller lärares auktoritet.

Det är i denna arsenal, där det finns både gott och ont, som vår lättja och vår sinnlighet hämta sina ursäkter. Vi behärska fullkomligt detta slags idéer; vi kunna uppställa dem i linje och manövrera med dem efter behag; men om vi ha makt över dem, så hade de det icke över oss. De flesta äro ord, och intet annat än ord. Ordens kamp mot vår lättja och vår sinnlighet är såsom lerkrukan mot järnkrukan. Fouillée har försvarat en på det hela taget falsk tes om idéerna såsom krafter. Han har icke insett, att idéerna nästan alltid få sin verkningsförmåga genom förening med de verkliga krafterna, d. v. s. känslorna. Erfarenheten överbevisar oss i varje ögonblick om idéns vanmakt. Det är ett långt steg från det formella gillandet till tron, som handlar. Om förnuftet lämnas att kämpa ensam utan främmande hjälp mot de sinnliga krafternas råa hop, är det vanmäktigt. Hos en fullt frisk person kan förnuftet sålunda aldrig stå isolerat. Vissa sjukdomstillstånd giva oss tydliga bevis för, att kraften till varje handling av någon betydenhet utgår från känslorna. Jag påstår icke att förnuftet fullständigt saknar inflytande på viljan, utan endast att det är oförmöget att kämpa mot våra mäktiga djuriska tendenser; detta synes mig nämligen alldeles visst. Ribot har med stöd av slående exempel bevisat, att då känsligheten är starkt nedsatt, den känsla av välbehag, som vid normalt tillstånd bör åtfölja en sensation, uteblir, och att den torra och kalla idén är ur stånd att förmå en förnuftig varelse t. o. m. att röra handen för att teckna sitt namn. Vem har icke vid uppvaknandet efter en orolig natt med dålig sömn varit i en liknande belägenhet? För-

sjunken i djup försoffning, men med fullt klara tankar, inser jag väl, vad jag borde göra, men känner tyvärr, hur föga kraft idén har i och för sig. Så får jag höra uppasserskan parlamentera med en besökande, som jag glömt av, ehuru han bebådat sin ankomst, och i förlägenheten rusar jag genast upp. I de av Ribot anförda exemplen finner man levande illustrationer till olikheten mellan idéns och känslans verkningar. Han omtalar en sjuk, som var oförmögen till den minsta rörelse, ehuru hans förnuft var fullkomligt orubbat, men då han skulle flyttas och vagnen överkörde en kvinna på vägen, var han den första att hoppa ur.

Man har olyckligtvis den föreställningen, att de patologiska tillstånden äro något säreget för sig, ehuru de i själva verket endast äro en förstoring av den normala verkligheten. En girig är när som helst färdig att skratta åt Harpagon utan att känna sig träffad; på samma sätt är det med oss, när vi se sinnesrubbade; vi taga icke åt oss. Hela vår erfarenhet bevisar idéernas vanmakt. En alkoholist vet mycket väl, vilka följder hans last medför, men *känner* dem icke förr än vid det första apoplektiska anfallet; men då är det för sent. De se hotelserna om framtida olyckor, men de känna icke hotelsernas innebörd. Och när olyckan kommer, säga de: ack, om jag bara vetat detta! De visste det, men icke med detta känslans vetande, vilket är det enda som kan tagas med i räkningen i fråga om inflytande över viljan.

Under detta ytliga lager av idéer, som icke förmå tränga igenom, befinna sig de idéer, som kunna erhålla hjälp av tillfälliga känslor. Man tillbringar stundom flere dagar i halvlättja, man läser men med halv uppmärksamhet, ansträngningen bjuder emot, oaktat man framhåller för sig de mest bevekande skäl: plötsligt bringar posten nyheten om en kamrats framgång, och man känner sig genast eggad till tävlan, och vad de mest vägande skäl icke förmått, det

åstadkommer genast en känslovåg av låg ordning. Jag glömmer aldrig en händelse, som på ett slående sätt övertygat mig om skillnaden mellan idé och känsla. Vid Buet kom jag en gång att före dagningen passera en brant snösluttning, vars nedre del försvann för mina blickar i mörkret. Jag halkade, men förlorade ej ett ögonblick fattningen. Jag var fullt medveten om det kritiska i min belägenhet. Ehuru jag själv trodde, att jag skulle omkomma, lyckades jag hejda farten och stannade hundra meter nedanför. Helt lugn och stödjande mig på min alpstav gick jag försiktigt över; men väl i säkerhet på klippblocken, greps jag av en våldsam skakning, (möjligen i följd av utmattning efter den ytterliga ansträngningen). Mitt hjärta bultade, jag kallsvettades; nu först greps jag av en ytterlig förskräckelse. I ett ögonblick hade *medvetandet om faran förvandlats till en känsla av faran.*

Ännu djupare än dessa utifrån kommande idéer, vilka tillfälligtvis förena sig med övergående känslotillstånd, ligga de idéer som, ehuru även de utifrån komna, stå i harmoni med våra grundkänslor och sammansmälta med dem så, att man ej kan avgöra, om det är idén som uppgått i känslan eller tvärtom. Lika fullständigt sammansmälta känslorna med våra inifrån kommande idéer, de som alstras i själens innersta djup, de omedelbara uttrycken av vår karaktär, av våra djupaste böjelser. Känslorna förläna dem sin varma färg; de äro själva på sätt och vis känslor. Liksom den på ytan stelnade lavan förblir glödande under åratal på ett visst djup, så bevara dessa idéer, under det de mogna till klara begrepp, sin ursprungliga känslonaturs värme. Dylika idéer äro på en gång upphovet och drivkraften till varje långvarigare följdenlig verksamhet. Men vi skola lägga märke till, att dessa idéer icke äro blott och bart idéer: de äro klara, trogna, lätthanterliga uttryck för känslorna, dessa starka, men tunga och svårhanterliga psykologiska tillstånd. De äro vitt skilda

från dessa ytliga idéer, som utgöra »ordmänniskans» innehåll, och som ofta icke äro annat än ord, tomma beteckningssätt. De hämta sin styrka liksom genom rötter. De suga den till sig från känslornas, passionernas, med ett ord från de affektiva tillståndens levande källa. Då en sådan idé uppkommer i en själ, som har benägenhet att vilja upptaga den, drager den genom ett dubbelt fenomen av »endosmos», för vilket jag senare skall redogöra, till sig känslor som äro ägnade att göra den fruktbärande; den när sig av dem och blir starkare; å andra sidan flyter idén över i känslorna och ger dessa, icke ökad styrka, men *en bestämd riktning.* Idén är för känslorna, vad elektriciteten är för de otaliga magnetiska strömmarna i mjukt järn; den ger dem en gemensam riktning, upphäver deras inbördes motstånd, och bildar, av vad som förut endast var en oformlig massa, en ordnad ström, en sammansatt kraft. På liknande sätt behövs det i politiken stundom blott ett väl funnet ord av en populär man för att samla alla de anarkistiska och stridiga krafterna i en demokrati mot ett enhetligt mål.

Hänvisade till sig själva äro idéerna däremot vanmäktiga gentemot drifternas råa kraft. Mången har väl nattetid plötsligt överfallits av en oförklarlig, absurd rädsla att ligga kvar i sängen; hjärtat bultar, det spränger i tinningarna; förnuftet är oförsvagat och tanken redig, men man är likväl ur stånd att bemästra sin löjliga oro. Jag tillråder dem, som icke erfarit detta, att någon gång på landet efter midnatt, då det stormar ute, läsa Hoffmans fantastiska berättelse: »Den igenmurade dörren»; och de skola finna, huru föga deras förnuft och rediga tanke förmå över fruktan. För att ej tala om så starka och nästan instinktiva känslor, kan man tydligt konstatera skillnaden mellan idéernas och de affektiva tillståndens verkningsförmåga genom att iakttaga de *förvärvade* känslorna. Man jämföre t. ex. småstadsborgarens rent förståndsmässiga tro

med dominikanermunkens djupt kända övertygelse. Den senare kan, just emedan han *känner* religionens sanning, offra sig helt, försaka allt vad världen skattar högt och underkasta sig fattigdom, späkning och det hårdaste levnadssätt. Krämaren, vars tro är blott förståndsmässig, går i kyrkan men gör sig inga skrupler över den lumpnaste egoism. Han är kanhända rik men fordrar likväl strängt arbete av sin fattiga, svältfödda tjänarinna. Man jämföre socialismen hos boulevardeleganten, som ej kan neka sig ett nöje eller en fåfäng utgift, med den *kända* socialismen hos en Tolstoi, som ehuru ägande allt, hög börd, rikedom och snille, lever en rysk bondes torftiga liv. På samma sätt är idén om dödens oundviklighet hos de flesta fullkomligt abstrakt. Denna idé, vilken i och för sig är så tröstерik, så vilande, så ägnad att stilla våra ärelystna, högmodiga och egoistiska känslor och igentäppa våra lidandens källa, har intet inflytande på våra handlingar. Att så förhåller sig, är ej underligt, alldenstund denna idé icke ens hos dödsdömda blir levande förr än i sista stunden. »Denna tanke stod alltid för honom, ehuru på ett obestämt och svävande sätt, och han kunde icke riktigt få fast tag i den. Sålunda, under det han darrade av fruktan och blev blossande röd vid tanken på sin snara död, räknade han ofrivilligt stängerna i domstolsskranket, förvånade sig över, att en var bräckt, och frågade sig om den icke borde lagas... och först på kvällen denna sista, sorgliga dag, framträdde tanken på hans förtvivlade belägenhet och hans livs förfärliga slut för honom i all sin ryslighet; dittills hade han blott haft en obestämd föreställning om att han måste dö så snart.» *

Det skulle icke tjäna något till att anföra flere exempel. Var och en kan av egen erfarenhet framdraga en mängt karakteristiska fakta, vilka ytterligare kunna över-

---

* Dickens. Oliver Twist.

tyga honom om riktigheten av mina slutledningar. Nej, idén har i och för sig ingen kraft. Den skulle vara en kraft, om den vore ensam i medvetandet. Men nu då den har att strida mot en mängd känslotillstånd, måste den låna sin styrka av vissa känslor för att med framgång kunna upptaga kampen emot andra.

§ II.

Idéns vanmakt är så mycket mer nedslående, som idélivet är något, som vi verkligen behärska. Determinismen i medvetenhetstillståndens associationer tillförsäkrar oss, om den skickligt begagnas, nästan fullkomlig frihet på förnuftets område. Det är just associationslagarna, som tillåta oss att avbryta en kedja av associerade tillstånd, införa nya länkar och så återknyta tankekedjan. Under det jag sökte efter ett konkret exempel för att belysa detta teoretiska påstående, kom slumpen mig till hjälp. Ångvisslan från en fabrik lät höra sig. Detta ljud avbröt mot min vilja den tankekedja jag följde och införde plötsligt i mitt medvetande bilden av havet, en korsikansk bergprofil och den härliga utsikten från kajen i Bastia. Ljudet liknade nämligen signalen från en ångbåt, vilken jag under tre års tid hört mycket ofta. Jag hade funnit vad jag sökte: lagen om det starkare. Ett presentativt tillstånd är enligt den allmänna regeln starkare än ett representativt. Om ett oförmodat ljud förmår avbryta en följd av tankar, som man *vill* fasthålla, kan man också medvetet använda liknande medel.

Presentativa tillstånd kan man framkalla när som helst, och om man vill befria sig från starka idéförbindelser, behöver man således blott införa presentativa tillstånd, som våldsamt avbryta tankekedjan. Det är i synnerhet ett presentativt tillstånd, som är mycket lätt tillgängligt och bekvämt att använda, nämligen rörelse och ibland rörelser särskilt de, som åstadkomma talet. Man kan uttala ord,

man kan läsa högt. Man kan till och med, som de fromma göra, då de äro i frestelse, gissla sig och med våld avbryta vilka idéförbindelser som helst. Likaledes kan man med våld påtvinga sig en idé, som man vill tillförsäkra övervikt i medvetandet och göra den till utgångspunkt för en ny tankeföljd.

Härvid erhålla vi dessutom kraftigt bistånd av den stora lagen om minnet. Varje hågkomst behöver ofta återkallas och länge kvarhållas, om den skall fästa sig djupt. Den behöver framför allt, om jag så får uttrycka mig, en livlig och sympatisk uppmärksamhet. Hjärnsubstratet för de idéer vi förvisa och hålla fjärran från medvetandet förtvinar, utplånas och drar med sig andra, samhöriga idéer. Vi äro alltså herrar över vårt tankeliv: vi kunna upprycka dåliga plantor, ja än mer, vi kunna förstöra den jordmån, som alstra dem.

Vilja vi däremot bevara och utveckla de befintliga associationerna skola vi till en början omsorgsfullt bemöda oss att avlägsna de presentativa tillstånd, som äro främmande för vårt föremål och ägnade att verka störande på medvetandet; vi böra söka tystnad och stillhet, vi kunna sluta ögonen, om tankekedjan är svag. Vidare böra vi kalla till hjälp sådana presentativa tillstånd, som kunna vara oss till gagn: uttala våra tankar med hög röst, och nedskriva dem; i synnerhet är skrivandet en förträfflig hjälp, då man vill fasthålla långa tankeföljder. Jag har själv en naturlig benägenhet, som ytterligare utvecklats på grund av mitt yrke, nämligen att icke kunna läsa utan att *artikulera*, varigenom tanken får samtidigt stöd av tre slag av presentativa sensationer, ja, av fyra, enär man svårligen kan artikulera orden utan att *höra* dem. *

---

* **Man vet att erinringen av ett ord är mycket sammansatt och består av fyra element, nämligen: 1:o en rörelsebild (det uttalade ordet), 2:o en synlig bild (det tryckta eller skrivna ordet), 3:o en hörselbild (det hörda ordet), 4:o en grafisk rörelsebild (skrivandet). Då tänkande är omöjligt**

Kort sagt: emedan vi hava fullkomlig makt över våra muskler, och särskilt över tanke- och talorganen, kunna vi befria oss ifrån slaveriet under idéassociationerna. Tillvägagåendet måste dock lämpas efter vars och ens naturell; i psykologien är det oriktigt att vilja generalisera ett fall, ty man upptäcker varje dag nya typer, dem man förut sammanblandat. Jag kan, vad mig själv angår, säga att den enda erinring, som fullt står till mitt förfogande, och som jag alltid först tillgriper, då jag vill ändra min tankegång, är föreställningen om rörelse. Jag har makt över min tanke endast i det jag är herre över mina muskler.

Huru därmed än må förhålla sig, så är konklusionen av detta kapitel ganska nedslående med hänsyn till möjligheten att uppfostra viljan. Vi hava makt över våra tankar, men tyvärr tankens makt över vår lättja och sinnlighet är så gott som ingen. Låtom oss tillse, huruvida vi komma till ett lyckligare resultat vid undersökningen av de möjligheter känslotillstånden kunna bereda oss i och för viljans uppfostran.

ANDRA KAPITLET.

Känslornas betydelse för viljan.

§ I.

Känslornas makt över viljan kan ej överskattas. De förmå allt; de kunna tvinga oss att utan betänkande gå död och lidande till mötes. Deras välde vilar på en uni-

---

utan ord, är det tydligt, att under varje tankeföljd utveckla sig en eller flera kedjor, sammansatta av de olika slags bilder jag ovan omnämnt. Då man skriver, kunna de alla fyra bildkedjorna tjäna till stöd för tanken.

versell, empirisk lag. Men denna empiriska lag kan förvandlas till en vetenskaplig lag, d. v. s. man kan ur densamma härleda en högre lag och betrakta denna senare säsom en följdsats, en uppenbar sanning.

Om vi analytiskt åtskilja känslans grundelement, finna vi den till sin byggnad lik ett adagio av Beethoven: ett kort motiv liggande till grund för variationer, vilka ömsom skyla det, ömsom reliefartat framhålla det. Denna i tusen former återkommande fras är såsom en mångskiftande och livgivande själ uti kompositionen. Detta motiv, som uppbär hela adagiot i dess underbara rikedom, motsvaras av en viss grundtendens hos känslan. Denna grundtendens förlänar känslan enhet. På dess grund kunna sensationernas, glädjens, smärtans och erinringarnas rika variationer utveckla sig. Den förlänar en viss färgnyans åt de sekundära elementen. Descartes låter de skapade varelsernas liv vidmakthållas endast genom ett fortsatt skapande av Gud, — så förhåller det sig här med känslolivet: vår glädje, våra smärtor, begär och erinringar erhålla realitet endast genom ett slags fortsatt skapande: grundböjelsens levande kraft måste alltjämt framlysa genom dem. Saknas den, stå vi där vanmäktiga med en mängd kalla och livlösa psykiska tillstånd, rena abstraktioner utan färg och utan kraft.

Denna känslornas substantiella grundläggning förklarar deras stora makt. Vad äro väl i själva verket känslorna annat än just vår aktivitet, vårt livsbegär, vilket i lidandets skola fått sin utveckling i vissa riktningar förkvävd och i stället intvingats på auktoriserade vägar, i kraft av en lag, som bjuder det att antingen lyda eller gå under!

Denna av lidandet styrda aktivitet utvecklas småningom till en serie av sammanhängande muskelrörelser, vilken bildar en handling eller en från andra noga avskild grupp av handlingar och utgör ursprungsformen för varje böjelse. Utan lidandets skolande inverkan skulle aktiviteten

splittras i alla riktningar och bliva kraftlös. Erfarenheten tvingar den att följa våra böjelser, vilka, som vi sett, utgöra den centrala, ursprungliga kraften inom oss, som i glödande strömmar bryter sig fram genom de sekundära känslornas och förvärvade idéernas ytliga skal. Det är livsbegäret självt, som meddelar sig till musklerna och ger sig uttryck i invanda handlingar; detta förklarar också böjelsernas makt att framkalla handling. Varje handling består i en på ett visst sätt sammansatt följd av elementära rörelser. Det muskelmaterial, som igångsättes av t. ex. vrede eller kärlek, är och har alltid varit detsamma. Det är även detsamma hos alla människor. Det har varit detsamma under otaliga generationer, vilkas liv fortplantas till oss. Denna något utnötta botten utbroderar var och en på sitt eget vis, men det hela är så sammanhängande, att det minsta barn förstår dess betydelse.

Detta samband mellan en viss böjelse och en viss serie av muskeluttryck har ärftligt fortplantats till oss.

Det är ett mångsekelgammalt band. Det inses lätt, att de förbindelser man själv åstadkommer mellan idéer och motsvarande muskelrörelser måste vara ytterst svaga i jämförelse med de nedärvda, automatiskt verkande förbindelserna. Enda sättet att tillförsäkra de förra någon varaktighet är, såsom man kan förutse, att skaffa dem bundsförvanter i striden mot de ärvda tendenserna.

Känslornas makt visar sig i mångfaldiga verkningar. En stark känsla kan avbryta ett psykiskt tillstånd, som skenbart är fullkomligt oberoende av densamma, såsom t. ex. uppfattningen av ett kännbart föremål. Sensationen, även den elementära sensationen, är visserligen endast en uttydning av vissa tecken. Man ser icke apelsinen man har framför sig; man endast sluter av vissa tecken, att det torde vara en apelsin. Men denna uttydning blir med tiden ögonblicklig, automatisk och följaktligen mycket svår att förhindra. Nå väl, känslan stör i varje ögonblick den rätta

uttydningen och förorsakar i stället en hallucinatorisk uttydning, som intager den andras plats i medvetandet. För att icke tala om fruktan, som om natten kan framkalla absurda uttydningar av de naturligaste ljud, veta vi ju, att hatet gör en blind för de klaraste fakta. Vill man ytterligare tydliggöra för sig denna egendomliga förfalskning av uppfattningen, behöver man blott tänka på mödrars överdrivna föreställning om sina barns förtjänster, eller läsa Molières infall, då han gör sig lustig över kärlekens illusioner:

»La pale est au jasmin en blancheur comparable;
»La noire à faire peur, une brune adorable?...*

Men det är icke allenast sensationen, som förvillas av känslan. De starkare känslorna skona ej de svagare. Ehuru jag snart får tillfälle att ytterligare framhålla detta, vill jag påpeka, hurusom fåfängan, en hos de flesta mycket stark känsla, kan helt och hållet uttränga andra verkliga känslor. Egenkärleken är i stånd att framkalla känslor, som anses tillhöra god ton. Dessa främlingar, som brösta sig i vårt medvetande, skymma våra verkliga känslor på samma sätt som ett inbillat spöke skymmer väggtapetens mönster. Det är en liknande självsuggestion studenten är underkastad, då han offrar sin ålderdoms glädje för inbillade nöjen, vilkas uselhet han väl skulle inse, om han kunde frigöra sig från sin fåfänga och svaghet för omgivningens inflytande. En liknande företeelse återfinna vi hos ytliga världsmänniskor, vilka, dels av smak, dels av brist på förmåga, aldrig söka i sitt inre efter de verkliga känslor de erfara under sitt brådskande och meningslösa liv. De vänja sig att tro, att de verkligen erfara de konventionella känslor, som tonen i deras kretsar ålägger dem att visa, och denna vana dödar slutligen all förmåga att känna verkligt. Detta slaveri under den goda tonen fostrar artiga

* Misanthrope, II. V.

och älskvärda människor utan originalitet, nätta teaterdockor, som agera efter andras vilja. Även i de farligaste ögonblick känna de konventionellt.

Det är uppenbart, att om vi äro i stånd att bedraga våra egna sensationer och känslor, vilka dock äro tunga och solida, skall det även vara lätt för de djupare affekterna att störa så svaga psykologiska tillstånd som erinringarna. Och då varje omdöme, varje övertygelse grundar sig på mer eller mindre fullständiga undersökningar jämte en omsorgsfull värdering av de undersökta elementerna, är det klart, att känslan här skall hava ett ofantligt inflytande. »Vanligtvis tillfredsställa vi vår sanningskärlek genom att intala oss själva, att det vi älska är sant.» * Nästan en och var inbillar sig, att vi medvetet taga parti i den ena eller andra riktningen, att vi välja fritt mellan flere möjligheter. Men nej! avgörandet sker nästan alltid inom oss, utan att den medvetna viljan därvid spelar någon roll. Böjelserna, som i varje fall äro fullkomligt vissa om seger, tillåta visserligen gärna förnuftet att liksom deltaga i överläggningarna, unnande det den tomma tillfredsställelsen att tro sig vara allenastyrande. Dess styrelseform är i varje fall strängt konstitutionell: förnuftet är regenten till namnet, som representerar och håller tal, men känslorna äro de, som fatta besluten.

Det av känslorna behärskade förnuftet röner icke heller något större tillmötesgående från viljans sida. Viljan fullgör ogärna förnuftets torra befallningar: den är en känslig kraft, som ej lyder andra än levande, känslofärgade bud. Patologien har såsom exempel visat oss en notarie, som fullständigt saknade vilja, men som först av alla hoppade ur vagnen för att hjälpa en överkörd kvinna ** — ett exempel, som förtjänar att noga beaktas av dem, som tro på viljans absoluta makt.

---

* **Nicole, De la connaissance de soi. I, VI.**

** **Ribot Maladies de la volonté. Loc. cit. p. 48 arts 52, not.**

För att viljan skall hava styrka och varaktighet, måste den understödjas av starka känslor, vilka, om också icke konstanta, åtminstone måste återkomma efter korta mellantider. »Ett intensivt känsloliv», säger Mill, »är medlet och villkoret för en stark självbehärskning, och bör därför odlas. Det sålunda utvecklade känslolivet blir snart icke blott herre över våra impulsiva rörelser utan även grundval för en självständig vilja. Historien och erfarenheten lära oss, att de mest passionerade karaktärerna uppvisa den pålitligaste och strängaste pliktkänsla, när deras passion en gång erhållit en däremot svarande riktning.» * Om man noga iakttager sig själv, skall man se att, frånsett de handlingar, som vanan gjort automatiska, varje viljeakt föregås av en känslovåg, av ett effektivt uppfattande av den förestående handlingen. Än är, såsom vi sett, tanken på ett arbete, som vi vilja utföra, ur stånd att få upp oss ur sängen, under det att blygseln över att bli tagen på säng, fastän man dagen förut sagt sig ämna stiga tidigt upp, är tillräcklig att förmå oss komma i kläderna i en hast. Än driver oss vreden över en orättvisa till en protest, som kanske skall stå oss dyrt o. s. v.

Den föga rationella uppfostran, man nu för tiden ger barnen, grundar sig delvis på en dunkel föreställning om sanna förhållandet. Hela detta system av belöningar och bestraffningar vilar på en oklar föreställning om, att endast känslorna hava makt att sätta viljan i verksamhet. Därför äro också relativt okänsliga barn emottagliga för viljeuppfostran och följaktligen även för varje annan uppfostran. »Det måste erkännas, att ingenting kan vara ledsammare för en uppfostrare än att handleda okänsliga barn... alla deras tankar äro distraktioner... de höra allt, men känna intet.» **

*** Mill, Assujettissement des femmes, 150. — Ribot, Maladies de la volonté, 117, 118, 169.**

**** Fénélon, Flickors uppfostran.**

Betrakta vi samhällena och deras kollektiva viljeyttringar som en förstoring av de individuella förhållandena, finna vi att idéerna styra världen endast indirekt och med stöd av känslorna. En idés uppkomst, säger Michelet, kan mindre räknas från dess första formulering än från den tidpunkt, då den, efter att hava fattat rot i allmänna medvetandet, bragts till mognad genom känslornas värme. Spencer anser med rätta, att det är känslorna, som regera världen. Stuart Mill invänder häremot, att det icke är människornas känslor och passioner, som upptäckt jordens rörelse. Visserligen icke. Men denna upptäckt har uppväckt mäktiga känslor, varigenom den övat stort inflytande på människornas liv. Den bar frukt i en Pascals, i en Spinozzas tankar. I synnerhet greps Spinozza till den grad av känslan av vårt jordklots litenhet i universum, följaktligen även av vår egen intighet, att ingen kan umgås med hans verk utan att känna liksom en fläkt av evighetens stora lugn. Några praktiska verkningar har denna idé knappast haft för andra än de spekulativa filosoferna, ty endast hos dem har den bragt djupare känslor till mognad. Viljan hos ett folk eller hos en politisk grupp är resultanten av en mängd känslotillstånd, gemensamma intressen, farhågor, sympatier o. s. v.; abstrakta idéer hava däremot föga kraft att rycka folk med sig.

Jag torde för övrigt endast behöva fästa mina läsares uppmärksamhet på detta faktum. De kunna själva i historien finna talrika bevis på idéns oförmåga och känslornas makt att framkalla handling.

De skola till exempel lätt inse, vad andel å ena sidan de abstrakta idéerna, och å andra sidan lidanden, fruktan och förhoppningar hava i fosterlandskänslan. Önskas individuella bevis, behöver man endast kasta en flyktig blick på »livets komedi» för att finna sådana i mängd. Utom de i första kapitlet anförda exemplen vill jag anföra vissa troende, som göra sig samvetskval, om de försummat en

gudstjänst men däremot icke hysa några betänkligheter mot att beröva sina vänner deras goda namn och rykte. Vidare politici, som ståta med storordig filantropi men förskräckta rygga tillbaka för tanken på ett besök i en fattigmanskoja.

Mina läsare skola, om de iakttaga sig själva, häpna vid att erfara, vilken inre oro sinnligheten kan förorsaka, och vilka smutsiga tankar vissa vätskesamlingar i kroppen kunna framkalla även hos de mest behärskade personer. Såsom motsats till denna idéns vanmakt skola de finna, hur en djup religiös känsla kan förmå människor att offra icke blott sitt liv utan t. o. m. sin egoism. De skola inse sanningen av Kristi efterföljelses ordspråk: *qui amat, non laborat*; för den som älskar är arbetet ingen möda. De skola finna hur lätt moderskänslan åsidosätter både hedersbegrepp och fosterlandskärlek; må den leva! och må den leva ärelös, blott den lever! Men de skola å andra sidan i en Cornelias glödande patriotism finna bevis för, att man även kan med framgång bekämpa de starkaste känslor med sådana av sekundär och konstlad natur; detta exempel är oss kärt, emedan det bevisar möjligheten av att utrota även de starkaste instinktiva känslor. Efter denna, låt vara summariska undersökning torde ingen kunna förneka känslotillståndens allmakt över viljan.

§ II.

Det är beklagligt, att vi så litet förmå över den affektiva sidan av vår natur, vilken har en så avgjord övervikt i vårt psykiska liv. Det värsta är, att denna svaghet icke blott är ett faktum, varom man genom försök lätteligen kan övertyga sig, utan att den bevisligen är ohjälplig. Den är beroende på känslans själva natur. Jag har i ett föregående arbete bevisat, att varje yttre handling måste förmedlas genom muskler. Nåväl, varje utifrån (lik-

giltigt på vad väg) kommande intryck, framkallar ett svar, ett muskelsvar av den, som mottagit intrycket. Men de yttre intrycken äro ytterligt olikartade, följaktligen blir även muskelverksamheten ytterligt olikartad. Vad form muskelverksamheten än må taga, orsakar den i alla händelser en kraftförbrukning. Naturen har på ett uppfinningsrikt sätt tillgodosett detta kraftbehov; så snart ett intryck träffar våra sinnen, ökas med ens hjärtats verksamhet, andhämtningen påskyndas; det är som om alla näringsfunktioner fått ett piskrapp. Denna omedelbara fysiologiska verkan är vad vi kalla oro. Ju livligare den är, desto starkare blir oron; om rörelsen uteblir, uteblir oron. Denna rörelse är automatisk och fullkomligt oberoende av viljan, och är därigenom ett stort hinder för självbehärskningen.

Vi kunna varken hejda eller ens moderera hjärtats slag; vi kunna icke avleda ett anfall av förskräckelse genom att förhindra inälvornas förlamning. Vid ett anfall av sinnlighet kunna vi icke förhindra att sädesvätskan bildas och samlar sig. Jag är fullt och fast övertygad, att högst få människor äro herrar över sig själva, att friheten endast står att vinna genom långvariga ansträngningar, och att få hava mod att ens eftersträva den. De allra flesta äro sålunda slavar under determinismens lag, styrda av sin fåfänga och andra drifter, ömkansvärda marionetter. Huru elakt dessa än må bemöta filosofen, är lugn och upphöjt allvar likväl det enda, som anstår honom. Att Alceste, som tror på viljans frihet, förtörnas — gagnlöst för övrigt — är rätt och billigt. Jag älskar dock mera Philines leende lugn:

> ... Quoi qu'à jacque pas je puisse voir paraître,
> en courroux, comme vous, on ne me voit point être...
> Et mon esprit en fin n'est pas plus offensé
> de voir un homme fourbe, injuste, intéressé,
> que de voir des vautours affamés de carnage,
> des singes malfaisants et des loups pleins de rage...

Sådan bör, teoretiskt sett, tänkaren vara. Hämnas han, bör det ske med behärskat lugn. En tänkare hämnas för övrigt icke i egentlig mening. Han söker endast trygga sig för framtiden genom att näpsa den, som stört hans ro, på det ingen måtte vara okunnig om, att det är rådligast att lämna honom i fred. Men huru går det vanligen till? En stöt åt vår egenkärlek eller en ogrannlagenhet framkallar genast mot vår vilja den fysiologiska oron. Hjärtats slag bli ojämna och konvulsiviska, det blir liksom utom sig. Dess sammandragningar bli ofullständiga, spasmodiska och smärtsamma. Blodet drives stötvis och häftigt till hjärnan, överfyller det ömtåliga organet och framkallar en ström av våldsamma tankar, tankar på hämnd, orimliga, överdrivna, outförbara tankar; och filosofien står som vanmäktig åskådare till detta djuriskhetens myteri, vilket den fördömer och tadlar. Varpå beror dess vanmakt? Därpå, att viljan icke har någon makt över denna inälvornas rörelse, som förorsakar oron. Och då man ej förmår betvinga oron, kan man ej heller förhindra dess psykiska verkningar, dess besittningstagande av hela medvetandet.

Skall jag anföra flere exempel? Är icke sinnligheten ett bevis för att den psykiska störingen beror på organiska orsaker? Upphör icke dårskapen, idéernas automatism, så snart orsaken avlägsnats? Behöver jag återupprepa det redan anförda exemplet om fruktan? Är det icke alldeles klart och tydligt, att vi *måste* vara vanmäktiga gent emot känslorna, emedan deras förnämsta orsaker, de fysiologiska orsakerna, äro undandragna varje medvetet inflytande? Jag skall omtala en händelse, som tydligt visar, huru ojämn striden är mellan tanke och känsla: För en tid sedan underrättade man mig, att mitt barn, som gått ut på morgonen för att besöka några vänner, icke visat sig hos dem. Mitt hjärta började genast slå fortare. Men jag resonerade med mig själv och fann genast en antaglig förklaring till barnets uteblivande. Men min omgivnings

ytterliga ängslan och den av någon framkastade förmodan, att barnet möjligen fallit i den närliggande djupa och strida ån, gjorde mig slutligen orolig. Ehuru jag insåg, att detta antagande var fullkomligt osannolikt, greps jag genast i ytterlig grad av den nyss omtalade fysiologiska oron: hjärtat bultade så det kunde brista, jag kände en värk i huvudsvålen, som om man slitit håret av mig, händerna darrade och de befängdaste idéer jagade genom mitt huvud, ehuru jag på allt sätt bemödade mig att betvinga denna, som det syntes mig, ogrundade oro. Efter en halvtimmes sökande återfanns barnet; men min hjärtklappning fortfor. Det var som om denna oro, vilken jag själv ogillat, och som nu befunnits ogrundad, fordrat ett utbrott. Sedan min hopade vrede förlorat sin ursprungliga orsak, vände den sig mot min tjänarinna, med vilken jag tillställde ett häftigt uppträde, ehuru hon var fullkomligt oskyldig till händelsen. Hennes tårar hejdade mig slutligen, och jag beslöt att låta stormen gå över av sig själv, vilket drog om en god stund.

Liknande iakttagelser kan var och en göra på sig själv, och skall därvid komma till samma nedslående resultat, nämligen att vi ingenting förmå emot känslorna.

§ III.

Vi ha således råkat i trångmål. Det är ju omöjligt att vinna herravälde över sig själv. Titeln på min bok är en osanning. Ty å ena sidan har jag icke makt över annat än min tanke. En förståndsmässig tillämpning av determinismen gör mig fri och sätter mig i stånd att leka med idéassociationernas lagar. Men idén är vanmäktig. Dess styrka är dvärglik i bredd med de råa krafter vi ha att kämpa mot.

Å andra sidan, om känslorna äro allsmäktiga inom oss; om de godtyckligt styra våra sensationer, erinringar,

omdömen och resonemanger; om t. o. m. de starkare känslorna förjaga de svagare, om känslorna med ett ord utöva ett nästan oinskränkt envälde, så lyda de varken förnuftets lagar eller viljans kontroll.

Vi äro rika på medel, men endast på ett område där de icke kunna gagna oss. Den konstitution, som styr vårt psykiska liv, lämnar hela makten åt en ouppfostrad och oregerlig pöbelhop: de förnuftiga krafterna ha endast makt till namnet; deras roll är konsultativ, icke beslutande.

Sålunda återstår oss endast att kasta spjut och sköld, lämna stridsfältet, bära nederlaget med resignation och att ta vår tillflykt till fatalismen, som åtminstone kan skänka oss någon tröst över vår intighet, vår feghet och vår lättja.

§ IV.

Ställningen är lyckligtvis icke så förtvivlad, som man vore frestad att tro. Den kraft förnuftet saknar kan det få av en väsentlig, hittills icke av mig omnämnd faktor. Vad det icke direkt förmår, kan det småningom få kraft till genom den stora befriande makten, tiden. Den omedelbara frihet vi sakna kunna vi förvärva oss genom klok beräkning, på omvägar.

§ V.

Innan jag framlägger den metod, varigenom vi kunna vinna frihet, torde det vara ändamålsenligt att fullständigt avsluta den föregående undersökningen och tillse, om vi icke, då vi ej förmå något över så att säga kärnan i vårt känsloliv, åtminstone kunna inverka på de sekundära känslorna.

De av viljan oberoende organ, som utgöra känslornas

huvudsakliga fysiologiska material, särskilt hjärtat, ha vi intet direkt inflytande över genom psykologiska medel. De enda medel, varigenom vi kunna inverka på dem, äro yttre och tillhöra terapeutiken. Häftig vrede stillas ögonblickligen genom intagande av digitalis, som reglerar hjärtverksamheten.

Den starkaste könsretning häves genom lämpliga medikamenter. Lättja eller fysisk förslappning övervinnes medelst kaffeinsprutning, vilket dock medför olägenheten av uppdriven hjärtverksamhet och benägenhet för vredesutbrott. Kaffet förorsakar dessutom hos många nervösa personer andnöd, en känsla av darrning och sammandragning i lemmarna, samt ängslan och oro utan yttre anledning.

Dessa medel äro icke många, och deras användbarhet för vårt ändamål är så gott som ingen.

Detsamma kan däremot icke sägas om känslornas muskulära material. Känslornas omsättande i rörelse är fullständigt beroende av viljan, vi kunna efter behag utföra eller underlåta att utföra rörelserna. Nu råder det ett oupplösligt samband mellan varje känsla och den mot densamma svarande muskelrörelsen enligt en allmän psykologisk lag, som säger att, då två element av vad slag som helst ofta förenas, det ena får en tendens att framkalla det andra.

Det är på grund av denna lag, som de djupaste av de praktiska psykologer, vilka sysselsatt sig med känslornas uppfostran, nämligen Ignatius Loyola och Pascal, förorda yttre troshandlingar såsom synnerligen ägnade att bringa själen i motsvarande känslotillstånd. Som bekant behöver man endast låta en hypnotiserad person utföra en rörelse för att denna genast skall framkalla motsvarande känsla. »Vilken känsla man än vill uttrycka genom patientens åtbörder, uppstår den genast i verkligheten, så fort de erforderliga musklerna satts i rörelse, och hela organismen

rättar sig därefter.»* Dugald-Stewart omtalar, att Burke försäkrade sig ofta hava erfarit, hurusom vreden vaknade inom honom, i den mån han utförde motsvarande yttre atbörder. Hundar, barn, ja t. o. m. fullvuxna personer, som slåss på lek, sluta ju ofta med att bli förargade på fullt allvar! Är icke skratt och gråt smittsamma? Har man icke sett, att ju flere skämtare, som äro tillsammans, desto mera skrattas det! En enda dyster person i en familj lägger band på alla de andras glädje. Har icke det kinesiska ceremonielet, som fordrar så ytterliga vördnadsbetygelser för all auktoritet, skapats av Confusius, som i likhet med Loyola ansåg, att åtbörderna äro ägnade att framkalla motsvarande känslor? Är icke den katolska kyrkans på djup människokännedom grundade ritual särskilt ägnad att göra starkt intryck t. o. m. på icke troende? Jag tvivlar på, att någon troende undgår att känna djup andakt, då hela församlingen efter sången knäfaller under högtidlig tystnad. Känna vi icke lättnad, då en glad vän besöker oss i en stund av svåra bekymmer? Jag skall icke onödigtvis uppräkna flere exempel; var och en kan själv i verkligheten finna otaliga sådana.

De känslor, som på detta sätt framkallas, äro tyvärr endast sådana, *som förut finnas* hos oss. Man väcker dem, återupplivar dem, men man skapar dem icke. På detta sätt framkallade känslor bliva alltid tämligen svaga; denna verkan utifrån inåt kan endast betraktas såsom ett, visserligen värdefullt, hjälpmedel. Den tjänar egentligen endast till att *kvarhålla* känslan i medvetenhetens fulla ljus. Den är för känslan, vad vi hava sett rörelserna, i synnerhet skrivandet, vara för tanken, d. v. s. en kraftig hjälp att förhindra distraktionerna från att störa uppmärksamheten, och att sammanhålla kedjan av medvetenhetstillstånd, som städse är färdig att falla sönder och upptaga nya element.

---

* Cf Braid, Neurypnology.

Men påräknar man att därigenom kunna införa en helt ny eller endast i sitt frö befintlig känsla, så glömmer man, att det väsentliga elementet i varje känsla är undandraget vårt inflytande.

På motsvarande sätt kunna vi, då en känsla sjuder upp inom oss, hindra den att taga uttryck i rörelse eller handling. Vreden *behöver* för att ge sig uttryck knutna händer, sammanbitna tänder, sammandragna ansiktsmuskler, flämtande andhämtning: *quos ego!* jag kan befalla mina muskler, tvinga min mun att le; jag kan stävja andhämtningsspasmerna. Men om jag icke redan från början bemödat mig att häva de första, ännu svaga yttringarna av den uppblossande känslan, utan låtit den växa, bliva mina senare ansträngningar sannolikt fruktlösa, i synnerhet om det icke lyckas viljan att inifrån sända andra känslor till hjälp såsom t. ex. känslan av ens värdighet, fruktan för en olycka eller dylikt. Man skulle kunna göra samma iakttagelse beträffande sinnligheten. Om själen är medbrottslig i begäret, om den icke bjuder motstånd inifrån, blir även musklernas motstånd av kort varaktighet, ty de äro av naturen begärets tjänare. Såsom allmän regel gäller, att det tjänar till intet att belägra fienden med materiella medel, ty så snart de belägrade trupperna känna, att deras befälhavare vackla, äro de alla genast färdiga att övergå till fienden. Härav följer, att vi med *yttre* medel föga förmå över vårt inre. Vår förmåga att direkt framkalla en känsla, eller förekomma dess utbrott, försvaga den och framför allt att tillintetgöra den, är alltså mycket ringa. De yttre medlen äro endast hjälpmedel, tvivelsutan värdefulla sådana, men som endast kunna verka i förening med ett i och för sig kraftigt inre medel.

§ VI.

Om vi vore uteslutande hänvisade till det närvarande, om vi levde endast för stunden, utan förutseende, skulle

varje strid vara fåfäng. Vi skulle förbliva vanmäktiga åskådare och kampen mellan våra idéer, känslor och passioner. Det skulle vara ett intressant skådespel! Förnuftet skulle dock ganska snart försättas ur striden och bli overksam åskådare. Det kunde på sin höjd, likt vadhållaren på en kapplöpning, roa sig med att draga sina slutsatser angående stridens utgång; och kunde till och med förvärva sig en ofelbar förmåga att bedöma chanserna. Hos de flesta spelar det i själva verket ingen annan roll, ty nästan alla äro godtrogna offer för sin förutseende förmåga. Därför att de förutse, vad som skall komma, och därför att just det sker som deras begär *vilja*, inbilla de sig, att de äro fria. Det över sin vanmakt skamsna förnuftet älskar att trösta sig med den ljuva illusionen, att det är suveränt. I verkligheten är det dock böjelserna, som avgöra allt oberoende av förnuftet; detta har ej mera inflytande över stridens utgång än meteorologen, som vet om det kommer att regna i morgon, har över atmosfärens fuktighetsgrad.

Men vad som i allmänhet är regel, en välförtjänt regel för alla dem, som icke gjort någon ansträngning att tillkämpa sig frihet, är icke någon nödvändig regel. Man kan komma därhän, att man blir sin egen lagstiftare. Friheten, som nu är oss förvägrad, kunna vi förvärva med tidens hjälp. Och den store befriaren är tiden. Den är den suveräna makt, som frigör förnuftet och förlänar det kraft att undandraga sig vasallskapet under passionerna och djuriskheten. Ty de affektiva tillstånden av alla slag äro blinda och råa krafter, och det tillkommer dem, som icke se, vore de än aldrig så starka, att låta sig ledas av de seende. Förnuftet kan genom att taga tiden till sin bundsförvant, d. v. s. genom en lugn, tålig och ihärdig taktik, långsamt men säkert tillvälla sig makten, ja, enväldet, ett envälde utan andra band än härskarens lättja och undersåtarnas tillfälliga upprorsförsök.

Vi skola nu övergå till att undersöka beskaffenheten

och verkningarna av detta tidens befrielseverk. Därefter skola vi studera de praktiska medlen till vår frigörelse.

TREDJE KAPITLET.

Möjligheten av förnuftets herravälde.

§ I.

Det viktigaste vi hava att eftersträva vid arbetet på vår frigörelse är upprättandet av en starkt invand förbindelse mellan idéerna och uppförandet, en förbindelse, sådan att, så snart idén uppstår i själen, handlingen omedelbart följer med reflexrörelsens precision och styrka. Vi ha ju redan förskaffat oss en beklaglig visshet om, att endast känslan förmår framkalla i det närmaste automatiska handlingar. Denna förbindelse emellan en idé, t. ex. idén om arbete, och dess omsättande i handling, åstadkommes icke utan vidare.

För att vinna styrka måste sammansvetsningen åvägabringas genom känslotillståndens värme.

Den kan därigenom få en utomordentlig varaktighet. Vad är för övrigt uppfostran om icke igångsättandet av starka känslor, som skapa vissa vanor för tänkandet och uppförandet, eller med andra ord organiserandet i barnets själ av förbindelser mellan idéer och idéer, mellan idéer och känslor, mellan idéer och handlingar? Till en början är det fruktan, egenkärleken och begäret att behaga föräldrarna, som så småningom lär barnet att bemästra sin uppmärksamhet, att tillbakahålla lusten att skrika och göra ofog; därför håller det sig rent och arbetar; med andra ord, man be-

gagnar sig skickligt av naturliga, starka känslor till att bryta bandet mellan vissa böjelser och deras naturliga uttryck och till att upprätta starka band mellan vissa ursprungligen icke samhöriga idéer och handlingar.

De religiösa känslorna under vissa tider eller på vissa orter, där tron är stark representera en oerhörd kraftmassa, emedan de utgöras av elementära känslor, vilka redan i och för sig äro mycket starka och därtill ordnade i och för samverkan i massa. Fruktan för allmänna opinionen, vördnaden för personer i hög kyrklig ställning, samlade erinringar från ens uppfostringstider, fruktan för evig fördömelse, hoppet om salighet, fruktan för en dömande, allestädes närvarande, allseende och allhörande Gud, som känner de hemligaste tankar, allt detta bildar ett ytterligt sammansatt känslotillstånd, vilket likväl för vår uppfattning förefaller att vara enkelt. I denna starka känslas glöd hopsmälta fasta föreningar mellan idéer och handlingar; det är på grund därav som en oförrätt icke framkallar vrede hos personer med stark religiös begåvning: så uppriktig och stark är deras resignation; kyskhet kostar dem ingen svårare strid, till den grad äro de sinnliga drifter, som behärska sämre organiserade hjärnor, tillintetgjorda, försvagade eller luttrade: ett vackert exempel på seger över mycket starka känslor enbart genom motsättning av andra, ännu starkare känslor.

Renan sade: »jag känner att mitt liv alltjämt behärskas av en tro, som jag ej längre hyser: tron har den egenskapen att verka, även sedan den försvunnit.» Detta är ingalunda utmärkande endast för den religiösa tron. En sann känsla, som under lång tid sammanknutit en viss handling med en viss idé, kan mycket väl försvinna, utan att bandet brytes, liksom i en sammansatt syllogism mellansatserna bortfalla sedan slutsatsen är gjord.

Dylika föreningar mellan idé och handling, vilka känslan har så lätt att knyta, kunna även åstadkommas med

de affektiva tillståndens hjälp. Intet förekommer oftare: våra föräldrar och lärare kunna, såsom vi sett, under uppfostran i hem och skola länka banden huru de vilja.

Men då det gäller självuppfostran, kan det icke tillgå på samma sätt. Här är uppgiften långt mera komplicerad; den fordrar en fördjupad kunskap om vår egen psykologi och våra andliga resurser. Vid utträdet ur skolan stå de unga männen, som dittills stått under föräldrarnas och lärarnas regelbundet verkande och noga bestämda ledning, utan att vara förberedda därpå, utkastade i en stor stad, utan tillsyn, ofta utan rådgivare och, framför allt, utan bestämt mål; ty en examensförberedelse är ej längre detsamma som att lära läxor efter en noggrant utstakad timplan. Ingenting är numera på förhand bestämt undantagandes det årligen återkommande tentamensprovet; och huru avlägset är icke detta?

De flesta studenter slå dock bort alla allvarliga farhågor och uppskjuta arbetet till sista månaden.

Under så ogynnsamma förhållanden måste man tillförsäkra idén herravälde och söka stöd för den i känslor, som redan finnas hos studenten. Denna uppgift tillkommer taktiken. Jag skall emellertid redan nu redogöra för de medel som härvid stå till buds och undersöka, huru man bör gå till väga för att sammanknyta vissa idéer med det handlingssätt vartill man vill komma.

§ II.

Vi skola till en början undersöka *idéns förhållande till de affektiva krafter, som äro gynnande* för självherraväldet.

De tyvärr mycket få filosofer, som närmare studerat förståndets och känslans inbördes förhållande ha frestats att indela kunskapen i två slag: den i egentlig mening intellektuella kunskapen och den rena minneskunskapen. Detta är ett oriktigt sätt att framställa en grundsanning.

Varje kunskap är intellektuell. Då kunskapen åtföljes av en känsla, äger en sammansmältning rum emellan det intellektuella och det sensuella elementet, och känslan, som på visst sätt är voluminösare och intensivare än idén, ställer sig i medvetandets fulla ljus, skjutande den associerade idén i skuggan. Vi ha ovan sett exempel på, huru förut kalla idéer plötsligt kunna väcka våldsamma känslor, så att idén sedermera knappast kan återuppträda i medvetandet utan att draga med sig hågkomsten av känslan, vilket avgjort är detsamma som känslan själv i begynnande stadium. Sålunda behöver jag, allt sedan en viss händelse, endast tänka mig glida utför en sluttning för att genast erfara en känsla av svindel. Detta bevisar, att en förbindelse uppstått mellan en idé och ett för mig förut främmande känslotillstånd, vilket band tyvärr på en enda gång övergått till automatiskt. Kunna sådana förbindelser möjligen åstadkommas på konstlad väg? Utfaller svaret nekande, är det också förbi med varje utsikt till viljans uppfostran. Men vi ha nyss sett, att all uppfostran just vilar på denna möjlighet. Är det då möjligt för en ung, fri student, som är hänvisad till sig själv, att på sig själv använda föräldrarnes och lärarnes uppfostringsmedel? Om icke, är självuppfostran omöjlig.

Det är sant, att sådana föreningar äro svåra att åvägabringa. Att det fordras tid och ihärdighet, är likaså sant. Men ännu sannare torde vara, att det är möjligt. Och just i denna möjlighet ligger fröet till vår frigörelse. Att jaka till den är att jaka till vår frihet. Nåväl, för min del tvekar jag ej att säga ja. Ja, vi äro fria. En var av oss kan, om han vill, sammanlänka t. ex. tanken på ett motbjudande arbete med känslor som göra detta arbete mindre svårt. Jag säger känslor, emedan i allmänhet hos den intellektuelle arbetaren denna association fordrar en hel mängd känslotillstånd. Den är för övrigt sällan resultatet av en enda erfarenhet såsom i det ovan anförda exemplet.

Tillvägagåendet liknar snarare tecknarens; verket åstadkommes genom en mängd små streck: varje utförd association lämnar i medvetandet, på grund av vanans lag, vilken börjar verka redan efter det första försöket, ett slags summariskt utkast; därefter utarbetas bilden så småningom genom upprepade bemödanden i ögonblick av full själskraft för att slutligen fullständigas genom tåligt retuscheringsarbete.

Detta långsamma utmejslande är nödvändigt, emedan tankearbetet är så stridande mot människans natur och den oavbrutna verksamheten på en enda idé är så ansträngande för en ung man, att man till sitt bistånd måste förena alla de affektiva krafter, som äro ägnade att understödja viljan i dess kamp mot lättjans och tröghetens motsträviga krafter.

Om man ger sig till att undersöka, vad som uppehåller energien under den långa och tråkiga följd av ansträngningar, som är nödvändig för författandet av en hel lång bok, varåt man hänger sig av hela sitt hjärta, så skall man upptäcka en mäktig koalition av känslor, riktade mot samma mål: först och främst och omedelbart denna känsla av egen kraft, vilken arbetet är i stånd att förläna en betydande styrka; vidare de resultat och den upptäckareglädje, som bliva tänkandets lön; känslan av överlägsenhet vid fullföljandet av ett upphöjt mål samt den känsla av fysisk kraft och välbefinnande, som åtföljer ett reglerat och på ett fruktbärande sätt anordnat arbete. Till dessa starka drivfjädrar kommer dessutom deras aktning, som, ehuru de själva ingenting göra, följa oss, en del med sympati, andra icke utan en viss avundsjuka, samt glädjen vid att känna sin egen intellektuella horisont vidgas. Tilläggom vidare: ärelystnadens och egenkärlekens tillfredsställelser; glädjen av att se sina närmastes stolthet, och slutligen det högsta av allt: kärleken till mänskligheten, det gagn man genom sitt exempel kan göra en mängd unga män, som

sig ovetande gå vilse och icke hava någon, som visar dem vägen till vetenskapernas vetenskap: konsten att styra sig själv. Egoistiska känslor, både för stunden och för framtiden, såväl som altruistiska och opersonliga känslor, lämna oss ett rikt förråd av böjelser, själsrörelser och passioner, vilka vi kunna kalla till vårt bistånd, och vilkas förut stridiga krafter vi kunna bringa till samverkan, så att deras förut onyttiga och hinderliga resultant blir verksam och sympatisk gent emot vårt ändamål. Vi ägna detta ändamål all den varma och levande entusiasm, varav vi äro mäktiga, allt vad den passionerade älskaren i sina drömmar offrar åt föremålet för sin kärlek, dock med den skillnaden, att hans illusion är omedveten, under det att vår är avsiktlig och överlagd och först med tiden övergår till att verka spontant.

Om den girige är i stånd att offra sin hälsa, glädje och ära åt penningen, är väl icke annat möjligt, än att vi skulle kunna omfatta ett så högt mål som det intellektuella arbetet med tillräcklig värme att förmå oss att under några timmar dagligen offra vår lättja. Krämaren stiger upp varje morgon klockan fem och står i boden till klockan nio på kvällen blott för att en dag kunna slå sig i ro på landet och njuta en »oblandad lättjelycka». Skulle icke då våra studenter vara i stånd vägra tillbringa fem timmar om dagen vid sitt arbetsbord, då de därigenom kunna tillförsäkra sig alla den högre intellektuella kulturens njutningar både för stunden och för kommande tider? Om arbetet är motbjudande — vilket det aldrig är, om det förrättas med full kraft — kan man vara förvissad om, att, på grund av idéassociationslagen, vanan skall minska den plåga ansträngningen medför, och att det snart skall förefalla en helt angenämt.

Vi hava i själva verket en mycket stor förmåga att genom association göra förut motbjudande saker angenäma. Först och främst kunna vi utveckla de viljan understöd-

jande känslorna till den grad, att de i själva verket omskapas. Vem skulle väl uti den utsökt fina mystiska känsla, vilken, såsom den helige Franciscus av Sales säger, låter »själen smälta och utflyta i Gud», igenkänna en förening av kärlek och den vidskepliga fruktan, som de första människorna erforo, omgivna som de voro av idel övermäktiga och fientliga naturmakter? Skulle icke känslan av livets kortvarighet, av »stundens undanglidande, av dess omärkliga och, när man tänker därpå, dock så svindlande lopp; av det oändliga tåget av de små, brådskande sekunderna, som tära på vår livstråd», på samma sätt kunna komma oss till hjälp och lära oss förakta alla låga nöjen?

Vi kunna visserligen varken väcka eller skapa hos oss känslor, som icke förut finnas i vårt medvetande. Men å andra sidan tror jag icke, att någon elementär känsla saknas i någon människas medvetande. Om människor kunna vara ytterligt olika varandra, böra vi i varje fall icke söka olikheten i de elementära känslorna. Denna bok är skriven för normala unga män, och är icke någon lärobok i teratologi. Sådana vidunder finnas för övrigt icke. När har man t. ex. sett människor, hos vilka grymhet är en grundegenskap, och som icke haft någon medkänsla för varken sina föräldrar eller sig själva? Jag svarar: aldrig; ty huru sällsynta dessa fall än må vara, så bero de aldrig på ett grundtillstånd utan på missriktad utveckling. Nå väl; då vi å andra sidan veta, att de mest sammansatta, och upphöjda känslor äro resultanter av flere elementära känslor,* och då det å andra sidan är konstaterat, att en stark och långvarig uppmärksamhet, riktad på vilket medvetenhetstillstånd som helst, strävar att ställa detta i medvetandets fulla ljus, följaktligen även att giva det makt att väcka associerade tillstånd, att bliva ett organisationscentrum, påstår jag (och en var kan övertyga sig

* **Psychologi,** ***Spencer,*** **(översatt av Ribot).**

därom genom att iakttaga sig själv), att vi kunna uppmuntra och stärka skygga och tillbakadragna eller tynande känslotillstånd, som varit undanskjutna och fördunklade av sina starkare grannar, obemärkta liksom stjärnorna om dagen, vilka ehuru även då strålande i sin fulla glans, av de okunniga tros vara borta från himlafästet. Vi behärska vår uppmärksamhet; och denna skall sålunda ersätta vår oförmåga att skapa känslor.

Huru skall man eljest förklara romanlitteraturens stora framgång och framför allt, varpå beror det, att alla förstå den? Jo, romanen odlar en viss grupp av känslor, vilka i vardagslivet finna föga näring. Det är som ett guerillakrig i stället för den ordnade strid för det goda, varav alla hava ett behov. Och om större delen av allmänheten kan följa de stora mästarnes romaner, är detta ju ett bevis för, att känslorna hos de flesta slumra och endast vänta på tillfälle att framträda i medvetandets fulla belysning. Det vore märkvärdigt, om vi icke, då vi äro herrar över både vår uppmärksamhet och fantasi, själva skulle kunna öva samma inflytande på våra känslor som romanförfattarne. Vi kunna det. Jag själv t. ex. kan, när jag vill, framkalla hos mig konstlad vrede, ömhet, entusiasm, kort sagt den känsla jag behöver för att nå ett önskat resultat.

Se vi icke, huru vetenskapliga upptäckter äro i stånd att (i ordets mänskliga bemärkelse) skapa fullkomligt nya känslor? Finns det väl något till utseendet mera dött än det Kartesianska systemet? Och har icke det oaktat denna abstrakta teori, upptagen i Spinozzas glödande själ, associerat med sig en mängd av förut i hans inre splittrade känslor till ett nytt system, och har den icke genom att gruppera dessa känslor kring den hos Spinozza så starka känslan av vår intighet, frambragt den mest passionerade och underbara metafysiska roman, som någonsin funnits? Kan man väl säga, att humanitetskänslan är människan medfödd? Är den icke en medveten produkt, en ny syntes,

en syntes av oförliknelig styrka? Och är det icke uppenbart, att Mill har rätt, då han säger att »humanitetssträvandet kan fullkomligt bemäktiga sig ett människoliv och färga alla dess tankar, känslor och handlingar med en styrka, varav religionen endast kunnat giva en svag aning?» *

Är det för övrigt icke just förnuftets uppgift att orientera och giva form åt anarkiska elementära känslor genom att giva dem klara uttryck? Ty utan förståndets medverkan förblir varje känslotillstånd eller begär blint och oklart och följaktligen även vanmäktigt. Med undantag av de instinktiva känslorna, såsom vrede och fruktan, vilka självmant taga sig yttre uttryck, fordra de flesta förståndets medverkan. De framkalla nämligen hos själen ett illabefinnande, ett lidande, som förståndet uttyder på ett bestämt sätt. Och det tillkommer förståndet att söka medel till känslans tillfredsställande. Om vi på Mont Blanc överraskas av storm, äro nära att förfrysa och frukta en förfärlig död, så är det förståndet som inger oss tanken att gräva en håla i snön, där vi kunna avbida farans övergång. Om vi liksom Robinson Crusoe kastades i land på en obebodd ö, vad skulle väl då våra förtvivlade känslor förmå, om vi icke hade ett förstånd, som arbetade för att ställa dem till freds? Om jag råkat i olycka och önskar undandraga mig den, så är det åter förståndet, som ger mitt handlingssätt en klar och bestämd riktning. Man jämföre blott det obestämda och oklara i en kysk ung mans sexuella begär med den bestämdhet och kraft, varmed begäret framträder hos honom efter en första erfarenhet, och man skall inse, vilken kraftig hjälp förståndet skänker känslotillstånden. Om man vill giva ett begär eller en känsla stor intensitet, är det följaktligen tillräckligt att fullt klarställa dess föremål för tanken, så att alla dess förledande, tilltalande och nyttiga sidor framträda i stark relief.

---

* **Stuart Mill,** *Utilitarismen.*

Vi finna alltså, att vi på grund av vårt förstånd och förutseende (att kunna är avgjort detsamma som att förutse) äro i stånd att begagna de medel jag ovan framställt, och som vi behärska, till att stärka de känslor, av vilka vi behöva hjälp. Direkt och genom yttre medel förma vi mycket litet över känslotillstånden; genom klok användning av associationslagen blir däremot vår förmåga i detta avseende utomordentlig.

Vi skola snart även få se, att denna förmåga kan ytterligare fördubblas om vi inom familjen, kamratlivet, umgängeskretsen, genom val av läsning och föredömen o. s. v. försätta oss i en miljö, som gynnar utvecklingen av de önskade känslorna. Vi skola längre fram (femte boken) nogare studera detta indirekta sätt att inverka på oss själva.

Det föregående är ägnat att ingiva oss gott hopp. Om idén för sin fasta förening med motsvarande handling behöver värme från känslotillstånden, kunna vi, därom bör ingen tvivla, åstadkomma denna värme, varhelst vi behöva den, icke genom ett *varde*, utan genom en beräknad användning av associationslagarna. Förnuftets supremati börjar redan upphöra att förefalla omöjlig.

Men vi böra ännu något närmare undersöka idéns och känslornas inbördes förhållande. Känslan är ett voluminöst, tungt och långsamt uppvaknande tillstånd, och man kan följaktligen *à priori* förutse, vad erfarenheten styrker, nämligen att känslan är ett i medvetandet relativt sällan förekommande tillstånd. Rytmen vid dess kommande och gående är mycket långsam. Känslorna likna ebb och flod. Under mellantiderna befinner sig själen i ett tillstånd av lugn, likt havets, då det är stilla. Denna känslotillståndens periodiska natur tillåter mig att med bestämdhet försäkra, att förnuftet skall segra i sin frihetskamp. Även tanken är av naturen underkastad ett ständigt kommande och gående; men en uppfostrad och genom omständigheterna och av föräldrar och lärare disciplinerad ung man har redan för-

värvat stor makt över den. Han kan mycket länge kvarhålla i medvetandet vilka föreställningar han vill. Idén utmärker sig framför känslorna genom sin varaktighet och motståndskraft. Den kvarstår, under det känslovågen stiger och faller, och kan begagna sig av dess rörelse. Under känslans ebb kan tanken aktivt begagna sitt tillfälliga övertag till att förbereda försvarsåtgärder mot fienden och stärka sina ingångna förbund.

Då känslan stiger i medvetandet (här är det endast fråga om för vårt ändamål gynnsamma känslor), böra vi taga tillfället i akt och skjuta ut båten, »man bör begagna sig av gynnande stämningar, såsom voro de Guds manande stämma, till att fatta kraftiga beslut.»* Vilken den gynnande känsla än må vara, som framträder i medvetandet, låtom oss utan uppskov begagna den för vårt ändamål. Om vi höra talas om en kamrats framgång och detta ger vår vacklande vilja ett piskrapp, så fort till verket! Fort! Låt oss beslutsamt undanstöka det där arbetet, som berett oss så många samvetskval, emedan vi varken kunnat gripa oss an med det eller slå det ur hågen. Ha vi i dag vid läsningen av denna bok känt oss gripna av arbetets storhet och helgd, så fort: pennan i handen! eller: om vi känna med oss denna fulla fysiska och intellektuella vigör, som gör arbetet till en njutning: fort till verket även då! Man bör begagna sig av dessa goda ögonblick till att skaffa sig fasta vanor, till att läppja på den manliga glädjen vid ett produktivt och fruktbart tänkande, på högmodskänslan över att kunna behärska sig, och göra det så pass djupt att aromen sitter länge kvar.

Då känslovågen åter faller, efterlämnar den liksom ett välsignat arv, en stärkt vana vid arbete, hågkomsten av arbetets glädje och ett stärkt beslut.

Sedan känslan försvunnit under det därpå följande lug-

---

* Leibnitz, *Nouveaux essais*.

net, är idén åter allena i medvetandet och ensam härskande. Men idéerna äro, såsom Schopenhauer säger, »den damm, den reservoar, vari de ur moralitetens icke alltid flödande källa flytande goda känslorna samlas, och varifrån dessa vid tillfälle avledas genom kanaler dit det påfordras.»* Eller med andra ord: det genom känslorna åstadkomna föreningsbandet mellan idéer och rörelser blir varaktigt, och å andra sidan får idén genom att ofta associera sig med gynnande känslor även förmåga att i kraft av associationslagarna återkalla dem, då de äro frånvarande — visserligen i svag grad, men i alla händelser tillräckligt starkt för att framkalla handlingen.

§ III.

Sedan vi nu undersökt förnuftets förhållande till de gynnande känslotillstånden, *återstår att studera förnuftets förhållande till sådana känslotillstånd, som motverka självbehärskningen.* Vi hava sett, att vårt direkta inflytande över de affektiva tillstånden, begären och passionerna, ehuru märkbart, dock är mycket ringa, ja knappt nämnvärt. Våra medel äro nästan uteslutande indirekta. Vi behärska endast muskel- och tankeverksamheten. Vi kunna undertrycka känslornas yttre manifestationer, kväva deras naturliga språk. Hovmannen och världsmannen, vilkens senares härskare — allmänna opinionen — är både intelligentare och mera tyrannisk än den förres, förvärva sig stor förmåga att undertrycka varje synlig yttring av sitt hat, sin vrede, sin ovilja, sitt förakt o. s. v.

Å andra sidan är ett begär, eller en böjelse fullkomligt isolerade från den yttre världen. De kunna endast tillfredsställas genom muskelrörelser: vreden genom förolämpningar eller slag, kärleken genom omfamningar, kyssar

* *Fondément de la morale.*

och smekningar. Men musklerna äro till stor del beroende av viljan, och då var och en är i stånd att för en eller annan gång hindra passionen att taga befäl över lemmarna, är det tydligt, att man även kan utveckla denna makt och lära sig att begrava känslan i sitt inre. Då nu varje böjelse, på grund av lagen om krafternas tröghet fordrar en avledning, reflekteras den sålunda innestängda driften inåt och tvingas att upphetta hjärnan, framkallande en oordnad ström av idéer, vilka i sin ordning uppväcka associerade känslor. Det är med avseende härpå som Pascal säger: »ju mera snille, desto starkare passioner».

Men glömom icke, att vi hava makt över våra tankars riktning; vi kunna hindre branden att gripa vidare omkring sig. Någon gång kunna vi giva elden fritt lopp, om vi känna, att den omöjligen står att släcka; sålunda kunna vi stundom låta vreden ge sig luft i ord eller hämndplaner, förvissade som vi äro, att i alla händelser kunna återvinna behärskningen, sedan denna avledning tillräckligt stillat det dumma och blinda känslosvall, för vilket viljan klokt viker undan. Vi låta på sätt och vis motståndaren utmatta sig, innan vi gripa till offensiven.

Ibland kunna vi även direkt återhålla handlingen. Ty vi ha sett, att en något sammansatt drift alltid har behov av förnuftet, emedan den är blind. Den är så att säga beroende av en idé. Driften och idén förhålla sig till varandra som hajen och hans »lots» som visar honom vägen till bytet, och utan vilken den nästan blinde hajen rusar fram på måfå. Passionens eller begärets första göra är också att förföra förståndet, eller med andra ord, att legitimera sig inför detta. Ingen lätting underlåter att inför sig själv andraga goda skäl för sin sysslolöshet eller står svarslös mot dem, som uppmana honom att arbeta. En despot vore ingen despot, om han icke vore genomträngd av sin överlägsenhet över dem han behärskar och till fullo intalar sig, att friheten är förenad med stora olägenheter. En

sålunda genom sofismer legitimerad passion blir fruktansvärd. Om man vill åtkomma ett känslotillstånd, måste man därför vända sig mot den idé eller idégrupp, vilken tjänar som »lots» för detsamma. Man måste först och främst sönderplocka och tillintetgöra sofismerna och skingra de illusioner, varmed passionen utpyntar sitt föremål. Det klara medvetandet om sofismernas lögnaktighet, insikten om, att framtiden måste gälda det närvarandes falska löften, samt förutseendet av de följder, som hota vår fåfänga, hälsa, lycka och värdighet, komma slutligen att, så snart begäret, vilket utan detta skulle förkväft all hämmande hänsyn, yppar sig, uppväcka helt andra känslotillstånd, vilka skola motsätta sig detsamma, och vilka, även om de icke förmå segra, åtminstone skola göra begärets triumf tvivelaktig, oviss och mindre ärofull. I stället för att lämna driften i ostörd besittning av medvetandet, oroa vi den, bekriga den. Sålunda kunna vi i vårt medvetande utrusta motståndare till den självbelåtna lättjan, vilka kunna upptaga striden och vinna allt tätare, allt avgjordare segrar. Vi erinra oss den tillbedjansvärde Cherubin i 'Figaros bröllop': »jag vet ej längre vad jag är, utropar han; mitt hjärta är sedan någon tid så oroligt; det bultar bara jag ser på en kvinna; orden kärlek och vällust komma det att spritta till och bäva. Korteligen, jag har ett sådant behov att säga till någon: jag älskar er! att jag säger det för mig själv, då jag springer i parken, till dig, till din härskarinna, till träden, till vinden... I går mötte jag Marcelina... — Susanne (skrattar): ha! ha! ha! ha! — Cherubin: varför icke? hon är kvinna! hon är flicka! en kvinna! ack, vad det ordet är ljuft!» Nåväl, om Cherubin varit karl att fatta sig ett ögonblick, om han bemödat sig att skärskåda Marcelina litet närmare, inse hur ful och gammal hon var, och huru dum han själv var, skulle hans åtrå säkert blivit avkyld; — och vad hade då dödat den? Jo, eftertanken, sanningen. Den starka lidelsen hindrar en att se

kritiskt; men om det finns någon möjlighet att avsiktligen nedgöra föremålet för passionen, är denna nära sin undergång. Även den med goda sofistiska skäl starkast rustade lätting har sina bättre stunder, då han ser och erkänner, att arbetet skänker en vida högre lycka än lättjan; och sådana stunder göra det omöjligt för honom att sedermera lata sig utan att känna samvetskval.

Men det är oss icke endast möjligt att kullslå sofismerna med sanningar. Vi kunna även kullkasta dem med medvetna osanningar; ja än mer »vi kunna bortresonera en sanning, som är hinderlig för självherraväldet, genom att mot den uppställa en vävnad av gynnande osanningar.

Det är tydligt, att en medveten osanning icke kan hava något inflytande på vårt uppförande, såvida vi icke kunna förmå oss att tro på den. Är osanningen blott en tom fras, förmår den ej gagna oss det minsta. Ni invänder leende: vad befalls? tror ni, att man kan lura sig själv? ljuga med vett och vilja och få sig att tro på sin egen lögn? Det är ju vanvett! Ja, så ser det ut; men det är icke desto mindre fullt förklarligt för den, som gjort sig reda för den frigörande makt agarna för minnet och uppmärksamheten tillförsäkra oss.

Säger icke minnets första lag, att varje erinring, som icke allt som oftast förnyas, har en benägenhet att fördunklas, bliva oredig och slutligen försvinna ur det vanliga * medvetandet. Vi ha ett ganska stort välde över vår uppmärksamhet. Följaktligen kunna vi döma en erinring till döden genom att helt enkelt förvägra den all vidare uppmärksamhet; å andra sidan kunna vi giva den vilken styrka som helst genom att ofta och intensivt fästa uppmärksamheten vid densamma. Alla intelligensarbetare komma slutligen därhän, att de icke minnas annat än vad de vilja minnas. Allt som man icke återkommer till, som

---

*** Jag tillägger med flit bestämningen *vanliga* för att lämna frågan öppen, hurnvida en erinring någonsing kan försvinna helt och hållet.**

man ej mer vill tänka på, försvinner för alltid (enstaka undantagsfall givas).

Leibnitz insåg väl denna lags betydelse för oss, då vi med tiden vilja bilda oss en ny övertygelse. »Vi kunna, som han säger, *förmå oss att tro* ... vad vi vilja, i det vi vända vår uppmärksamhet ifrån det som misshagar till det som behagar oss, genom att sålunda företrädesvis betrakta de skäl som tala för en viss åskådning komma vi slutligen att tro att denna är den rätta.» En övertygelse måste alltid vara grundad på i medvetandet närvarande motiv. Samlandet av dessa motiv är på sätt och vis att göra en undersökning. Och vid denna undersökning kunna vi, om vi vilja, föra oss själva bakom ljuset på två olika sätt. För det första står det oss fritt att göra undersökningen ofullständig, att förbigå en del t. o. m. viktiga synpunkter. Varje undersökning kostar en viss själsansträngning, och lättjan är oss så naturlig, att intet är lättare än att göra sig skyldig till en underlåtenhet, och detta i dubbel måtto, i fall vi dessutom frukta att möta de misshagliga motiven. Sedan denna ofullständiga undersökning är gjord, står det oss fritt att, vid uppskattningen av motivens inbördes värde, förfalska vikterna och lägga våra önskningar i vågskålen till förmån för dem vi företrädesvis vilja framhålla. En ung man, som älskar en ung flicka och beslutit gifta sig med henne, bryr sig vanligen icke om att göra sig underrättad om föräldrarna, deras hälsotillstånd eller källan till deras förmögenhet. Vad angår det honom, vad föräldrarna gjort! skall dottern stå till svars för föräldrarnes felsteg? Vill han däremot icke gifta sig, söker han befria sig från de besvärliga banden, från de löften han i sin oerfarenhet och sinnesberusning givit, och håller strängt på familjemedlemmarnas ömsesidiga ansvarighet generationer igenom.

Så kan motivens värde växla. Liksom en siffra får tio- eller hundrafalt högre värde, om den ställes framför

en eller två andra erhåller även motivet olika valör, allt efter det sätt varpå man sammanställer det med olika känslor. Då vi nu i hög grad hava i vår makt att göra dylika sammanställningar, kunna vi giva de idéer vi vilja gynna vad vikt och värde som helst.

Dessutom kunna vi stödja detta inre inflytande genom allehanda yttre, gynnande medel. Vi förfoga icke allenast över det närvarande, utan genom minnet även över det förflutna; genom skicklig användning av våra intelligensresurser bliva vi framtidens överherrar. Det står oss fritt att välja vår läsning så, att den förtager intrycket av böcker, som eggat vår sinnlighet eller gjort oss benägna för obestämda, sentimentala drömmerier, vilka äro så gynnande för lättjan. Framför allt kunna vi undandraga oss det dåliga inflytandet av sådana kamrater, som genom sina åsikter eller sitt levnadssätt stärka våra sämre böjelser, förströ eller förleda oss, och som alltid komma med goda skäl till lättjans försvar. Vi ha ej alltid lots till hands att styra undan faran; men det finns ett annat, mycket enkelt sätt att undgå fördärvets klippa, nämligen att icke segla den för nära.

Jag har nu genomgått alla våra stridsmedel mot förnuftets fiender: vi kunna hindra de skadliga känslorna att komma till utbrott; vi kunna genom klok taktik nedgöra de sofismer och misstag varpå begären stödja sig; ja, vi kunna t. o. m. undandraga oss inflytande av skadliga sanningar. Härtill kommer en klok användning av vissa yttre medel: undvikande av sådana sysselsättningar och omgivningar, som äro ägnade att gynna och nära våra passioner.

§ IV.

Alla dessa taktiska förfaringssätt utgöra emellertid snarare en krigsförberedelse än kriget självt. Och denna för-

beredelse kan plötsligt bliva avbruten genom någon passion, som trots alla bemödanden vuxit till eller oftare, en passion som, begagnande sig av vår ouppmärksamhet och sömnaktiga vilja, finner tillfälle att bryta ut. Men medan stormen rasar, medan t. ex. sinnligheten behärskar medvetandet, böra vi ihågkomma, att passionen när sig uteslutande av idéer, och att det fortfarande står i vår makt att associera idéerna efter vår vilja, ehuru passionen strävar att associera dem efter sin. Men om detta icke skulle lyckas, får dock vår högre vilja på inga villkor giva samtycke till det som sker. Det stigande känslosvallet verkas icke av en enda upprorisk känsla, utan framkallas av en mängd sinsemellan kämpande känslotillstånd, av vilka de svagare ligga under. Vi böra därför söka stödja de underlägsna genom att på dem rikta vår uppmärksamhet och våra sympatier.

Därigenom skall det kanske lyckas oss att samla dem till ett segerrikt motanfall eller åtminstone till en ordnad reträtt. I varje fall skola vi på detta sätt kunna hastigare och lättare återvinna fattningen. Om vi t. ex. överrumplas av sinnlighet, få vi ej ett ögonblick släppa tanken på det skamliga i vårt nederlag; vi kunna framkalla och möjligen fasthålla tanken på den matthet som följer efter begärets tillfredsställande och på förlusten av en hel dag av produktivt arbete. Vid ett anfall av lättja, vilket knappast någon arbetare undgår, kunna vi, om vi ej lyckas direkt övervinna det, framkalla tanken på arbetets eller självbehärskningens glädje o. s. v. Krisen skall därigenom säkert förkortas och jämvikten förr återvända. Ofta kan det vara lämpligt att avstå från direkt motstånd och i stället söka avleda den upproriska känslan vid dess första försök genom att företaga en promenad, besöka någon bekant eller dylikt. Sålunda undanrödjer man den fixa idén, bortnöter den, stör den eller drager åtminstone delvis uppmärksamheten ifrån den på andra saker. På

samma sätt kan man bedraga sin lättja genom att läsa, en resebeskrivning, teckna eller göra musik och när uppmärksamheten därigenom blivit väckt, begagnar man sig därav till ett nytt försök att återgå till det arbete fegheten eller försoffningen nyss förmått en att överge.

Om viljan någon gång skulle förlora ett slag, vilket ofta torde hända, böra vi icke därför tappa modet. Det är tillräckligt, om vi blott, likt den som simmar mot strömmen, gå något litet framåt; ja, om vi blott kommit så långt, att vi medryckas mindre hastigt, än om vi låta oss viljelöst bortföras, så behöva vi icke misströsta. Med tiden skola vi vinna allt. Det är den, som bildar vanorna och förlänar dem samma intensitet och varaktighet som naturliga böjelser. Den som aldrig förtvivlar, har en underbar makt. I alpernas granit finnas hundra meters djupa klyftor, vilka urhålkats av sandblandat rinnande vatten; så kunna små orsaker, genom ständig upprepning åstadkomma de största verkningar. Visserligen ha vi icke såsom naturen hundratals sekler till vårt förfogande, men så hava vi ej heller granit att bearbeta. Här är blott fråga om att bortnöta dåliga vanor och så småningom grundlägga nya, goda sådana. Vårt mål är endast att inskränka sinnligheten och lättjan inom vissa gränser; vi fordra ej deras fullständiga tillintetgörelse.

Själva nederlaget kan t. o. m. vändas till vår fördel — till den grad mångfaldiga äro våra fullkomningsmedel. Denna äcklande leda med åtföljande fysisk slapphet och intellektuell dåsighet, som följer på sinnlig njutning, är ett förträffligt botemedel, blott man tuggar på det tillräckligt länge för att känna hela dess bitterhet och inskärpa dess otäcka smak i minnet.

Några dagars absolut lättja framkallar ovillkorligen en känsla av tråkighet och självleda, som är synnerligen värdefull för vårt ändamål. Det är nyttigt att då och då erfara den i dess högsta potens, på det att dygden och arbetet

måtte vid jämförelsen framstå så mycket förtjänstfullare såsom de rätta källorna till oblandad lycka och upphovet till våra starkaste och ädlaste känslor: känslan av egen kraft och stoltheten över att veta sig vara en god arbetare, som gagnar sitt land och sina medmänniskor. I vårt frihetskrig förekomma således nederlag, vilka uppväga segrar.

Det är nu tid att lämna dessa allmänna betraktelser. Vi äro hädanefter ense om, att man kan sammankoppla vissa viljeakter med vissa serier av handlingar, och omvänt, att man kan bryta de starkaste associationer, som äro en till skada. Följaktligen står det verkligen i vår makt att uppfostra vår vilja.

Det återstår nu att närmare studera huru associationerna åvägabringas d. v. s. att studera de förfaringssätt, vilka tillförsäkra oss ett fullständigt välde över oss själva.

De förnämsta och verksammaste av alla dessa förfaringssätt, äro av subjektiv natur. Dessa äro de rent psykologiska medlen.

De övriga äro vad man kallar yttre eller objektiva. De bestå i en ändamålsenlig användning av de resursér, som den yttre världen i vidsträcktaste bemärkelse erbjuder var och en, som förstår att begagna sig därav.

TREDJE BOKEN.

DE INRE MEDLEN.

De inre medel, vilka hava ofelbar förmåga att framkalla, stärka eller förstöra vissa känslotillstånd, och vilka nödvändigt måste användas före de yttre medlen, äro:

I. Begrundande. II. Handling.

Jag skall i ett särskilt tillägg tala om den kroppsliga hygienen i dess förhållande till den speciella kraft jag här gjort till föremål för studium: den intellektuella arbetsförmågan.

FÖRSTA KAPITLET.

Begrundandet.

§ I.

Jag använder avsiktligen ordet »begrundande» för att bestämt skilja denna intellektuella verksamhet från varje annat slag av tänkande. Med detta uttryck menar jag naturligtvis icke drömmeri, framför allt icke sentimentalt drömmeri, vilket, såsom vi skola se, är en av de fiender vi hava att kraftigt bekämpa, om vi vilja vinna herravälde

över oss själva. Under drömmeriet slumrar uppmärksamheten och lämnar idéerna och känslorna fritt spel i medvetandet, varvid slumpen, ofta på det mest oväntade sätt, kommer att länka deras associationer; vid begrundandet är däremot intet lämnat åt slumpen.

I varje fall skiljer sig begrundandet ifrån studiet, vilket avser att inhämta kunskaper, därutinnan att det har till ändamål icke att »möblera» själen, utan att forma den. Ändamålet med begrundandet är att i själen framkalla rörelser av hat eller kärlek. Studiet däremot innebär en strävan att finna sanningen; vid det begrundande tänkandet angår oss sanningen knappast. Vi föredraga därvid en nyttig lögn framför en skadlig sanning: hela vår strävan *bestämmes uteslutande av nyttighetssynpunkten.*

För att begrundandet skall bliva fruktbärande, måste man vara hemmastadd i psykologien, vara förtrogen med de minsta detaljer av vetenskapen om vårt väsen. Framför allt måste man känna orsakerna till de intellektuella och viljeföreteelserna. Man måste känna dessa företeelsers inbördes förhållanden, deras växelverkan och associationer. Därjämte måste man känna den fysiska, intellektuella och moraliska miljöns inflytelser på vårt psykiska liv.

Allt detta fordrar skarp och fin iakttagelseförmåga och stor vana, utvecklade med särskild hänsyn till detta speciella nyttighetsändamål.

Jag upprepar det: vår uppgift består i att med tålamod söka efter sådana motiv, som äro ägnade att inom oss väcka starka känslor av kärlek och hat, att sammanfoga idéer med idéer, känslor med känslor och idéer med känslor till fasta föreningar eller att bryta dylika föreningar, vilka synas oss skadliga; den består vidare i att med begagnande av lagarna för minnet och uppmärksamheten utplåna ur eller inskärpa i medvetandet allt, vad vi anse nyttigt att utplåna eller inskärpa. Vi måste så att säga framdestillera ur vår själ alla gynnande känslor och idéer och förvandla

de abstrakta idéerna till levande känslor. Det begrundande tänkandet har nått sitt mål, när det i själen framkallat starka rörelser av tillgivenhet och motvilja. Om studiet avser vetande, åsyftar således begrundandet handling.

Då vi erkänna, att det är handlingen, som skapar mannen, och att ens människovärde beror av ens gärningar, och om vi å andra sidan erinra oss att handlingarna, om ej uteslutande, dock nästan uteslutande framkallas av våra känslotillstånd, skola vi omedelbart inse, vilken ofantlig vikt det ligger uppå noggrant studium av denna fina mekanism, medelst vilken vi äro i stånd att utveckla och rikta sådana känslor, som äro ägnade att befordra vårt ändamål.

§ II.

Kemien lär oss, att om man i en mättad lösning av vissa ämnen nedsänker en kristall, så komma de med kristallen likartade molekylerna i lösningen att, liksom dragna av en mystisk kraft, långsamt gruppera sig omkring densamma. Kristallen växer småningom, och om processen lämnas att fortgå ostört under veckor eller månader, så erhåller man en av dessa beundransvärda kristaller, vilka utgöra varje laboratoriums stolthet. Men om man stör vätskan? Då sker avlagringen oregelbundet och kristallerna bli ojämna och små. Så är det även i psykologien. Om man håller ett psykologiskt tillstånd uppe i medvetandets första plan, komma, på grund av en lika oförklarlig frändskap, de närbesläktade intellektuella och affektiva tillstånden att samla och gruppera sig omkring densamma. Om tillståndet uppehålles länge, kan det organisera omkring sig en betydande mängd krafter, vinna en varaktig och nästan suverän ställning i medvetandet och nedtysta allt, som icke överensstämmer därmed. Om denna »kristallisering» får försiggå långsamt, jämt och ostört, erhåller den en betydande fasthet. En sålunda organiserad kraftgrupp vinner en utomordentlig säkerhet, fasthet och verknings-

förmåga. Vi böra lägga märke till, att det icke alltid är idéer, som på detta sätt, om jag så får uttrycka mig, bilda »klan» i själslivet. Religiösa känslor, moderskänslan, ja, även låga känslor, såsom t. ex. girighet, kunna på detta sätt göra sig till envåldshärskare inom oss.

Det är emellertid högst få män, och ännu färre unga män, som äga det inre lugn, som erfordras för detta långsamma »kristalliseringsarbete». Studentens liv är alldeles för brokigt, i synnerhet i Paris och andra stora städer. En uppsjö av alla slags yttre eggelser tränger sig på medvetandet; idéerna jaga varandra; ingen känsla finner varaktig stad; den ena följes omedelbart av en ny. Lägg härtill de tusentals intryck, som löpa till storms mot hans medvetande: kapplöpningar, lektyr, tidningar, samtal, och vi kunna icke finna någon bättre bild av hans själsliv än en brusande ström, som under dövande larm rycker med sig stenar och allt, som kommer i dess väg.

Ja, det är verkligen mycket få, som förmå stanna och samla sig för ett ögonblick och söka skönja framtiden bortom det närvarande ögonblicket. Det är så bekvämt att låta sig ryckas med i intryckens oordnade ström! Det fordrar intet arbete! Man behöver bara låta sig gripas och bortföras! Därför äro också, såsom Channing anmärker, de flesta lika främmande för sig själva som för det mörkaste Afrika.* De hava aldrig frivilligt vänt sin blick från den yttre världen mot sitt eget inre; eller rättare: de hava öppnat sitt medvetande på vid gavel för det yttre men sakna mod att under de yttre intryckenas ström mäta djupet av sitt eget själsliv.

Följden är att de bli lika osjälvständiga och lika beroende av de yttre omständigheterna som löven i höststormen. Deras erfarenheter äro dem till ingen nytta; deras blickar irra över för många ting för att hinna upp-

* De l'éducation personelle.

fatta något ordentligt. För att inhösta en skörd av verkliga iakttagelser måste man kunna fördjupa sig i intryckens virvel utan att bli medryckt av den, utan att förlora den sinnesnärvaro, som fordras för att kunna gripa i flykten de tankar och känslor man vill taga vara på och införliva med sitt väsen.

Sedan vi en gång fastställt vårt mål, vilket går ut på stärkandet av viljan och speciellt viljan att arbeta, ha vi närmast att göra ett urval av de yttre omständigheter, de intryck, idéer och känslor, som äro ägnade att befordra detta mål, samt att tvinga alla dessa gynnande krafter att stanna och giva sina verkningar fullt ut; alla hinderliga krafter däremot böra vi avfärda utan en blick till avsked. Framgångens hemlighet ligger i förmågan att begagna sig av allt, som kan befordra vårt syfte.

§ III.

Psykologens uppgift framgår alltså klart av det föregående. Den innefattar i stort sett följande:

1:o. Då en gynnande känsla uppträder i medvetandet, bör man söka kvarhålla den, samla sin uppmärksamhet på den och tvinga den att väcka alla idéer och känslor den kan väcka; med ett ord: tvinga den att giva allt vad den kan.

2:o. Om vi finna, att en för vårt ändamål viktig känsla saknas eller vägrar att framträda i vårt medvetande, böra vi undersöka med vilken idé eller idégrupp den närmast kan hava förbindelse, samla vår uppmärksamhet på denna idé eller idégrupp och starkt framhålla den i medvetandet samt avvakta den åsyftade känslans uppvaknande i kraft av associationslagens naturliga verkan.

3:o. Då en för vårt ändamål ogynnsam känsla framträder i medvetandet, böra vi vägra den all uppmärksamhet, låta bli att tänka på den och så att säga svälta ut den.

4:o. Om en ogynnsam känsla lyckats sätta sig fast i medvetandet och mot vår vilja tilltvingat sig vår uppmärksamhet, skola vi inför oss själva illvilligt kritisera föremålet för denna känsla ävensom de idéer varmed den sammanhänger.

5:o. Att förvärva sig en skarp blick för livets yttre förhållanden, ända till de minsta detaljer, på det man måtte kunna klokt begagna sig av alla hjälpmedel och undvika farorna.

Detta är så att säga vårt generella program.

§ IV.

Jag anser mig emellertid böra särskilt dröja vid några punkter. Då studenten en gång insett, att han måste gå in i sig själv, att distraktion är en svaghet lika väl som den, som kommer lemmarna att darra, skall han nog finna tid att samla sig. Han upphör då att splittra sig så, som kamraterna göra. Han upphör att läsa tio tidningar varje eftermiddag, att bortkasta sin tid på kortspel, på dispyter om bagateller och andra dumheter. Han kommer att sätta sin ära i att kunna styra sig själv, i att icke vara ett redlöst flarn i den ström, som rycker de andra med sig.

Det verksammaste medlet att vinna detta välde över sig är att grundlägga hos sig starka begär och antipatier. Studenten bör därför sträva att innöta hos sig vissa sätt att resonera, varigenom han intalar sig kärlek till arbetet och avsmak för lättingens vekliga, gagnlösa och dumma liv. Argumenter till dessa resonemanger skall han ständigt hämta från sin erfarenhet. Då han funnit ett sådant, bör han icke släppa det ifrån sig utan söka fasthålla det och riktigt suga musten ur det; han skall tvinga det att svälla ut i medvetandet så mycket det någonsin kan. Han skall, i stället för att likt mängden tänka med ord, bemöda

sig att se tankens innebörd, konkret och i detalj. De låta se blott allmänt och liksom i förbigående. De som verkligen tänka, låta däremot tanken filtrera sig genom medvetandet, droppe efter droppe, »avsättande sin honung». Var och en vet t. ex., och säger det ofta, att arbetet skänker glädje; man uppräknar: självtillfredsställelse, glädjen vid att känna sin förmåga växa, föräldrarnes stolthet, utsikten till en lycklig ålderdom o. s. v. Men vår student nöjer sig icke med ett dylikt uppräknande, som endast är idel ord. Orden äro korta och lätthanterliga beteckningssätt, vilka tanken använder i stället för själva tingen, som fordra större ansträngning av tanken i samma mån som de innefatta flere detaljer. Svagare begåvningar tänka därför alltid med ord, dött och abstrakt, utan att deras känsla därvid beröres. De äro alltid mycket ordrika, men de bilder deras ord skulle framställa äro aldrig fullt klara i deras medvetande. Följden av detta tröskande med ytliga, ofullgångna bilder blir andlig utmattning, ett slags yrsel. Botemedlet emot detta onda är att söka se klart och i detalj. Man bör t. ex. icke nöja sig med att endast säga: mina föräldrar skola glädja sig; nej: framkalla i minnet bilden av din fader, se huru han gläder sig över varje din framgång; föreställ dig honom mottagande lyckönskningar av familjens vänner; tänk dig din moders stolthet och glädje då hon får gå arm i arm med sin son, som gjort henne så mycken heder; var i tankarna närvarande vid dina föräldrars måltider, då de tala om dig; tänk dig allt, ända till din lilla systers oskyldiga fåfänga över sin framstående bror! Med andra ord, bemöda dig att noggrant föreställa dig varje enskildhet, varje åtbörd, varje ord, att själv känna alla dessa älskades lycka, som utan en tanke på sig själva underkastat sig uppoffringar för att bereda dig en sorgfri ungdom, lättat dina skuldror från livets bördor och lagt dem på sina egna.

På samma sätt skall man konkret och i minsta detalj

föreställa sig ålderdomens glädje efter ett arbetsamt liv, den auktoritet man då kan utöva i tal och skrift, allas vördnad och det stora intresse livet självt skänker, då det är oberoende av alla materiella njutningar. Man bör även taga smak på denna känsla av oberoende, styrka och makt m. m., som arbetet skänker.

Om vi ofta betrakta dessa och andra liknande skäl och för varje gång låta tanken länge suga till sig deras must, måste vår vilja slutligen komma att livas av en lugn men stark entusiasm för arbetet. Men jag upprepar ännu en gång: när helst arbetslusten inställer sig, gäller det att fasthålla den, låta den vidga sig och utveckla hela sin kraft. Även då denna känsla inkommer i medvetandet helt tillfälligt, i anledning av en yttre tilldragelse såsom t. ex. en av någon lärd man vunnen utmärkelse, bör man icke försumma tillfället utan genast begagna den till att stärka sin arbetsentusiasm.

Jag behöver väl knappast påpeka att, då våra tankar vilja taga en riktning, som är ogynnsam för vårt ändamål, det även då gäller att genast söka bilda sig en stark och livlig föreställning om alla tankeföremålets detaljer. Man bör då framkalla och till leda omtugga lättingslivets vedervärdigaste sidor. Om man sväljer ett pepparkorn, känner man det knappt, säger en gammal författare; men tugga det och tala under tiden: då bränner det som eld och framtvingar tårar. Så bör man, bildlikt talat, tugga föreställningarna om lättje- och sinnlighetslivet, tills de framkalla äckel och blygsel. Man bör sålunda väcka leda icke blott emot det onda självt utan även mot »allt, varpå det onda beror, och allt som beror av det onda». Det är icke värt att göra som gourmanden, som är förbjuden av sin läkare att äta melon, emedan han får uppkastningar därav. Han lyder läkaren, emedan denne försäkrat att det gäller hans liv; men han gör sig ett lidande av försakelsen; han talar beständigt om sin försakelse, han vill åtminstone njuta *den*

och lyckönskar alla, som få äta melon. Man skall därför icke allenast sky lättingslivet, detta eländiga tillstånd, vari den sysslolösa själen äter sig själv och nedsjunken till löjligt småaktiga intressen; man bör även avhålla sig ifrån att med avund betrakta och tala om lättingslivet. Man bör hata de kamrater, som smitta en med håglöshet, och de nöjen som befordra lättjan. Man bör, kort sagt, icke endast hata sjukdomen utan även melonen, som förorsakar den.

Konsten att stärka en känsla, vilken som helst, ligger, såsom vi sett, däri att man ofta framkallar och länge fasthåller i medvetandet sådana idéer, varmed den är förbunden, så att dessa idéer erhålla relief, styrka och klarhet. Härför fordras ovillkorligen förmåga att *tänka konkret*, levande och karakteristiskt i detalj. Vid denna metod får känslan ytterligare tillfälle att utveckla sig genom andra närbesläktade känslor, vilka den på grund av sin säregna dragningskraft har förmågan att framkalla, samt genom en mångfald av varandra väckande synpunkter.

Arbetet underlättas genom lämpligt vald lektyr. Jag skall längre fram i arbetets praktiska del anföra några exempel, vilka torde bliva till god hjälp för dem, som äro ovana vid dylika reflexioner. Alla böcker, som framhålla det intellektuella arbetets glädje och nytta och lättjans vidrighet, äro förträffliga hjälpare. Läsning av vissa memoarverk, såsom Mills eller Darwins brev o. s. v. är att rekommendera.

Om man rätt begrundar, och om man lyckats bereda sig den yttre och inre stillhet, som tillåter känslorna att nedtränga till medvetandets innersta djup, skall man helt säkert komma till ett beslut. Men om också intet beslut skulle komma till stånd, må man ej tro, att alla dessa bemödanden varit utan gagn för vårt framåtskridande. Mill anmärker riktigt: »Då en man befinner sig i detta undantagstillstånd (begrundande och entusiasmerande sig för arbetets värde) jämför han och bedömer sina vanliga känslor

och handlingar efter måttstocken av sina känslor för ögonblicket. Trots intryckens flyktighet under dessa upphöjda ögonblick, undgå de icke att sätta prägel pa hans vardagstendenser.» * Vi likna vissa musikinstrument, vilka efter vad det påstås få vackrare ton, då de behandlats av en stor konstnär. Det närvarande måste få en helt annan betydelse för den, som med stadig blick betraktat sitt inre, än för den som lever ytligt och för stunden. Den som i inbillningen erfarit arbetets glädje och det »aboulistiska» livets kval, måste därvid ovillkorligen hava fått en kraftig impuls för sitt tänkande och handlande. Men om man, föı att tillämpa en förut använd bild, icke allt som oftast återgår till det påbörjade utkastet för att ytterligare utarbeta och fullständiga det, utplånas det snart; de yttre intryckens frambrusande ström bortnöter lätt varje spår därav. Om vi icke ständigt återuppväcka våra goda känslor, skola de aldrig giva oss någon skörd av handlingar.

§ V.

Det är, såsom vi sett, av huvudsakligt stor vikt att icke brådstörtat åter kasta sig in i de yttre intryckens virrvarr. Man bör samla sig, giva arbetsentusiasmen och avsmaken för lättjan, då de inställa sig, tid att göra sig gällande, och alstra starka föresatser. Man kan tala om två olika slag av beslut, båda frukter av begrundandet. Till det ena slaget höra de stora generella föresatserna, som gälla hela livet och giva detta en avgjord riktning. Dylika beslut följa vanligen efter lång tvekan inför flere olika vägar, som stå en öppna. Ännu oftare utgöra de slutet på smärtsamma strider, i det en stark begåvning tvärt och definitivt bryter med sina anhörigas önskningar och allmänna opinionens fördomar, vilka vilja kvarhålla den unge mannen på mängdens upptrampade allfarväg.

---

* **Assujettissement des femmes.**

För svaga karaktärer är beslutet ingenting annat än ett de besegrades vanhedrande fredsslut, en medelmåttighetens seger i deras själar, i det att de, definitivt uppgivande varje försök till motstånd, hängiva sig åt mängdens dagdrivareliv och avsvärja ett högt ideal, som de i sin obeständighet ej mäkta fasthålla. Mellan dessa två ytterligheter av oåterkalleliga beslut finner man oändligt många grader av svaghet hos unga män, som icke förmå tysta det högre livets maningar, men i brist på viljekraft ständigt återfalla i det liv de förakta. De äro upproriska och förbittrade trälar, som icke kunna förmå sig att en gång för alla avstå från sin talan; de känna arbetslivets skönhet men kunna icke förmå sig till arbete, de känna leda vid sitt lättjelivs vedervärdighet, men mäkta ej rycka sig därur. Dessa trälar kunna icke desto mindre med kunskap om psykologiens lagar köpa sig fria, ifall de icke äro för djupt sjunkna i förtvivlan, och icke fordra frihet med ens.

Föresatsernas stora betydelse ligger däri, att de på sätt och vis äro en slutsats. De utgöra en kort och klart formulerad sammanfattning av en oräknelig mängd viljeakter, erfarenheter, tankar, känslor och böjelser.

Det gäller t. ex. att bestämma sig för en allmän livsåskådning, och man står inför valet mellan två stora hypoteser angående universums ändamål. Antingen skall man med skeptikerna antaga, att världen tillkommit genom ett lyckligt tärningskast av slumpen, vilket aldrig mera kommer upp, att livet och medvetandet likaledes uppstått genom en slump. Eller ock måste man ansluta sig till det motsatta antagandet, att universum är statt i utveckling mot en allt högre fulländning.

För den skeptiska hypotesen talar endast ett argument, nämligen det, att vi ingenting veta, att vi äro inskränkta till denna »olyckliga vrå av naturen», till denna »trånga fängelsehåla», och att det vore förmätet att vilja upphöja det lilla vi veta till universell lag. Den motsatta tesen har

för sig verkligheten och på sätt och vis även ägandet. Vi känna blott vår egen värld, men denna värld är ordnad, ordnad sedan långa tider tillbaka, ty livet förutsätter en oföränderlig stabilitet hos naturlagarna. Om säden jämte sina yttre egenskaper hade den att en dag vara ett gott födoämne, en annan dag oduglig till föda och en tredje dag ett gift, skulle intet ordnat liv kunna existera. Vi inse alltså att naturlagarna äro konstanta. Vi veta, att livet härleder sig från den siluriska perioden, och kunna därav sluta, att naturlagarna bestått oförändrade under flere millioner år. Det är på denna grund jag säger, att den »moraliska» tesen stödes av ägandet.

Å andra sidan har denna mångtusenåriga utveckling alstrat tänkande varelser och dessa i sin ordning sedliga varelser. Huru skall man då kunna förneka, att allt går ut på tänkandets och moralitetens utveckling? Naturhistoriens och människosläktets historia säga oss, att de lidanden, som äro förenade med kampen för tillvaron, ha till ändamål att alstra en högre humanitet.

Även tänkandet förutsätter, likasom livet, en fast och oföränderlig ordning. Kaos är otänkbart. Att tänka är att organisera, klassificera. Är icke tänkandet, medvetandet, de enda verkligheter vi känna? Vad är då skepticismen annat än en övertygelse, att den enda för oss kända verklighet blott är inbillning? Ett sådant påstående har för övrigt ingen betydelse *för oss*. Det är blott en tom fras.

Teoretiskt sett väga skälen till förmån för den moraliska tesen. Praktiskt taget äro de avgörande. Den skeptiska hypotesen går ut på att rättfärdiga den personliga egoismen, att icke erkänna något annat av värde än makten. Om dygden vinner dess bifall, vittnar detta endast om dygdens inneboende kraft.

Jag tillägger, att valet icke är frivilligt utan obligatoriskt. Att icke välja är dock att välja. Att bestämma sig för ett lättje- och njutningsliv är att i handling gilla

hypotesen, att människolivet icke har värde annat än såsom ett njutningsmedel. Huru tarvligt och enfaldigt detta antagande än är, så är det icke desto mindre metafysiskt. De flesta äro mera metafysiska än de själva ana.

Det är således omöjligt att undgå valet emellan de två stora metafysiska hypoteserna. Detta val kan föregås av årslångt tänkande och studier. Slutligen erhåller ett argument tillbörlig kraft; man gripes av den moralistiska hypotesens storhet och skönhet och gör sitt val. Man bestämmer sig för den moralistiska tesen därför, att endast den ger livet ett ändamål, endast den ger mening åt våra strävanden till det goda, åt våra strider mot orättfärdighet och immoralitet. Sedan valet en gång är gjort, skall man icke ett ögonblick lämna de skeptiska argumenten tillträde till medvetandet; man bör tillbakavisa dem med förakt, ty det ges en plikt som är högre än nöjet att filosofera, nämligen plikten att verka, att verka efter bästa förmåga. Man bör vara avundsjukt rädd om sin moraliska övertygelse och låta den växa till livsprincip. Den förlänar då livet en friskhet och en lyftning, som alltid skola förbli oåtkomliga för dilettanterna, vilkas tankar aldrig få kraft nog att väcka vare sig känslor eller starka handlingar.

Från och med detta stora ögonblick har livet fått en riktning. Våra handlingar ha upphört att vara beroende av omständigheternas nycker. Vi äro ej längre lydiga verktyg för vilken starkare vilja som helst. Om än aldrig så tilltygade av livets stormar, skola vi dock vara i stånd att åtminstone hålla kursen; vi äro i stånd att sträva till högre mål. Ett sådant stort beslut är för oss vad prägeln är för myntet; den kan med tiden förlora i tydlighet, men man kan dock alltid urskilja prägelns huvuddrag.

Då arbetaren fattar sitt stora, moraliska beslut, bör han samtidigt fatta ett annat: liksom Herkules vid skiljevägen, bör han bestämma sig för arbetslivet och avsvärja lättingslivet.

Detta må vara nog om de generella besluten, vilka man sällan torde vara i tillfälle att fatta mer än en gång i livet. Genom dessa högtidliga beslut erkänna vi en sanning och binda oss vid ett ideal.

Vi nå likväl icke målet med ens utan endast genom att *vilja* medlen därtill. Vilka de bästa medlen äro, finna vi genom uppmärksamt studium. Man måste, som sagt, vilja dessa medel, och varje viljeakt fordrar ett beslut. Dessa underordnade beslut underlättas för oss, om de föregåtts av ett fast generellt beslut. De följa då som korollarier till ett teorem. Om det känns påkostande att fatta ett underordnat beslut, t. ex. företaget att översätta Aristoteles, kan man alltid tänka på saker, som äro ägnade att inge oss lust för detta arbete; om textens innehåll är en motbjudande, kan man dock ej förneka, att den ansträngning, som fordras för att ur en sida draga en betydelse, som den aldrig haft, utgör en god själsgymnastik, och att tankeskärpan genom denna envisa strid om varje ord, varje sats, genom ansträngningen att finna en logisk, genomgående tanke, i hög grad utvecklas, och man skall snart kunna övertyga sig därom, om man efter åtta dagars sådant arbete försöker sig på en sida i Descartes »meditations» eller ett kapitel i Stuart Mill. Man tränar sig sålunda likt de romerska soldaterna, som vid exercis buro dubbelt tyngre packning än i fält. Det är sällsynt, att icke några enkla och klara skäl med avseende på ens familj o. s. v. äro tillräckliga att sätta viljan i verksamhet så framt det generella beslutet hålles vid liv.

Av det föregående finna vi, vilket präktigt hjälpmedel lärare ofta försumma, då de börja en kurs utan att först hava övertygat eleverna om ämnets stora allmänna och speciella betydelse. Jag själv t. ex. har med stor motvilja läst latin, emedan ingen framhållit för mig dess nytta; och då jag funnit denna motvilja hos mina elever, har jag botat den genom att låta dem läsa och därunder ut-

lagt för dem Fouillés förträffliga arbete om de klassiska studiernas nödvändighet.

§ VI.

En och annan läsare känner sig kanske ännu icke övertygad. Man hör så ofta sägas, att handling är oförenlig med långvarigt tänkande och att tänkare äro odugliga för det praktiska livet, och betvivlar därför att betraktelser kunna gagna handlingskraften. Detta omdöme visar bristande förmåga att skilja mellan »agitation» och verklig handling. Den förra är raka motsatsen till den senare. Den orolige känner verksamhetslust och söker tillfredsställa den genom ett osammanhängande, ehuru träget arbete. Framgångar i livet, i politiken o. s. v. vinnas emellertid endast genom i en bestämd riktning samlade ansträngningar. Den osammanhängande verksamheten åstadkommer följaktligen mycket väsen med föga eller intet resultat. En orienterad, stadig verksamhet förutsätter nödvändigtvis djupt tänkande. Alla stora handlingens män, en Henrik IV, en Napoleon, hava begrundat länge — själva eller genom sina tjänare (Sully) innan de handlat. Den som icke tänker, som icke ständigt har i sikte sitt generella mål, och som icke flitigt söker efter medel att nå de sekundära målen, måste bli en omständigheternas lekboll; han blir överraskad av det oförutsedda, som i varje ögonblick lockar honom till förlöpningar, varigenom han slutligen förlorar synen på sitt huvudmål. Betraktelserna är dock, ehuru ett oeftergivligt villkor för ett fruktbärande liv, icke i och för sig tillfyllestgörande; de måste, såsom vi skola få se, alltid följas av handlingar.

Jag säger, att betraktelserna äro ett oeftergivligt villkor, ty vi alla äro mer eller mindre främmande för oss själva. Det är i sanning nedslående att se, att det ibland tusen män knappt finns en enda personlighet: nästan alla

äro, både i sitt uppträdande i allmänhet och i sina enskilda handlingar, intet annat än marionetter, som igångsättas av yttre krafter. De bestämma lika litet över sitt öde som trädspånen, som driver med strömmen utan att veta varför eller huru. De krafter, som bestämma flertalets liv, äro uppfostran, språkets suggestioner, kamraternas och omgivningens opinion, gamla ordspråk, samt först och sist de naturliga böjelserna. Högst få hava kraft att rycka sig undan inflytandet av alla dessa oanade krafter och styra kurs mot en hamn, som de själva utsett till sitt mål, stannande allt emellanåt för att orientera sig och justera kursen.

Och om någon vågar sig på ett sådant försök att samla sig — huru kort tid har han icke på sig! De tjugusju första åren drives man framåt utan att vidare tänka på sin bestämmelse, och när slutligen den önskan vaknar att kunna styra sitt liv, är man redan indragen i ett kuggverk, som icke gärna släpper taget. En tredjedel av livet åtgår till sömn; och vardagsbestyren, att klä sig, äta, smälta maten, sköta sitt umgänge och yrkesplikterna, opasslighet och sjukdomar, lämna föga tid övrig för ett högre liv. Man går och går; tiden ilar; och när man får upp ögonen, är man redan gammal. Den katolska kyrkans oerhörda makt beror just därpå, att den noga preciserat det mål, vartill den vill leda människorna, och att den genom bikten och själavården ständigt hålles underkunnig om den praktiska psykologiens djupaste sanningar, och på grund därav utstakar en bred väg för marionetternas stora hop, stödjande de svaga, som vackla, och sålunda framdriver i samma riktning hela denna hjord, som utan kyrkan skulle nedsjunkit till eller kvarblivit på djurets moraliska nivå.

De allra flesta äro i otrolig grad förslavade under yttre inflytelser. Först och främst undergå de uppfostran i familjen. Filosoffamiljer äro sällsynta, och barn få därför mycket sällan en rationell uppfostran. Men även där detta

undantagsvis är fallet, leva barnen i en atmosfär av dumhet. Tjänare och vänner till familjen, vilka nästan alltid äro allmänna meningens slavar, fullproppa barnen med massor av formler. Och även om det skulle lyckas att inom familjen hålla barnen isolerade ifrån fördomar, komma de snart under ledning av lärare, vilka sällan tänka, och fa kamrater, som äro uppfyllda av gängse föreställningar. Även det bäst uppfostrade barn tvingas att i kamraters sällskap tala dessas språk. Var och en vet, att språket härstammar från folket. Massan skapar sig sin egen bild i språket. Språket bär prägel av folkets medelmåttighet, av dess hat mot allt högre, av dess tröga, ytliga och enfaldiga omdöme. Språket innehåller en mängd idéassociationer, som innebära ett förhärligande av makt, rikedom och krigiska bedrifter, och andra som innebära förakt för godhet, oegennytta, enkla levnadsvanor och intellektuellt arbete. Dylika idéer inympas genom språket på oss alla. Fordras bevis? Nåväl; uttala blott ordet »storhet». Jag är säker på, att det närmast väcker tanken på ståt och makt och först i andra hand på själens storhet. Alla se på Cæsar, ingen ser på Epiktet. Nämnes ordet »lycka», tänker man först på rikedom, makt och beundran. Experimentera sålunda med ett femtiotal av de ord, som uttrycka vad tänkaren anser vara något värt i livet, och låt påskina — på det ingen måtte misstänka baktanken — att ni för psykologiskt ändamål forskar om, vilka bilder orden framkalla hos olika personer, och ni skall snart bli övertygad. Ni skall då även inse, att språket är till stort förfång för de högre begåvningarna, att det är den dumma vardagsokunnighetens förnämsta vapen och stöd.

Var och en av studentens kamrater sitter inne med ett helt kapital av denna universaldumhet, vilket han i mån av behov sätter i omlopp. Ordspråken t. ex. äro korta och kraftiga uttryck för folkets visdom, anmärkningar av personer, som icke ha en aning om vad verklig iakttagelse

och bevisande erfarenhet vill säga. Dessa ständigt upprepade ordspråk antaga slutligen en auktoritet, som en person av god ton icke kan undandraga sig. Om talet faller på en ung man, som övergivit alla bättre nöjen för någon kurtis av tarvligare slag, finns det alltid till hands någon viktig person, vilken vill gå och gälla som fördomsfri, som invänder: »ungdomen måste ju få roa sig!» Det är väl, om han icke direkt uppmuntrar den unge mannen att fortsätta, beklagande att han själv är för gammal för dylika upptåg.

Jag måste säga det rent ut: dylika gängse slangord äro till omätlig skada för ungdomen, ty de hindra den att tänka och se sanningen.

Då den europeiske eller amerikanske ynglingen slutat sin skolgång och, såsom vanligen är fallet, kommer till någon storstad, står han där utan ledning, utan moraliskt stöd, blottställd för denna osunda atmosfär av falska fördomar, som vanligen råder inom studentkretsar. Detta förklarar till fullo vårt sammanhangslösa och olycksbringande uppförande. Dessa skaror av larmande studenter, som så djupt föraktas av de s. k. rangerade samhällsmedlemmarna, utgöra just förkroppsligandet av de kritiklösa idéer, som trängas i de »rangerades» hjärnor.

Denna suggestion utifrån är så stark, att t. o. m. de, som vid mogen ålder lyckats befria sig ifrån den, äro avundsvärda. Många söka, därtill intalade av sin viljesvaghet och lägre böjelser, att trösta sig med gamla ordspråk över sin förspillda ungdom och mannaålder. Alla dessa genom uppfostran, exempel, språkbruk, omgivningens inflytande och genom våra egna böjelser uppkomna falska föreställningar äro som en dimma, som förvänder vår syn på allt. Det finns blott ett medel att skingra denna dimma. Det är att ofta draga sig undan i ensamma betraktelser och söka häva omgivningens låga suggestioner genom att taga suggestioner av någon hög ande och låta

dessa i lugn nedtränga i själens innersta djup. En student finner lätt den härför nödvändiga ensamheten. Aldrig rår man sig själv så som under studentåren, och det är i sanning bedrövligt, att man är så litet fri till själen då man i yttre motto är som allra friast.

Det står emellertid fast, att vi under dylika ensliga betraktelser kunna, genom eget tänkande eller genom att tillgodogöra oss stora mäns idéer, småningom frigöra oss från illusionerna. Vi böra vänja oss att mäta med egen i stället för med andras måttstock. Framför allt böra vi vänja oss av med att bedöma våra nöjen och intryck efter den allmänna meningen. Vi finna lätt, hurusom hopen, som själv nöjer sig med låga nöjen, emedan den saknar förmåga att njuta av de högre, icke blott falskeligen prisar de förra utan t. o. m. föraktar och förlöjligar de senare, lika väl som den förhånar allt aktningsvärt. En filosof, som icke följer strömmen utan tänker, är en drömmare, ett original, ja, en dåre. Den som tänker, går och stirrar i rymden, tills han faller i någon försåtlig grop. Lasten prisas och besjunges i flytande, högstämda versmått; dygden får nöja sig med de tyngre versslagen. Den förra är lika elegant och tilltalande, som den senare är sträv, pedantisk och frånstötande. Icke ens en Molières kvickhet kan förmå oss att skratta åt lasten. Den själviska och hjärtlösa koketten Célimène är icke löjlig; men den hederlige Alceste, vars rättskaffenhet framlyser i varje ord och åtbörd, är det, och eleverna av bägge könen bli övermåttan förvånade då de få höra att Alceste är en präktig, ja en fin ung man; till den grad har innebörden av ordet dygd förvanskats av vardagsspråket, vilket, såsom jag redan påpekat, är ett förvaringsställe för allt lågt och simpelt. Max Müller uppskattar det antal ord en bildad engelsman använder till emellan tre och fyra tusen; en lärd man begagnar femton till tjugu tusen. Det är just ibland dessa i samtal sällan använda ord, vilka utgöra skillnaden mellan tänkarens och

vardagsmänniskans ordförråd, som man finner uttryck för det, som är stort, ädelt och upphöjt. Tyvärr förhåller det sig med dessa språkets högre regioner som med de höga bergen: hopen kan göra små strövtåg dit upp, men dess hemvist är dock slätten. Detta är orsaken, varför idéassociationerna i regeln strida mot allt verkligt upphöjt. »Allt ifrån barndomen ha vi hört vissa saker framställas som goda, andra som onda. Då vi hört andra tala därom, ha vi fått en föreställning om deras uppfattning, och vi ha sedermera vant oss att betrakta dessa saker på samma sätt och att förknippa dem med samma känslor och samma lidelser som alla andra» * ... »vi bedöma dem ej efter verklighetens utan efter mängdens måttstock.»

Ännu en gång: studenten bör söka botemedlet i ett uppmärksamt tänkande och lära sig se självständigt. Må han kasta sig in i livet likt alla andra! han måste det, ty eljest vinner han aldrig någon erfarenhet och lär sig aldrig att undvika farorna. Men så snart han gjort en erfarenhet, skall han gå till sig själv och noga analysera sina intryck; han skall därigenom få en säker blick för värden, för storheter, och framför allt för tingens rätta förhållande till honom själv. Det värdelösa utgallrar och utkastar han. Han lär sålunda snart känna rätta halten av det vanliga studentlivet och inser, att det i allmänhet icke är annat än ett enda offrande åt fåfängan, den fåfängan nämligen att vilja synas fördomsfri, väsnas på kaféer, supa som en tok, vaka om nätterna och skrytsamt visa sig i sällskap med dåliga kvinnor.

Den som nyss sluppit lös från internatet eller föräldrarnas ängsliga tillsyn, tror gärna, att ett dylikt uppträdande är ett glänsande bevis på hans nyvunna frihet. Men varför skall den nödvändigt visas? Den verkliga njutningen av vår frihet är något inre. Visandet är ingenting annat

* Nicole. *Danger des entretiens* ...

än fåfänga, ty man har en alldeles oriktig föreställning om den glädje, som verkligen ligger i detta bullersamma liv. Vill man nödvändigt tillfredsställa sin fåfänga, så kan det med största lätthet ske på ett långt förnuftigare sätt. Lärarnes beröm, vackra examina, föräldrarnas tillfredsställelse och det stormansanseende man vinner i sin lilla födelsestad skänker en glädje, som vida övergår den lättsinnige studentens fåfänga tillfredsställelse, vilken står inom räckhåll för vilken sjåare som helst.

Studenten bör därför gå till sig själv och rannsaka sina nöjen, vilka i de flesta fall icke äro annat än utmattning och leda under fåfängans förgyllning. Han bör noga undersöka sina sofismer och fördomar mot arbetet; han bör öppna sina ögon och skärskåda på nära håll och i detalj några av sina förflutna dagar och de principer, som därunder lett hans handlingar. Dessa betraktelser böra understödjas genom lämplig lektyr och åsidoläggande av allt, som icke är viljan till hjälp. Han skall då upptäcka en hel ny värld. Han skall ej längre se blott tingens skugga, utan han skall skåda sanningens rena ljus.

Han skall sålunda skapa sig en atmosfär av sunda och starka förnimmelser, han blir en personlighet, ett sig självt, styrande förstånd. Han är ej längre lekboll för sina blinda begär, för vardagsspråkets falska uppfattning och sina kamraters eller omgivningens opinion.

Man kan visserligen draga sig tillbaka i djupaste enslighet och likväl leva med tankarne mitt ute i världen. Men den ensamhet jag menar består däri, att man utestänger alla obehöriga tankar och tvingar sig att endast sysselsätta sig med sådana föremål och betraktelser, som äro ägnade att väcka de önskade känslorna. Man behöver därför icke spärra in sig i cell, utan kan mycket väl fortsätta med sina vanliga göromål. Allt vad som fordras är, att man under sina promenader eller på sitt rum, helst varje dag, bereder sig denna inre ensamhet och därunder

riktar sin uppmärksamhet uteslutande på föremål, som äro ägnade att väcka känslor av motvilja eller kärlek.

§ VII.

Studenten skall härigenom icke blott frigöra sig från vasallskapet under de låga suggestionerna och de av passionerna orsakade villfarelserna och hans handlingssätt komma att bättre forma sig efter verkligheten, utan han skall även undgå stora faror. För att bliva herre över sig måste man nämligen befria sig från den yttre världens mångfaldiga suggestioner, och dessutom och framför allt besegla förnuftets herravälde över sinnlighetens blinda krafter. Vid uppmärksamt iakttagande skall man till sin förvåning finna, att alla barn, nästan alla kvinnor och flertalet män hava benägenhet att handla efter stundens första ingivelse och en tydlig oförmåga att lämpa sitt handlingssätt efter aldrig så litet avlägsna mål. Det är alltid deras för tillfället härskande känslor, som driva dem till den ena eller andra handlingen. Efter ett skov av fåfänga få de ett av vrede, av tillgivenhet o. s. v.; och om man frånser deras invanda och nödvändiga handlingar, åsyftar hela deras uppförande, i synnerhet i sällskapslivet, endast att tillvinna sig bifall av människor, vilkas omdöme är av föga värde. Och så stark är böjelsen att taga sig själv till norm för det goda, att mängden icke anser andra för verksamma än de oroliga, som aldrig kunna vara stilla. Den, som söker ensamhet för att tänka och begrunda, blir föremål för tadel. Och dock finns intet stort och beståndande här i världen, som vi icke ha tänkare att tacka för. Allt fruktbärande mänskligt verk har fullbordats utan hast, lugnt och stilla av just dessa »drömmare», som gå och stirra mot rymden tills de stupa i någon brunn. Alla de andra, bråkmakare, politici, erövrare och andra oroliga, som fylla historien med sina dumheter, spela i själva verket en ytterst svag roll i av-

seende på framåtskridandet. När en gång historien, sådan den nu uppfattas, och som tills dato knappast varit annat än en samling anekdoter, avsedda att tillfredsställa den goda bildade allmänhetens något enfaldiga nyfikenhet, fått lämna rum för en historia, skriven av tänkare för tänkare, skall man med förvåning finna, huru litet dessa »stora» oroliga inverkat på civilisationens utveckling. Historiens verkliga heroer, uppfinnarne och upptäckarne på vetenskapens, konsternas, litteraturens, filosofiens och industriens fält, skola tillerkännas det hedersrum, som med rätta tillkommer dem. En stackars tänkare som t. ex. Ampère, som aldrig lärde sig konsten att förtjäna pengar, och som ständigt var föremål för sin tjänstepigas åtlöje, har genom sina upptäckter gjort mera för samhällets, ja, för den moderna krigföringens utveckling än en Bismarck och en Moltke tillsammans. En Georges Ville har gjort och skall göra mera för jordbrukets utveckling än femtio åkerbruksministrar tillhopa.

Huru kan ni begära, att studenten skall kunna motstå allmänna opinionen, som icke gillar annan verksamhet än oron, vilken den förväxlar med fruktbärande arbete? Huru vill ni, att han skall anse det annat än nödvändigt att åtminstone ge sig illusionen av att han lever, d. v. s. föra oljud och handla tanklöst, då detta är den allmänt antagna formeln för livet? Alla våra olyckor bero just på detta behov att handla brådstörtat, vilket behov ytterligare eggas genom allmänna opinionens bifall. Denna oro skulle icke vara så farlig i och för sig om individerna levde isolerade, emedan den då skulle sakna verksamhetsfält. Nu gör den studenten till lekboll för allehanda yttre omständigheter; än störes han i sitt arbete av en besökande kamrat; än lockas han av en sammankomst, en fest eller dylikt; ty svaga viljor överrumplas i regeln av det oförutsedda. Det enda, som kan rädda en härifrån, är »begrundandet»; ett förutseende av yttre händelser kan t. o. m. ersätta den

viljekraft som saknas. Studenten kan undanrödja allt oförutsett ur sitt liv. Han kan lätt förutse, vilka lockelser som kunna hota hans normala arbetsordning. Han vet t. ex., att den eller den kamraten skall uppsöka honom då eller då, fresta honom att gå med på ett kafé eller på promenaden; han kan på förhand uttänka ett lämpligt sätt att komma ifrån saken — om det förefaller honom svårt att rent ut neka, kan han åtminstone förbereda sig på en liten nödlögn och därmed tvärt avklippa kamratens enträgenhet; * men, jag upprepar det, om man ej på förhand och fast beslutit att stanna hemma och undangöra ett bestämt arbete, och om man ej förberett sig på ett sätt att tvärt avvisa varje övertalningsförsök, är det all möjlig utsikt till att dagen skall gå förlorad. Om man däremot på förhand livligt och klart tänkt sig in häri, skola svaret och handlingen följa så snabbt, att det icke blir tid varken för en själv att underhandla eller för kamraten att övertala; de händelser, som vilja förhindra genomförandet av vårt beslut, framkalla sålunda på sätt och vis ett automatiskt utförande av handlingar, som äro gynnande för beslutet.

Livet överrumplar icke endast de svaga. Även för den, som saknar ett bestämt mål eller som icke förmår hålla blicken fäst vid sitt livsmål, utan låter sin uppmärksamhet oupphörligt dragas därifrån, blir livet sammanhangslöst. Den däremot, som ofta stannar för att orientera sig och rätta sin kurs, möter intet oförberett. Vi böra där-

---

*** Jag kan icke gilla Kants intolerans beträffande lögnen. Kan det vara riktigt, att jag har lov att till nödvärn döda en människa, under det att jag icke får tillåta mig en lögn till nödvärn mot dem, som hindra mig i min pliktuppfyllelse? Det är mer än en rättighet, det är en plikt att försvara sitt arbete och sin tanke mot sådana. Den är ofta vårt enda medel att skydda oss, då vi vilja undvika att samtidigt allvarsamt förolämpa andra. Oförlåtlig och förhatligt är den lögn, som skadar. En sanning, sagd i avsikt att skada, är lika brottslig som en lögn. Det är den illvilliga avsikten, som gör en handling brottslig.**

för göra oss noga reda för, hurudana vi själva äro, vilka fel vi oftast begå, vad som vanligast kommer oss att förspilla vår tid, och på grund därav utarbeta en norm för vårt uppförande: vi få icke på något sätt förlora oss själva ur sikte.

Vi kunna på detta sätt för varje dag fråntaga slumpen något av dess inflytande på vårt liv. Vi skola sålunda komma att för varje fall genast *veta* vad vi böra göra, t. ex. bryta umgänget med en dålig kamrat, byta om bostad eller restaurang eller för någon tid draga oss undan till landet; vi skola så småningom även bilda oss en fullständig och detaljerad fälttågsplan mot alla inre fiender.

En sådan plan är av största betydelse. Den sätter oss i stånd att övervinna t. ex. en sexuell suggestion, som inkräktar tanken med sådan kraft, att vi ej förmå tillbakavisa den; genom den besegra vi anfall av drömmeri, ledsnad och modstulenhet. Man har likt en förfaren general tagit i betraktande fiendens styrka, terrängens beskaffenhet och egna stridskrafter, de fördelar som fiendens taktiska felgrepp kunna bereda en, ävensom truppernas tillfälliga sinnesstämning. Man kan tryggt rycka framåt. Man känner fienden inom och utom en, hans taktik och hans svaga punkter. Man behöver icke tvivla om segern, ty allt är förberett, ända till ett ordnat återtåg, ifall man tillfälligtvis skulle lida ett partiellt nederlag.

Vi skola nu närmare undersöka de inre och yttre faror, som hota studenten, och den taktik, varmed de skola övervinnas. Vi skola tillse, att vi kunna begagna oss av yttre omständigheter, och att vi t. o. m. kunna vända till vår fördel det, som eljest vore ägnat att påskynda vårt moraliska sjunkande. Till den grad visst är det, att förståndet och tänkandet kunna göra oss fria, och att dessa ljusets makter med tidens hjälp kunna besegra de grova och blinda sinnliga krafterna.

§ VIII.

Begrundandet är, som synes, ytterst rikt på fruktbärande resultat: det väcker starka böjelser för det goda, det utvecklar svaga viljeakter till kraftiga beslut; det befriar från språkets och passionernas suggestioner, det sätter oss i stånd att klart skåda in i framtiden, att förutse faror inifrån och att hindra yttre omständigheter att komma vår medfödda lättja till hjälp. Kunna vi icke avvinna denna välgörande kraft flere fördelar? Jo, den skänker oss även indirekt många värdefulla resultat.

Det sätter oss i stånd att för varje dag ur vår erfarenhet hämta regler, till en början provisoriska, vilka så småningom utarbetas, förstärkas och slutligen antaga en klarhet och styrka, varigenom de bliva *ledande livsprinciper.* Dessa principer bildas genom detaljiakttagelsers långsamma avlagring i vårt medvetande; en sådan avlagring är omöjlig hos de obetänksamma och oroliga, vilka därför aldrig hämta något gagn av det förflutna; de likna ouppmärksamma elever: de begå ständigt samma fel och försummelser — med den skillnaden att det här är fråga om fel och försummelser i livet. För dem som tänka däremot är det förflutna och närvarande såsom en ständig undervisning i konsten att icke vidare begå sådana fel, som kunna undvikas. Dessa lärdomar kondensera sig småningom till regler, vilka bilda ett slags erfarenhetselixir. Kort och klart avfattade, hjälpa dessa regler oss att disciplinera våra naturliga begär och känslor och att samla och ordna dem mot ett bestämt och fast mål.

Denna inneboende kraft hos varje klart avfattad grundsats beror av tvenne samverkande orsaker.

Först och främst säger en nästan ofelbar psykologisk lag, att: varje fullt klar idé om en handling, som bör utföras eller undvikas, har, då motverkande känslotillstånd icke äro närvarande i medvetandet, makt att framkalla mot-

svarande handling, vilket förklaras därigenom, att det är föga skillnad mellan idé och handling. En tänkt handling är redan början. Den föregående föreställningen om denna handling är liksom en generalrepetition; den är ett krafternas försättande i halvspänn, varigenom helspänningen och den därav framkallade handlingen underlättas och påskyndas, så att upproriska känslor icke hinna lägga sig däremot. Du har t. ex. beslutit gå hem och arbeta och förutsett, att en kamrat, som bett om ditt sällskap på teatern, kommer att bliva enträgen. Du förbereder svaret, och då du råkar honom, förekommer du honom: »det är ledsamt; jag hade räknat på att få följa dig, men nu har jag fått ett förhinder som ovillkorligen tvingar mig att gå hem.» Den avgörande och fasta ton, vari du säger detta, gör det omöjligt för dig att taga tillbaka och för kamraten att envisas.

Liksom det i politiken är de handlingskraftiga, som rycka med sig de obeslutsamma, de räddhågade och resonörerna, så är det även i medvetandet de klara, bestämda tillstånden, som förbliva situationens herrar; sålunda, om man ända in i de minsta enskildheter bestämmer, huru man skall uppföra sig, kommer man också att följa detta program trots lättjans och fåfängas suggestioner.

Detta är den första orsaken till principernas makt, ehuru icke den enda, ej ens den viktigaste. Vi kunna vid tänkandet icke draga med oss hela massan av bilder. Vi ersätta hela klasser av enskilda föremål med bekväma förkortningar och lätthanterliga beteckningar, d. v. s. ord. Vi veta, att vi när som helst kunna genom att låta uppmärksamheten vila på ett ord se den motsvariga bilden framträda allt tydligare, likasom man kan uppväcka hundratals torkade hjuldjur genom att drypa litet vatten på dem. Så förhålla sig även våra känslor. De äro tunga, skrymmande och svårhanterliga för tanken; därför ersätter man dem i vardagsbruk med korta, lätthanterliga tecken eller

ord, vilka äro synnerligen ägnade att väcka de känslor, som genom dem betecknas. Vissa ord likasom dallra av den känsla de beteckna; sådana äro orden ära, själsstorhet, mänsklig värdighet, falskhet, uselhet m. fl. Nå väl, även för principerna ha vi kraftiga och uttrycksfulla förkortningar, vilka hava en utomordentlig förmåga att i medvetandet framkalla de mer eller mindre starka, sammansatta känslor, som de enligt våra vanliga begrepp beteckna. När betraktelserna framkallat i själen känslor av tillgivenhet eller motvilja, är det, på grund av dessa känslors övergående natur, ändamålsenligt att bevara en formel, varigenom de vid behov kunna ersättas eller återväckas. Detta är så mycket nyttigare, som en bestämd formel inpräglar sig varaktigt i tanken. Man har den ständigt till hands, och den för alltid med sig de associerade känslorna: På samma gång som den själv får något av känslornas styrka, meddelar den åt dessa i gengäld sin klarhet och lätthanterlighet. Om man icke vid självuppfostran har bestämda regler att följa, förlorar man all översikt och rörlighet i striden mot omgivningen och passionerna. Utan dem strider man i mörkret och de skönaste segrar bli fruktlösa.

Regler för uppförandet giva sålunda vår vilja den beslutsamhet och slagfärdighet, som tillförsäkra oss seger; de äro bekväma substitut för de känslor vi vilja framkalla hos oss.

Även dessa oskattbara medhjälpare i frigörelsearbetet förvärvas genom betraktelser; ty endast genom sådana förmår själen upphämta ur våra ständiga erfarenheter det, som utgör vår livsvetenskap, nämligen förmågan att förutse och styra framtiden.

§ IX.

Vi finna således, att det begrundande tänkandet kan framkalla känslor, som äro av stort värde för den, som

vet att begagna sig av dem, att det är vår stora befriare därigenom, att det ger oss makt att motstå känslornas, passionernas och tankarnas oordnade anlopp mot medvetandet. Det sätter oss även i stånd att stanna i de av den yttre världen framkallade intryckens ström; och denna förmåga att samla sig och förbliva sig själv är en rik lyckokälla, emedan vi, i stället för att låta oss medryckas viljelöst och utan att se tillbaka, kunna återgå till angenäma hågkomster och genomleva dem på nytt.

Är icke ett starkt medvetande om sin personlighet något, som var och en bör eftersträva? Skänker det en icke något av den tillförsikt, som en skicklig simmare känner, då han kämpar med vågorna, än låtande dem gå förbi och sjunka under sig, än mötande dem bröst mot bröst? Om maktkänslan, då vi segerrikt kämpa mot elementerna, alltid framkallar angenäma och djupa känslor, huru skola vi icke känna oss gripna av denna viljans kamp mot sinnlighetens råa makter! Orsaken varför Corneille står så högt i eftervärldens beundran, ligger i hans förmåga att skildra självövervinnelsens glädje; om hans personer vunnit mindre lättköpta segrar, om deras strider mot djuriskheten vore längre, skulle hans teater varit än mera mänskligt gripande; och då Corneille på samma gång framställer ett mycket högt ideal, skulle han varit icke blott vår främste dramatiske diktare, utan alla tiders största och mest beundransvärda snille.

ANDRA KAPITLET.

Vad begrundandet är, och huru man skall begrunda.

§ I.

Om betraktelserna hava så stor betydelse för vårt frigörelsearbete, böra vi undersöka, huru man bör begrunda, och söka de materiella hjälpmedel, som kunskapen om psykologiens lagar och erfarenheter därvid kunna erbjuda oss.

Jag upprepar: det begrundande tänkandet skall framkalla hos oss starka känslor av hat och kärlek, förmå oss till fasta beslut, utarbeta regler för uppförandet, draga oss ur denna besinningslösa virvel av medvetenhetstillstånd, som oemotståndligt tränga sig på oss såväl från den yttre världen som från vårt eget inre.

Den stora allmänna regeln för ett fruktbärande tänkande och begrundande framgår av en undersökning av tänkandets natur. Vi tänka *med ord.* Såsom jag förut anmärkt, måste vi vid tänkandet frigöra oss från bilderna, emedan dessa äro för tunga, vidlyftiga och svårhanterliga. Vi ersätta dem med korta beteckningar, lätta att fasthålla och lätta att meddela andra, nämligen med ord. Dessa ord hava egenskapen att i medvetandet framkalla bilder av tingen, för så vitt nämligen, som orden inkommit i medvetandet, efter det man fått en erfarenhet av motsvarande ting, eller man åtminstone efteråt skaffat sig en erfarenhet om dessa. Olyckligtvis lära vi oss som barn orden först utom de allra enklaste begreppen, och vad de flesta av dessa ord angår, så hava vi aldrig haft tid, tillfälle eller mod att låta kornet mogna. Deras ax äro tunna eller tomma. Vi ha alla en mängd sådana ord i minnet. Jag t. ex. har aldrig hört en elefant trumpeta, och detta ord är

alltså för mig fullkomligt tomt. Massan av folket har sådana ord i mängd. Den är fullkomligt okunnig om förutsättningarna för att en erfarenhet skall ha värde. Och så vidare. Om vi undersöka de talesätt vi vanligen begagna, skola vi bliva förvånade över våra tankars tomhet, och finna, att till och med de bäst begåvade ofta tala som papegojor, d. v. s. utan att deras ord hava någon verklig innebörd.

Nå väl, att tänka är så att säga att tröska kornet ur ordens halm. Det gäller att överallt ersätta orden med verkligheter, icke med en obestämd, oklar bild av tingen, utan med tingen själva, sedda i minsta detalj. Vi böra alltid låta tanken tränga till enskildheterna och göra den konkret. Vill man t. ex. besluta sig för att icke röka, skall man undersöka *alla* rökningens olägenheter utan att glömma någon, från tändernas svartnande till de hundra kronor om året, varmed man får betala nöjet att röka blott en enda cigarr efter varje måltid. Man bör övertyga sig om riktigheten av Tolstoys iakttagelse, att tobak förslöar själsverksamheten. Man kan t. ex. en dag, då tanken är riktigt klar, försöka följa ett skarpt filosofiskt resonemang och om en stund fortsätta, rökande; det visar sig då, att man, sedan rökningen börjat, icke längre förmår fixera tanken, förstå. Några liknande försök kunna överbevisa oss om, att tobaken förslöar tankens finaste skärpa. Å andra sidan bör man tänka på, att rökningen skänker en blott fysisk och sålunda övergående njutning, och att den lätt blir en tyrannisk vana. Man bör erinra sig alla de fall, då man lidit av dylikt tyranni. Genom sådana och andra tankar skall man i de ögonblick, då man är herre över sig, giva beslutet kraft. På samma sätt skall man i detalj föreställa sig all den tillfredsställelse arbetet medför.

Genom att sålunda ingå i detaljerade analyser kan man även undgå språkets suggestioner och passionernas illu-

sioner, i det man i det minsta rättar de osanna föreställningarna. Vi skola sålunda uti den praktiska delen av detta arbete undersöka det ofta upprepade påståendet, att man icke arbetar bra annat än i Paris.

Slutligen kan vår förmåga att förutse de faror, som vår lättja och våra passioner utlägga för oss, genom vanan vid detaljerat iakttagande bliva ofelbar, lika väl som förmågan att förutse de faror och hjälpmedel, som härleda sig från omgivningen, umgänget, yrket, tillfälliga händelser o. s. v.

För att underlätta betraktelserna bör man söka stillhet, samla sig, rådfråga böcker, som beröra ämnet för betraktelserna, genomläsa sina anteckningar och anstränga inbillningsförmågan för att tydligt, klart och konkret föreställa sig alla detaljer i den hotade faran och fördelarna av det ena eller andra tillvägagåendet. Det är icke tillräckligt att helt flyktigt tänka på allt detta; man måste se, höra, känna och vidröra. Man måste tänka så intensivt, att föremålen bliva lika förnimbara, som om de verkligen vore närvarande, ja mer än närvarande. Liksom konsten har till uppgift att göra en situation eller ett landskap mera logiskt och enhetligt och följaktligen mera sant än verkligheten, så bör fantasien göra föremålet för vår betraktelse mera logiskt, klart och sant, än det i verkligheten är, och följaktligen även mera levande och ägnat att inverka på känslan.

§ II.

Det finns yttre medel, som obestridligen hjälpa tänkandet att utöva sin fulla verkan. De stora katolska själavårdarne hava till högsta mål att framkalla starka känslor, under det att vi vilja använda de stärkta känslorna såsom medel. Rika såväl genom sina föregångares som egen erfarenhet och med säker ledning av sina dogmer, äro de emellertid mästare i konsten att uppfostra känslor. De visa

oss, hurusom de skenbart obetydligaste yttre medel kunna hava stora psykologiska verkningar. Man kan icke bevittna en katolsk ceremoni utan att beundra den ofelbara vetenskaplighet, varmed allt i minsta detalj är anordnat. Vid en begravningsceremoni t. ex. förenar sig allt: den mystiska belysningen, prästernas åtbörder, orgelspelet och sången, till att med beundransvärd logik förvandla de anhörigas sorg till starka religiösa rörelser. Varje uppriktigt troende, som bevistar detta skådespel, måste känna sig djupt gripen i sitt allra innersta.

Men t. o. m. kyrkan använder dessa gripande ceremonier sparsamt, och själavårdarne föreskriva i stället vissa religiösa övningar, vilka ofelbart verka på själarna. För att icke tala om avsöndring från världen eller de ceremonier, som individerna åläggas i ensamheten, är det förvånansvärt, till vilken grad yttre medel användas för att inverka på moralen. Den helige Dominicus uppfann radbandet, ett medel att genom handens rörelser understödja själens betraktelser. Den helige Franciscus av Sales rekommenderar vid tillfällen, då man är tom på känslor, yttre handlingar eller åtbörder, läsning eller högt uttalande av ord, som äro ägnade att väcka känslorna. Talar icke Pascal oupphörligt om att »incliner l'automate?» Själve Leibnitz säger uti »systema theologicum» i en föga känd passus: »Jag kan icke dela deras tanke, som, under förevändning att tillbedja i anda och sanning, från den heliga kulten bannlysa allt, som verkar på sinnena, allt som eggar inbillningen, varvid de icke taga vederbörlig hänsyn till människonaturens svaghet... vi kunna varken samla uppmärksamheten inåt eller inskärpa något i själen, utan samtidig hjälp av yttre medel... och verkan av dessa hjälpmedel står i proportion till deras uttrycksfullhet.»

När vi vilja fördjupa oss i betraktelser och inspirationen icke vill inställa sig, böra vi därför begagna oss av erfarenheten och tillgripa sådan läsning, som speciellt gyn-

nar vårt ändamål, och hålla uppmärksamheten vaken genom att högt uttala ord, vilket, såsom vi sett, är ett säkert medel att tvinga föreställningarna till lydnad. Vi böra t. o. m. nedskriva våra betraktelser eller med ett ord begagna oss av de presentativa tillståndens och särskilt deras som jag rekommenderat (uttalande av ord, skrivande o. s. v.), makt att länka föreställningarna enligt vår vilja. Vi bliva därigenom i stånd att ur medvetandet undanrödja de förnämsta hindren för tänkandet, nämligen erinringarna om sinnliga nöjen och inbillningskraftens förströddhet, och att införa de önskade idéförbindelserna.

Vad angår lämpligaste tiden för dessa betraktelser, synes mig denna vara sista veckan av ferierna, innan höstterminen börjar. Det är för övrigt av värde att en gång under varje ferieperiod upprepa dessa nyttiga betraktelser i förening med ett slags »avsöndring från världen», vilken kan vara ganska angenäm, i det man fördjupar sig i skogarna eller slår sig ned vid havsstranden. Sådant verkar oändligt välgörande. Viljan stärkes och den personliga medvetenheten utvecklas. Men även under arbetstiden bör man allt som oftast skaffa sig tillfälle att på lediga stunder anställa djupare självbetraktelser. Innan man insomnar om kvällarna, då man ligger vaken om nätterna, eller under vilostunder om dagen, kan man ju, i stället för att låta allehanda obetydligheter inkräkta medvetandet, begagna tiden till att förnya sina goda beslut och närmare bestämma angående sina sysselsättningar och förströelser. Och kan man väl begagna tiden bättre om morgnarna, då man stiger upp, under det man klär sig eller går till sitt arbete, än till att »vårda de goda strävandenas växt» och uppgöra planer för den kommande dagens användning? Dessa betraktelser bli mycket snart en vana. Och denna vana är så rik på goda resultat, att jag icke nog kan tillråda unga män att kosta på sig den lilla ansträngning, som förvandlar vanan till ett behov.

TREDJE KAPITLET.

Handlingens betydelse vid viljans uppfostran.

§ I.

Det mediterande tänkandet är nödvändigt; men ensamt är det vanmäktigt. Det samlar själens spridda krafter till gemensam handling, det väcker hänförelse; men liksom havets vindar blåsa förgäves, om de icke möta några segel att fylla och framdriva, så förgå även de starkaste känslor utan gagn, så framt icke varje deras yttring kapitaliserat något av deras styrka i en ökad handlingskraft. Om en del av studentens arbete kvarstannar i form av hågkomst, efterlämna handlingarna spår i form av vanor. Intet i vårt psykologiska liv går förlorat: naturen är en sträng redovisare i minsta detalj. Våra synbart obetydligaste handlingar bilda under loppet av veckor, månader och år ett stort helt, som inpräglar sig i vårt minne i form av outrotliga vanor. Tiden, vår store medhjälpare i befrielsearbetet, verkar lika obevekligt till vår nackdel, då vi icke tvinga den att arbeta till vår fördel. Den begagnar sig alltid till skada eller gagn av den psykologiska grundlag, som kallas vanans lag. Allhärskande och segerviss, skrider vanan framåt, sakta och försåtligt. Man kunde vara frestad att säga, att den måste vara medveten om de länge och ofta upprepade handlingarnas makt. En första handling om än svår, gör redan den nästa lättare. Vid tredje och fjärde upprepningarna blir den erforderliga ansträngningen mindre och slutligen försvinner den; ja mer än försvinner; denna till en början svåra handling blir så småningom ett behov, och huru motbjudande den än i början varit, blir det slutligen dess underlåtande som förefaller svårt. Vilken värdefull hjälp hava vi icke häri, då vi vilja lära

oss handla på ett visst sätt! Huru lätt förvandlar icke vanan den besvärliga stig vi fruktat att beträda till en bred och bekväm väg! Den leder oss varsamt men säkert dit vi vilja och dit vår lättja hindrat oss ifrån att gå.

Nåväl, denna viljekraftens omsättande i vanor åstadkommes icke genom begrundande utan genom handling. Det är ej nog med att i allmänna ordalag predika handlingens nödvändighet. Ordet handling bortskymmer, ja döljer allt för ofta för vår syn de verkligheter, som därmed betecknas. Att vara verksam är för studenten detsamma som fullgörandet av en mängd speciella handlingar. Lika visst som en vilja icke kan vara oavbrutet verksam utan yttrar sig i mer eller mindre tätt följande enstaka viljeakter, lika visst är det, att en verksamhet icke kan vara oavbrutet fortlöpande, utan att den städse består av en serie enstaka handlingar. För en filosofie studerande t. ex. innebär ordet arbete att stiga upp klockan sju på morgonen och läsa med stark uppmärksamhet något kapitel av Leibnitz eller Descartes, att göra anteckningar o. s. v. Redan läsandet innefattar en mängd successiva uppmärksamhetsakter. Att arbeta är vidare att genomgå sina anteckningar och lära dem utantill; att efterforska materialier till en avhandling, att utkasta dess allmänna plan och att punkt för punkt utarbeta den; det är att tänka, forska, sovra o. s. v.

Livet erbjuder mycket få tillfällen till lysande handlingar. En utflykt till Mont Blanc upplöser sig i några tusen steg, ansträngningar och språng; de största vetenskapsmäns liv upplöser sig i långa serier av tåligt burna ansträngningar. Att verka är alltså att utföra en mängd små handlingar. Bossuet, som var en framstående själaledare, anser, att »de stora, utomordentliga ansträngningarna, varigenom man i stora ansatser hastigt höjer sig för att sedan falla så mycket djupare» äro mindre värdefulla än de »små uppoffringarna, vilka ofta äro mera tröttande och slitande, de måttliga men säkra framstegen, de enkla men

ofta upprepade handlingarna, som omärkligt övergå till vanor...: det fordras blott helt litet för varje dag, om blott varje dag medför detta lilla framsteg». * Modig är icke den man, som utför en enstaka stor bragd, utan den som modigt utför allt, vad livet ålägger honom. Modig är den student, som trots sin motvilja tvingar sig att resa sig för att slå upp ett ord i lexikonet i stället för att gå förbi det, eller ordentligt genomläser en tråkig sida. Genom alla dessa skenbart betydelselösa handlingar stärkes viljan; »varje handling bidrager till växten». Vi böra därför, i stället för att söka stora ansträngningar, sträva att utföra de små handlingarna i rätt tid, väl och gärna. »Qui spernit modica paulatim decidet». Huvudregeln är härvid att alltid och i varje småsak söka bryta slaveriet under lättjan, begären och intrycken utifrån. Vi böra t. o. m. eftersträva tillfällen till dessa små segrar. Om någon kallar dig, under det du arbetar, och du känner dig obenägen att efterkomma maningen, så res dig genast och tvinga dig att gå. En kamrat vill efter en slutad lektion övertala dig att taga en promenad, och det vackra vädret lockar dig: gå då genast hem och sätt dig att arbeta! På hemvägen frestas du av ett boklådsfönster: gå över till andra trottoaren och påskynda dina steg! Genom dylika små uppoffringar vänjer du dig att segra över begären och vara verksam alltid och överallt. Sov aldrig, flanera aldrig utan att du verkligen velat unna dig denna vila! På detta sätt kan du redan som skolpojke bli djupt invigd i en vetenskap, som är vida värdefullare än både latin och matematik, nämligen självövervinnelsens vetenskap, konsten att besegra sin ouppmärksamhet, allehanda svårigheter, trögheten att anlita lexikon och grammatika och lusten att drömma bort en dyrbar tid, och du skall därvid, trots andras sofismer, finna att dina framsteg i kunskaper och omdöme alltid skola stå i

---

* **Bossuet, av Lanson.**

direkt förhållande till den möda du nedlägger på självövervinnelsearbetet. Detta torde vara nog för att bevisa, att viljekraft är det värdefullaste och fröjdrikaste förvärv människan kan göra.

Varför hava då de små ansträngningarna så stort värde? Jo, emedan ingen enda av dem går förlorad: varje sådan gör sitt till vanans befästande och gör de följande handlingarna lättare. Handlingarna bilda oss därigenom att de grundlägga vanor: vanan att samla uppmärksamheten, vanan att beslutsamt taga itu med arbetet, vanan att icke fästa sig vid begären mer, än om de vore surrande flugor o. s. v.

Handlingen skänker även, såsom vi sett, stöd åt tanken. Den inför oupphörligt i medvetandet presentativa tillstånd, som äro besläktade med våra idéer, stärker uppmärksamheten och väcker den, när den håller på att slappas. Tankarnas nedskrivande, anteckningar över det man läser, de tänkta invändningarnas formulerande i ord, allt sådant spelar vid tankearbetet samma roll som laboratoriearbetena för vetenskapsmannen och formlerna för matematikern.

Handlingen medför ännu ett ytterst viktigt resultat. Att handla är på sätt och vis att stadfästa och offentligen uttrycka sin vilja. Våra handlingar binda oss vid ett visst parti. Moralisterna försäkra enhälligt, att den, som vill börja leva enligt pliktens bud, måste »kasta sig djärft och med ens in på den goda vägen, fullständigt brytande med alla gamla vanor och böjelser... trotsa allt... slita sig lös från sitt gamla jag» och — som Veuillet drastiskt uttrycker sig — »oblygt» tjäna Gud. Man kan ej överskatta det tillskott i styrka känslorna och viljan vinna genom ett offentligt och öppet uppträdande. Våra föregående handlingar binda oss starkare, än man kunde tro: först och främst på grund av vår logiska känsla, vilken avskräcker oss från ett osammanhängande liv till den grad, att vi hellre förbli oss lika, än vi förändra oss till det bättre; och

vidare på grund av en mycket stark och berättigad fruktan för andras omdöme, ty vi veta att vårt osammanhängande handlingssätt skall av andra tydas såsom en till vansinne gränsande svaghet. Den, som vill bryta med sitt forna lättingsliv, bör därför göra det på ett sådant sätt, att det blir synligt för alla, och göra till en hederssak inför sig och andra att vara ståndaktig. Man bör välja sig ny bostad, ny restaurang och nytt umgänge; varje ens ord bör bekräfta ens önskan att handla rätt, varje hinderlig sofism avvisas hövligt och bestämt. Man bör aldrig tåla, att arbetet nedsättes eller lättjan prisas i ens närvaro. Andras tro på ärligheten i vårt uppsåt fördubblar vår kraft, ty en var har ett starkt behov av andras gillande, även deras, som man icke känner.

Till dessa handlingens företräden kunna vi lägga själva nöjet att handla, vilket i och för sig är så stort, att många handla endast för handlingens egen skull utan mål, utan fördel, ja, ofta till egen skada. Det ligger något berusande i detta nöje, vilket måhända beror därpå, att handlingen mer än något annat låter oss känna vår egen styrka, känna att vi leva.

Det är således i alla avseenden nödvändigt att förena tänkandet med handling. Handlingen ensam förmår grundlägga starka vanor, ja göra motbjudande handlingar till behov. Genom handling vinna vi kraft för striden mot våra naturliga, hinderliga böjelser, så att vi städse kunna övervinna allt, som motverkar vårt välde över oss själva. Genom handlingen uttrycka vi öppet vår vilja och binda oss med hederns band vid våra önskningsmål. Handlingen stärker våra beslut både i och för sig och genom att underställa dem allmänna opinionens kontroll. Handlingen lönar oss slutligen med stark och manlig glädje.

§ II.

Den tid vi kunna ägna åt aktiv verksamhet är tyvärr mycket ringa. En stor del av vårt liv tages i anspråk för

fysiologiska och sociala förrättningar. Under de fem eller sex första åren lever barnet ett uteslutande animaliskt liv; det sover, äter och leker; det har fullt upp att göra med att reda upp det kaos av intryck, som utifrån stormar mot dess medvetande. Under den därpå följande skoläldern till och med adertonde året är tiden allt för strängt upptagen av studier, för att ynglingen skulle hinna tänka självständigt. Sedan de sekundära studierna därmed äro avslutade, synes det, att den unge mannen borde kunna rå om sig själv och lära känna sig och det samhälle, vari han inträder; hans förmögenheter skulle ju nu vara utvecklade och stärkta genom detta mångåriga och ihärdiga arbete. Tyvärr är det ej så! Ehuru han nu någorlunda lärt känna den yttre värld, vari han lever, omtöcknas plötsligt hans syn, ett moln lägrar sig å ena sidan mellan hans iakttagelseförmåga och honom själv och å andra sidan mellan hans kritiska förmåga och samhället. Obestämda drömmerier och skov av hänförelse utan något mål upptaga hans medvetande: en revolution inträder vid denna tidpunkt i ynglingens fysiska liv: manbarhetsperioden tager sin början. Vid den ålder, då han skulle kunnat vara herre över sig, inkräkta passionerna hans själ. Olycklig den, som då står ensam, fri och oberoende, utan stöd och ledning och utan möjlighet att få det täta töcknet av illusioner skingrat, som skymmer hans syn! Detta är dock vanligt för studenter vid de flesta universitet! Den unge mannen känner sig liksom rusig, ur stånd att styra sig och viljelöst hemfallen åt de i hans omgivning rådande låga begreppen. Vilken mogen man har icke vid tanken på denna tid av sitt liv förbannat bristen på förutseende hos vårt samhälle, som utkastar oss direkt från skolan till storstädernas universitet, ensamma, utan moraliskt stöd och utan andra råd än några dumma slangord, som endast äro till för att urskulda ett djuriskt levnadssätt. Och det besynnerligaste är, att det finns fäder, som rent av hysa fördom mot ett

hyggligt och arbetsamt studentliv. Så stor är de gängse föreställningarnas makt.

Till råga på olyckan vet den unge mannen icke ens, huru han skall bära sig åt för att arbeta; ingen har undervisat honom i en efter hans krafter och begåvning avpassad arbetsmetod. Därför bliva också universitetsåren i allmänhet fruktlösa med hänsyn till det egna frigörelsearbetet. Och likväl äro de livets skönaste, mest strålande dagar. Studenten rår sig nästan helt och hållet själv. Det sociala livets tusen småplikter ha ännu knappast nått honom. Hans nacke bär ännu intet märke efter oket, d. v. s. yrket eller levnadsbanan. Ej heller är han besvärad av en familjefaders omsorger. Han råder fritt över sin tid. Men ack! vad är väl yttre frihet för den, som icke är herre över sig själv? Man kunde med skäl säga till en student: här befaller du ju över allting utom över dig själv! Hans dagar gå ofta alldeles till spillo. Även i detta fullständiga frihetstillstånd upptages en god del av tiden i livets dagliga små omsorger. Uppstigandet om morgonen, en halv timme att klä sig, gåendet till och från universitetslokalen och restaurangen, måltiderna, tid för matsmältningen, som ovillkorligen fordras vid tankearbete, besök hos vänner och bekanta, brevskrivning, oförutsedda hinder, nödvändiga promenader för att hämta frisk luft, alla dessa befallande nödvändigheter upptaga, om man inräknar åtta timmars sömn, nära sexton timmar av dygnet. Detta kan vem som helst räkna ut. Senare tillkommer ytterligare allt, vad som åtföljer ens levnadskall och, även om man då knappar in på måltids- och promenadstunderna, torde det bliva få, som ha fem timmar om dagen över för egen räkning, då de kunna göra vad de vilja eller tänka i lugn och ro. Och om man vidare från arbetstiden avdrager den som åtgår till att slå i böcker, anteckna, skriva och då och då hämta andan, varförutan intet arbete är möjligt, skall man finna, att ytterst kort tid återstår för verklig själsansträngning. När

man tänker på saken, måste man förarga sig över dessa osanna biografier, som nedslå ungdomens mod med uppgifter om vetenskapsmän och politici, som arbetat femton timmar om dagen.

Lyckligtvis är det som Bossuet anmärker i ett redan anfört citat: det är tillräckligt med litet varje dag, om blott varje dag medför detta lilla; man vinner väg, även om man går aldrig så långsamt, blott man icke stannar. Det viktiga vid själsarbetet är, jag säger icke regelbundenheten, men kontinuiteten. Snille är intet annat än ett långt tålamod, har någon sagt. Alla storverk ha tillkommit genom segt tålamod. Newton löste problemet om den allmänna gravitationen genom att ständigt tänka därpå. »Det är otroligt, vad man kan uträtta med tiden, när man har tålamod att vänta och icke brådskar», säger Lacordaire. Betrakta naturen: en ström, som ödelade hela Saint-Gervaisdalen medförde blott en ringa mängd slam. Genom köldens och regnets långsamma inverkan och glaciärernas knappast märkbara skridning avslipas däremot klippbäddarna sten för sten, varigenom årligen stora massor av grus nedföras i dalarna. En liten bäck, som medför grus, nöter sig allt djupare ned i graniten och gräver under seklernas lopp djupa klyftor i berget. Så förhåller det sig med människans verksamhet: dess fortskridande betingas av en mängd enskilda små handlingar, så små, att de var för sig synas fullkomligt betydelselösa i jämförelse med det slutliga resultatet. Det storartade arbete, som förvandlat det en gång av skogar och moras uppfyllda Gallien till ett odlat land, genomdraget av landsvägar, kanaler och järnvägar, översållat med städer och byar, har åstadkommits genom en oräknelig mängd av i och för sig obetydliga muskelansträngningar. Thomas ab Aquino har nedskrivit varje bokstav i sin jättelika »Summa»; boktryckarna ha satt den bokstav för bokstav o. s. v. och genom detta arbete, som upprepats några timmar varje dag under femtio års tid,

har det ofantliga verket fullbordats. Handlingen, den oförskräckta handlingen, framträder i två former av olika värde. Antingen föres verket framåt med stora steg, genom häftiga ansträngningar, eller genom jämt, ihärdigt och tåligt arbete. Till och med i krig är motståndskraft mot ansträngningar och demoralisation soldatens förnämsta egenskaper, vilkas frukter då och då visa sig i lysande bedrifter. Arbetet däremot erbjuder inga tillfällen till dylika kraftprov; häftiga ansträngningar äro härvid under inga förhållanden lämpliga; de åtföljas nästan alltid av långvariga skov av utmattning och lättja. Nej, arbetarens sanna mod består i ett långt ihärdigt tålamod. För studenten gäller det framför allt att aldrig vara sysslolös. Tiden är oändligt dyrbar, emedan man aldrig kan taga igen vad man förlorat. Man bör därför hushålla med den. Jag förordar alls icke någon sträng tidsindelning, som på förhand bestämmer, vad man skall göra varje timme av dagen. Man kan sällan följa den noggrant, och lättjan är så fyndig i att finna på skäl, att tidsindelningen ofta får tjäna till ursäkt, varför man ingenting gör på de tider, som icke äro bestämda till arbete. Vanligen följer man schemat endast i fråga om skall göra varje timme av dagen. Man kan sällan följa programmet blir å andra sidan anledning till, att viljan nödgas vänja sig vid oupphörliga nederlag; härav följer lätt misströstan. Dessutom händer det ofta, att man känner sig odisponerad för arbete på de utsatta tiderna, liksom att arbetslusten kan inställa sig, just då man enligt programmet borde taga sig en promenad.

Det intellektuella arbetet fordrar mera frihet och omedelbarhet; viljans uppfostran åsyftar icke den preussiske soldatens lystring på kommando. Långt därifrån! Studentens mål bör vara förmåga att vara verksam alltid och överallt. Inga vissa timmar kunna bestämmas härför, emedan alla tider äro lika ägnade för detta arbete. Att vara verksam är att beslutsamt stiga upp i god tid, att icke söla med

toaletten, att utan betänkande och utan att låta hindra sig av obehöriga tankar sätta sig till arbetet, att vara verksam under det man arbetar, icke läsa passivt utan med ansträngd uppmärksamhet. Att vara verksam är även att beslutsamt resa sig för att hämta frisk luft, eller besöka ett museum eller dylikt, så snart man känner att nerverna börja slappas och arbetet upphör att vara fruktbärande. Det är nämligen en stor dumhet att envisas att anstränga sig, då detta endast utmattar och gör en modstulen. De stunder, då man känner sig oförmögen, bör man använda till att besöka tavelutställningar eller dylikt och till umgänge med intelligenta vänner. Man kan t. o. m. vara verksam under måltiderna genom att omsorgsfullt tugga maten och sålunda bespara magen onödig ansträngning. Studentens stora olycka är just dessa stunder av slapphet och viljelöshet, som dåraktigt förslösas i skamlig lättja. Man använder hela timmar på sin toalett och förmiddagen till att gäspa eller bläddra i någon bok. Man förmår icke fatta något klart beslut, man kan varken lata sig eller arbeta med besked. Man behöver ingalunda söka efter tillfällen till aktivitet, ty sådana har man dagen i ända från morgon till kväll.

Huvudmedlet att komma till herravälde över sin vilja är att aldrig insomna utan att hava noga bestämt, vad man skall göra den följande dagen. Jag talar nu icke om den arbetsmängd, som skall utföras, ty därom gäller, vad jag förut sagt om tidsindelningen; jag talar endast om arbetets beskaffenhet. När man vaknar morgonen därpå, fattar man sig beslutsamt, tvingar sig, utan att låta förströ sig av något annat, redan under det man klär sig, att sätta sig in i sin uppgift, placerar sin kropp vid arbetsbordet och tager pennan i handen utan att ge sig tid till underhandling.

Om man under en promenad, eller då man förströr sig med lektyr, känner samvetsförebråelser för det man är lat eller med andra ord känner att »anden kommer

över en», om man upptäcker någon god rörelse inom sig, bör man genast taga fasta på den. Man bör ej likna dem, som på fredagsmorgonen fatta ett hjältemodigt beslut att ovillkorligen börja arbeta på måndagen. Om man icke griper sig an *genast*, är det förmenta beslutet endast en vanmäktig nyck eller en lögn, avsedd att bedraga samvetet. Man måste, såsom Leibnitz säger, begagna sig av sina goda rörelser såsom av »en Guds maning». Att slå bort dem, bedraga dem genom att uppskjuta handlingen till längre fram, att icke genast begagna dem till grundande av goda vanor och till att låta själen känna och bevara aromen av arbetets glädje, är det största brott man kan begå emot sitt föresatta ideal.

Målet är icke att förslava sin verksamhet under ett reglemente, utan att handla kraftigt överallt och alltid, begagnande sig av varje kvart och varje minut. Hör vad Darwins son säger om sin fader:* ett karaktärsdrag hos honom var hans aktsamhet om tiden. Han glömde aldrig, hur dyrbar den är... han hushållade med minuterna... han förspillde aldrig en stund, som han fick till överlopps, han intalade sig, att det icke var svårt att sätta sig till arbetet... han gjorde allting snabbt och med ett slags oavbruten iver. »Dessa minuter, dessa kvarter, som de flesta låta gå så fåfängt under förevändning, att det icke lönar mödan att börja med något, uppgå vid årets slut till en oerhörd summa. Jag vill minnas, att det var d'Agusseau som, då han aldrig fick sin middag i tid, en dag skänkte sin hustru en bok, som han hopskrivit under de kvarter han fått vänta på middagen. Det är så lätt att binda sin uppmärksamhet för en fem, sex minuter, att hastigt genomläsa ett stycke, föra sitt arbete några rader framåt, anteckna ett citat eller ordna sina materialier.

Det säges också med rätta, att den aldrig saknar tid,

---

* Vie et Correspondence de Ch. Darwin: Reinwald 1881. 2 vol.

som vet att taga vara på den; och att ingen har mera ont om tid, till vad han borde göra, än den som är mest ledig. Därför är det också obestridligt, att om man beklagar sig över brist på tid till arbete, man i detsamma erkänner sig vara lat och rädd för ansträngning.

Men om vi söka orsaken, varför vi låta tiden gå oss ur händerna, skola vi finna, att den icke endast är vår viljesvaghet utan även det obestämda i den oss föreliggande uppgiften. Jag har på mig själv gjort den erfarenheten att, om jag icke innan jag insomnat på kvällen klart genomtänkt, vad jag har att göra följande dag, blir min morgon fruktlös. Man skall aldrig uppställa blott ett allmänt mål och säga sig: »i morgon skall jag börja studera den Kantska moralen», utan alltid fixera uppgiften klart och i enskildheter t. ex. sålunda: »i morgon skall jag beslutsamt gripa mig an med det praktiska förståndet av Kant och börja från början», eller: »i morgon skall jag läsa och repetera det eller det kapitlet i psykologien.»

Till denna regel att alltid på förhand och noga bestämma sin uppgift för nästa dag, bör man lägga ännu en, nämligen den att alltid avsluta, samvetsgrant avsluta, vad man en gång börjat, så att man sedermera slipper att taga upp det ånyo. Detta medför en ofantlig tidsbesparing. Studenten bör på detta sätt läsa grundligt och med full kraft, skriftligen sammanfatta det han läst, vid behov göra utdrag, som kunna bliva honom till nytta och genast införa det han antecknat i en innehållsförteckning, så att han när som helst kan återfinna det. På detta sätt slipper han att läsa om en bok, såvida den icke tillhör hans älsklingslektyr. Det går långsamt, men då man aldrig tar ett steg framåt utan att hava väl undangjort allt bakom sig, behöver man aldrig gå tillbaka; långsamt, men säkert och utan avbrott går man framåt och kommer likt sköldpaddan i fabeln fram mycket förr än den mera snabbfotade men mindre förtänksamme haren. Den bästa arbetsregel som

finns är enligt min mening: *age quod agis;* gör allt i sin tid, grundligt, utan oro och utan hast. Den store »rådspensionären» Witt skötte den nederländska republikens alla angelägenheter och hade det oaktat tid att idka umgängesliv. Då man frågade honom, huru han kunde få tid till så mycket arbete och nöjen därjämte, svarade han: »ingenting är lättare, det gäller endast att ej göra mer än en sak i sänder och aldrig uppskjuta till morgondagen, vad man kan göra genast». Lord Chesterfield uppmanade sin son att aldrig bortslösa sin tid, icke ens med sin klädsel, och omtalar såsom exempel en man, som alltid tog med sig på ett visst ställe några blad ur Horatius, »vilka han sedan offrade åt Cloacine». Utan att driva hushållsaktigheten så långt, är det säkert, att begagnandet av varje ögonblick för ett bestämt ändamål medför stora resultat. En verksamhet, som ej förmår lämpa sig efter lagen att icke göra mer än en sak i sänder, är en oordnad verksamhet; den läppjar på allt utan sammanhang; den kan t. o. m. vara värre än sysslolöshet, ty under det att sysslolösheten väcker leda mot sig själv, alstrar detta oordnade arbete slutligen genom sin fruktlöshet leda vid allt arbete. Det verkliga framåtskridande arbetet skänker en djup glädje; det oordnade däremot förorsakar illabefinnande, yrsel och missmod, på grund av de många uppgifterna, som man aldrig kan föra till slut. Franciscus av Sales kallar denna oupphörliga ombytlighet en djävulsjakt. Man bör icke, säger han, hålla på med flere övningar på en gång, »ty fienden söker ofta förleda oss att företaga och påbörja flere uppgifter, på det att vi, överhopade med allt för många göromål, icke måtte fullborda något utan lämna allt ofärdigt. Stundom frestar han oss t. o. m. att påbörja ett gott arbete, som han ser, att vi icke skola fullborda, sålunda hindrande oss från att fullfölja ett mindre förtjänstfullt, vilket vi med lätthet skulle kunnat utföra». *

*** Traitée de l'amour de Dieu, VIII,** XI.

Å andra sidan är det, som jag redan flere gånger anmärkt, de påbörjade och icke fullbordade arbetena, som borttaga den mesta tiden för oss. Detta förorsakar ett illabefinnande, liknande det man erfar, då man länge sökt och ej kunnat finna lösningen på ett problem: man känner sig missnöjd; föremålet för det bortkastade arbetet hämnas för det visade föraktet genom att sätta sig fast i vår själ och störa oss i alla andra arbeten: detta beror därpå, att den en gång väckta uppmärksamheten icke finner tillfredsställelse. Ett väl fullbordat arbete däremot efterlämnar hos oss en känsla av belåtenhet, liknande mättnaden då man tillfredsställt en stark hunger; tanken har lättats från en omsorg och känner sig oförhindrad att vända sig till nya föremål.

Vad som gäller om det ofullbordade arbetet, gäller även om de arbeten, som man borde utföra, men icke kan komma sig för med. Man har en tydlig känsla av, att man t. ex. borde skriva ett brev, men kan ej förmå sig därtill. Dag efter dag förgår, och tanken därpå gnager som verkliga samvetskval. Detta blir slutligen så plågsamt, att man beslutar sig för att skriva; men då är det för sent: det skänker ej längre samma glädje som ett i rätt tid fullbordat arbete.

Låtom oss därför göra allt i sinom tid och grundligt!

§ III.

Sedan en ung man förvärvat denna viktiga och fruktbärande vana att hastigt besluta sig och handla utan överilning, lugnt och säkert, finns det knappast något intellektuellt mål, som han icke kan nå. Om han har nya idéer eller nya synpunkter i gamla frågor, kan han gå och bära därpå under åtta à tio år av träget arbete. De draga under tiden till sig hundradetals bilder av jämförelser, som ingen annan ser; de ordna detta material omkring sig, livnära

sig av dem, stärkas och växa till. Liksom den starka eken spirar upp ur det lilla ollonet, alstra dessa idéer, närda av en mångårig uppmärksamhet, slutligen mäktiga verk, som kalla och mana alla det godas stridsmän till handling, liksom krigstrumpeten manar soldaten; eller ock omsättas dessa idéer i ett skönt, enhetligt liv, rikt på ädla handlingar.

Vi böra ej dölja för oss det faktum, att denna själsaristokrati, som grundar sig på ett överlägset förståndsliv, är lika förhatligt som penningaristokratien, så framt den icke köper sig förlåtelse för sin andliga överlägsenhet genom ett överlägset moraliskt liv. Alla de, som efter slutad skolkurs fått inträde vid universiteten, äro ovillkorligen förpliktade att verksamt och ihärdigt söka tjäna dem, som äro hänvisade till ett hårt arbete för sitt levebröd, vilket icke tillåter dem att kasta så mycket som en blick utöver stundens krav. Studenterna måste alltid komma att bilda den ledande klassen, även i de länder, som hava full politisk frihet. Massorna äro alltid oförmögna att leda sig själva och skola alltid följa dem, som genom långvarig och grundlig odling nått en högre andlig utveckling. Detta faktum ställer stora krav på varje ung man, som haft lyckan att åtnjuta högre bildning, ty det är uppenbart, att man för att leda andra först och främst måste kunna styra sig själv. Den, som skall lära andra hovsamhet, oegennytta och kärlek, måste leva, som han lär, och med glädje hängiva sig åt ett i ord och handling verksamt liv.

Det vore önskligt, att ett antal studenter en gång om året återvände till sina hemorter för att verka som läkare, sakförare eller lärare, föresättande sig att icke uraktlåta något tillfälle att tala och handla i det godas tjänst, att bemöta alla, höga och låga med aktning, att verksamt och ihärdigt motsätta sig varje orättvisa, att verka för mera sympati, jämlikhet och överseende i förhållandet mellan samhällslagren. Då skulle inom tjugu år till landets fromma

hava uppstått en aristokrati, obestridd och aktad, vilken allsmäktigt kunde verka för det allmänna bästa. Den unge man, som lämnar universitetet i den övertygelsen, att läkarens, advokatens o. s. v. yrken blott äro mer eller mindre goda levebröd, och utan annat mål än ett enfaldigt och simpelt njutningsliv, är rätt och slätt en usling, vilket allmänna opinionen även så småningom börjar inse.

§ IV.

Men, invänder man, detta oavbrutna arbete, detta ständiga sysslande med en enda idé, kan väl icke vara annat än skadligt? Denna invändning beror på en falsk föreställning om det intellektuella arbetet. Kontinuiteten är här tagen i mänsklig bemärkelse. Sömnen är ju redan ett nödvändigt avbrott; vi ha vidare sett, hurusom största delen av dagen åtgår till förrättningar, vilka störa tankeverksamheten. Att arbeta är endast att hindra själen från att tänka på något annat än vårt arbete under de tider, då vi icke hava annat att göra. Dessutom få vi icke tänka oss den arbetande ständigt fastläst med bröstet mot bordskanten; man kan mycket väl läsa, tänka eller författa, under det man promenerar; detta är t. o. m. det bästa sättet, det minst tröttande och mest fruktbärande. Gåendet underlättar »smältningen» och bearbetandet av de intellektuella materialierna.

En själsarbetare behöver ingalunda försumma sin hälsas vårdande. I synnerhet i vår tid, då man så väl känner växelförhållandet mellan kropp och själ, skulle de olärde hava allt skäl att göra narr av oss, om vi icke toge vara på vår hälsa. Samlandet av materialier är blott en lägre sida av vårt arbete; dessas sovrande och ordnande är långt viktigare. Vetenskapsman är icke den, som har de största detaljkunskaperna, utan den som har en alltid verksam och arbetande ande. Man bör icke förblanda lärdom med

kunskap. Kunskapsrikedom är ofta ingenting annat än själslättja. Ett gott minne är ej nog för att kunna skapa; därtill fordras att själen behärskar sitt material och ej låter sig behärskas därav.

Det anses visserligen höra till god ton att synas överansträngd av arbete, emedan detta antyder viljekraft; men vem vet, om överansträngningen beror uteslutande på arbete? Ingen. Det är omöjligt att uppleta alla orsaker till vår sjuklighet. Och — jag talar rent ut — man kan aldrig veta, om icke det onda man tillskriver arbetet i själva verket förorsakats av sinnligheten. Jag tror icke, att man vare sig i skolor eller vid universitet ofta får se riktigt förståndiga unge män eller ynglingar, som lida av överansträngning; den enda verkliga överansträngningen under dessa år förorsakas tyvärr av lastbara vanor.

Om någon överspänning likväl skulle förekomma i följd av någon annan än den nämnda, beklagliga orsaken, så beror den på missräkningar, avundsjuka, sjuklig egenkärlek eller överkänslighet, beroende på skev uppfattning av ens egen ställning i världen och överdrivna föreställningar om eget värde. Om man har kraft nog att kväva dessa tärande känslor, har man befriat sig från en stor orsak till överansträngning.

Det synes mig att ett väl ordnat själsarbete, inrättat med hänsyn till hälsans, d. v. s. livets eller tidens rätta bruk, vilket är enda medlet att nå en hög utveckling av tankeförmågan, ett från sinnlighetens herravälde frigjort, glatt och tillitsfullt arbete, fritt från avundsjuka och sårad egenkärlek, måste vara särskilt ägnat att stärka hälsan. Om man avsiktligen förelägger uppmärksamheten sköna och fruktbärande idéer, bearbetas de och ordnas av tanken. Låter man däremot slumpen förse tanken med arbetsmaterial, tröttas denna lika mycket som i förra fallet. Men slumpen, denna vilans fiende, för nästan alltid med sig en mängd motsägelser. Människan lever i samhällen och

har behov av andras aktning, ja bifall. Då andra sällan ha så hög tanke om oss som vi själva, och många av våra medmänniskor sakna takt eller misskund, få vi ofta i det sociala livet vidkännas smärtsamma stötar. För de verkliga arbetarne är det en ytterligare uppmuntran att se, huru de lata få dyrt umgälla sin lättja, i det att deras tomma själar likt ouppodlade fält alstra en mängd giftiga växter. De använda tiden till att ruva på små tankar, små lidanden, småsint avundsjuka och småsint ärelystnad.

Ingenting bidrar mera till lycka än ersättandet av fixa idéer med verksamhet; och lycka är så gott som hälsa. Till den grad är det sant, att arbete är människans stora lag, och att var och en, som kringgår den, på samma gång berövar sig den högsta och varaktigaste glädje.

Jag vill även tillägga, att det osammanhängande och ometodiska är tröttande, och att man ofta tillskriver själva arbetet, vad som egentligen förorsakas genom missbruk. Vad som mest tröttar är en mångfald av sysselsättningar, av vilka ingen medför den rogivande glädjen efter ett fullbordat arbete. Den åt alla möjliga håll splittrande själen känner en dov oro under varje arbete, beroende på att tanken ej kan låta bli att idisla de påbörjade och ofullbordade arbetena.

Michelet omtalade för Goncourt, att han, då han var trettio år, led av en outhärdlig huvudvärk, förorsakad av de många arbeten han hade för sig; han beslöt då att upphöra med att läsa och i stället börja skriva böcker: »från den dagen visste jag, då jag steg upp om morgonen, vad jag skulle göra, och min tanke riktade sig blott på en sak i sänder; jag var botad». * Ingenting är sannare: vill man driva flere arbeten på en gång, dömer man sig till överansträngning. *Age quod agis:* gör grundligt vad du gör. Detta är, såsom vi sett, ej allenast medlet att komma

---

* **Journal de Goncourt. 12 mars 1864.**

fort fram, det är även medlet att undgå utmattning och att göra sig förtjänt av den stora glädjen vid ett väl avslutat arbete.

§ V.

Om betraktelserna uppväcka starka känslor i själen, så förmå de å andra sidan icke kapitalisera dem i form av vanor. Viljans uppfostran är icke möjlig utan bildandet av fasta och goda vanor; utan dem skulle vi ständigt nödgas börja på nytt. Endast vanorna göra det möjligt för oss att stadfästa våra erövringar och gå framåt. Och vi veta nu, att vanor icke kunna skapas annat än genom handling.

Med handling måste vi här förstå ett modigt fullföljande av varje den minsta åtgärd, som kan befordra vårt ändamål. Handlingen stadfäster tanken, den binder oss offentligen vid ett parti, den skänker en djup glädje.

Men tyvärr! Den allt för korta tid vi kunna anslå till handling minskas ytterligare genom studentens ometodiska arbetssätt; och likväl är det, som jag redan sagt: »det är nog med litet varje dag, om blott varje dag medför detta lilla.» Tålamodet förmår genom oupphörligt upprepande ansträngningar åstadkomma underverk: vad studenten bör eftersträva är således vanan att ständigt vara verksam. För att nå detta mål bör han varje kväll bestämma sin uppgift för nästa dag, taga fasta på alla sina goda rörelser, avsluta varje påbörjat arbete, icke göra mer än en sak i sänder och icke förslösa en minut av sin tid. Sådana vanor kunna låta honom hoppas på de högsta utmärkelser och sätta honom i stånd att gälda den tacksamhetsskuld, vari han står till samhället.

Det sålunda uppfattade arbetet kan aldrig leda till överansträngning: tröttheten, som man skyller på arbetet, beror nästan alltid på sinnliga excesser, oro, egoistiska känslor eller dålig arbetsmetod; det rätt uppfattade arbetet

och vanan att tänka högt och ädelt kan endast stärka hälsan, såvida det är sant att lugn och lycka befordra ett sunt och fysiologiskt liv.

FJÄRDE KAPITLET.

Den kroppsliga hygienen med hänsyn till viljans uppfostran.

§ I.

Vi hava hittills studerat den psykologiska sidan av ämnet; nu återstår att undersöka självherraväldets fysiologiska förutsättningar. Viljan och dess högsta form, uppmärksamheten, står i ovillkorlig samhörighet med nervsystemet. Om de nervösa centra hastigt utmattas, eller om de, en gång utmattade, långsamt återvinna sin styrka, är ingen ansträngning, ingen ihärdighet möjlig. Kroppslig bräcklighet beledsagas av en svag vilja, av en kortvarig och ytlig uppmärksamhet. Och om man lägger märke till, att vid all slags verksamhet framgången beror mera av en outtröttlig arbetsförmåga än av något annat så skulle man vara frestad att tro, att första villkoret för att vinna självherravälde är att hava en frisk organism. Andlig hänförelse sammanhänger nästan alltid med dessa ljusa ögonblick, då kroppen, likt ett väl stämt instrument, gör sin sak utan en falsk ton och nästan automatiskt. I dessa ögonblick av full kraft är viljan allsmäktig inom oss och uppmärksamheten kan starkt spännas. Motsatt, känna vi, när vi äro svaga och trötta, huru tunga de bojor äro, som binda själen vid kroppen; och viljans svaghet har ofta sin orsak

i fysiologiska rubbningar. Lägg härtill, att den naturliga lönen för varje arbete, som övar krafterna utan att uttrötta dem, är en känsla av välbefinnande och glädje, som är ganska långvarig. Om tröttheten kommer redan vid början av arbetet, uteblir denna känsla av växande kraft, och man erfar i stället en plågsam känsla av slapphet och leda: för de olyckliga, som äro så försvagade, blir det glädjelösa arbetet till en börda, en möda, en plåga.

Vidare äro alla psykologer ense om, att minnet är beroende av det fysiologiska tillståndet. Då en kraftig hjärtverksamhet förser hjärnan med rent och på närande beståndsdelar rikt blod, bilda sig erinringarna och följaktligen även vanorna hastigt och bliva mycket varaktiga.

Ett villkor för en stark och uthållig vilja och uppmärksamhet, och av stor betydelse för minnets godhet, inskränker sig hälsan icke till att löna arbetet med glädje; den har dessutom ett mycket stort inflytande på vår lycka i allmänhet. Den är, som någon sagt, den siffra, som, ställd framför livets nollor, ger dessa ett värde. Uttrycket är väl funnet och innebär ungefär, vad Voltaire en gång sade om Horley, som hade en utmärkt hustru och mycket annat av denna världens goda: »han har ingenting, om han inte har en god mage.»

Själsarbetet kan tyvärr vara mycket skadligt, om det ej bedrives på rätt sätt. Det berövar kroppen nödig rörelse, man blir stationär och lever instängd i kvava rum; dessutom läser man nästan alltid i sittande ställning. Dessa stora olägenheter, vartill kommer en dålig näringshygien, förstöra magen ganska hastigt; matsmältningsprocessen blir mödosam, och den täta vävnad av nerver, varmed magen är överdragen, fortplantar magens oordningar till det övriga nervsystemet. Efter måltiderna inställa sig blodträngningar åt huvudet, och fötterna bli kalla: man kommer i ett tillstånd av slapphet och dåsighet, som snart övergår till retlighet, vilken påfallande skiljer sig från den glädje bön-

der och kroppsarbetare känna efter måltiderna. Detta nervösa tillstånd får småningom allt starkare makt med en, och många bli slutligen alldeles ur stånd att behärska det: de få hjärtklappning av minsta orsak. Detta är första stadiet av nervositeten, vilken nästan alltid börjar med dålig matsmältning. Hjärnan upphör att vara härskare, och det sunda livets lugna och kraftiga rytmer efterträdas av sjuklighetens retlighet och oro.

Tiden, som sätter oss i stånd att vinna herravälde över oss själva, gör det även möjligt för oss att förändra vårt temperament och stärka vår hälsa. Huxley jämför människan med en schackspelare: motspelaren är outtröttlig och hänsynslös, han lämnar icke det minsta feldrag ostraffat men belönar frikostigt den som spelar väl. Denne motspelare är naturen; det är av vikt att känna spelreglerna. Man kan vara säker om vinsten, d. v. s. hälsan, om man studerar och framför allt tillämpar dessa regler, som utgöras av de av vetenskapen gjorda upptäckterna. Men det är med hälsan som med friheten, den vinnes icke i ett slag, utan genom en mängd små handlingar, som man utför hundratals gånger i månaden, eller som man underlåter att utföra. Man måste uppmärksamma en mängd punkter och giva varje enskildhet, vad den tillkommer. Man måste tänka på värme, köld och fuktighetsgrad, frisk luft, belysning, måltider och kroppsrörelse m. m.

Men, invänder ni, en sådan omtänksamhet gränsar ju till det löjliga och skulle upptaga hela ens liv. Idel sofism! Dessa omsorger skola bli en vana. Det fordras ej mera tid för att äta ordentligt än för att äta slarvigt; det fordras ej mera tid för att gå litet än för att ligga på sin soffa och smälta maten dåligt, eller läsa tidningar vid kaffet. Det förorsakar ingen nämnvärd tidsspillan, om man då och då vädrar sitt arbetsrum. Man behöver blott en gång för alla bestämma, vilka förändringar man skall vidtaga i sin levnadsordning. Det enda skäl man kan anföra mot att icke handla är lättjan: den

andliga lättjan att icke vilja förutse, den kroppsliga lättjan, vad utförandet vidkommer.

Ännu en gång: hälsan blir lönen, hälsan som är grundvillkoret för allt det övriga, för framgången såväl som för lyckan. Vad vi mest böra fästa oss vid, är allt som rör näringen. Därvid kommer födoämnenas mängd och beskaffenhet i främsta rummet. Näringsfrågan stod på erfarenhetsgrund ända tills Berthelot utgav sina arbeten. Nu står detta problem klart och tydligt framför oss. Man vet nu, att fettämnen och kolhydrater icke kunna ersätta äggviteämnen vid vävnadernas näring. Äggviteämnen äro således nödvändiga beståndsdelar i födan. Men om man i stället för en lagom portion äggvitehaltig föda intager en ökad sådan, blir följden överraskande. Det intagna överskottet framkallar en utfällning av äggvita på vävnadernas bekostnad, som är mycket större än den intagna dosen.* Det är tillräckligt att dagligen förtära omkring 75 gram äggvitehaltig föda. Allt som därutöver förtäres, förorsakar utfällning av äggvita ur musklerna. Alltså först och främst: studenten förtär två eller tre gånger mera kött, än som är nyttigt för honom.

Vidare: vilken mängd äggviteämnen man än intager, försiggår utfällningen i alla fall, om man icke samtidigt förtär fett- eller stärkelsehaltiga födoämnen. Gör man det, inträder ingen utfällning. På grund härav kallar man en blandad portion av 75 gram äggviteämne jämte fett och kolhydrat en »skyddad» äggviteportion.

Å andra sidan vet man, att vid arbete huvudsakligen förbrukas fett och stärkelse. Man vet vidare, att en hårt arbetande person förbrukar 2,800 till 3,400 kalorier om dagen. Vi kunna alltså antaga att kroppens dagliga medelbehov motsvarar 3,000 kalorier; och då de 75 grammen albuminat giva 307 kalorier, återstår att ersätta om-

* G. Lée. *Formulaire alimentaire.* Battaille & C:o 1893.

kring 2,700 kalorier. Då man svårligen tillgodogör sig mer än 200 à 250 gram fettämne, vilka giva omkring 2,100 kalorier, bör det övriga eller 600 kalorier lämnas av de stärkelsehaltiga ämnena, vartill åtgå omkring 150 gram. Man behöver således endast taga reda på de olika näringsämnenas äggvite-, fett- och stärkelsehalt för att kunna uppgöra en lämplig matordning för varje dag.

Vi finna härav, vad även erfarenheten styrker, nämligen att vi äta alldeles för mycket, i synnerhet kött, varigenom magen och inälvorna belastas med för hårt arbete. Hos de flesta personer av förmögnare klass åtgår största delen av den genom magens arbete vunna kraften till att smälta den överflödiga näring de intaga. Tro ej att jag överdriver. Matsmältningsprocessen skulle i själva verket även förtära mag- och tarmväggarna, såvida icke den vävnad, som skyddar dessa, ständigt förnyades i den mån den angripes av magsafterna. Ensamt detta nybildningsarbete tager en myckenhet kraft i anspråk. Tarmkanalens längd uppgår till sju à åtta gånger kroppslängden, och med en bredd av 30 centimeter utgör den för safternas inverkan utsatta mag- och tarmväggytan ej mindre än fem kvadratmeter. Nybildningsarbetet på denna ansenliga yta under flere timmar dagligen ökas genom tarmludden, som bekläder densamma; vidare förbrukas kraft vid tuggningen, vid magens peristaltiska rörelser och vid en ganska ansenlig produktion av saliv och matsmältningssafter. Man kan härav göra sig ett begrepp om, vilken otrolig mängd kraft, som tages i anspråk i och för matsmältningsprocessen.

Det är ju uppenbart, att de, som äta för mycket, icke kunna vara annat än djur, som spela den föga ärofulla rollen av slavar åt sin tarmkanal? Därtill kommer, att de flesta äro för lata att ordentligt tugga den överdrivna mängd föda de proppa i sig, varigenom magens arbete ytterligare försvåras och förlänges, ty magsafterna kunna endast långsamt genomtränga den föga tuggade födan.

Huru nyttigt vore det icke att hava en tabell, som angave smältbara procenthalten av albuminat, fett och kolhydrat för olika födoämnen! Alla böcker i ämnet uppgiva näringsmedlens kvävehalt; men vi veta nu, att en överdriven mängd kvävehaltiga födoämnen egentligen icke är närande. Med en sådan tabell skulle man kunna välja sin föda så, att näringen bleve väl tillgodosedd, på samma gång som matsmältningsorganen befriades från överarbete på själsverksamhetens bekostnad. Frågan om antalet mål om dagen och tiderna för dessa är av underordnad vikt i jämförelse med den om födoämnenas mängd. Jag begär ingalunda, att studenten, såsom Cornaro gjorde, skall väga sin föda för varje dag. Om han blott gör det några få gånger, skall han snart kunna bedöma, vad han bör äta, och kan i varje fall undvika det oerhörda kraftslöseri, som blir följden, då han besöker restauranger, där han under högljudda samtal och diskussioner överlastar sin mage.*

Andhämtningens hygien är enklare. Det synes knappt vara ett behov för människor att andas ren luft; huru ofta har jag icke sett unga män, som föredragit att inandas en osund, avskyvärd luft, hellre än de släppt in litet kyla genom att vädra sina rum. Våra boningsrum och skollokaler motsvara ännu icke de enklaste fordringar i detta avseende. Likväl är det bevisat, att dålig luft förorsakar oro, dåligt humör och förstämning. Då organismen berövas den rena luftens livande inverkan, söker den andra, skadliga stimu-

* Jag vill icke lämna detta ämne utan att ha talat om bruket av kaffe. Förtärt i allt för stor mängd och tillagat med filter, verkar det enerverande. Men lagat på arabiskt vis och drucket ur små koppar, verkkar det mindre skadligt och underlättar matsmältningen. Även mellan målen kan en liten kopp, t. ex. på förmiddagen, bortjaga denna tyngd i tankarna, varöver så många arbetare beklaga sig, och framkalla en livligare själsverksamhet. Förutsatt att man icke missbrukar det och att man genast drager nytta av den ökade tankeverksamheten till att genast komma i gång med sitt arbete, lider man ingen olägenhet av dess begagnande.

lantia. Ingenting tvingar studenten att idisla skämd luft i sitt rum; han kan vädra sa ofta han vill; ja ännu bättre: han kan arbeta i fria luften. Dessutom kan han ga fram och åter i sitt rum och tala eller läsa högt. Det är bekant att dövstumma, som aldrig kunnat öva sina röstorgan, hava mycket svaga lungor och knappt förmå blåsa ut ett ljus; talet är en kraftig lunggymnastik.

Den lutade ställning man vanligen intager vid läsning och skrivning hämmar andningen och är i längden mycket skadlig; man bör därför vänja sig att sitta upprätt, så att bröstkorgen blir fri och andningsrörelserna obesvärade.

Alla dessa försiktighetsmått äro i alla händelser otillräckliga, och man bör ovillkorligen avbryta arbetet då och då för att taga några andningsrörelser eller, såsom Lagrange kallar det, andningsgymnastik. Denna består i med konst åstadkomna, djupa inandningar, liknande de instinktiva rörelser man ofrivilligt utför om morgnarna, då man gäspar och sträcker sig. Armarna höjas långsamt och föras utåt, under det man gör en så djup inandning som möjligt; under utandningen sänkas armarna långsamt. En annan nyttig rörelse är armhävning uppåt jämte tåhävning; harvid uträtas ryggraden och bröstkorgen lyftes och utvidgas, varigenom talrika lungceller, till vilka luften icke fått tillträde, få tillfälle att öppna sig. Beröringsytan mellan luften och blodet ökas. Detta förklarar det av Marey iakttagna faktum att andningsrytmen blir lugnare även under vila efter dylika övningar. Användning av handvikter är oändamålsenlig, emedan varje muskelansträngning hämmar andedräkten.

Dessa rörelser äro emellertid endast palliativ, som på intet sätt kunna ersätta verklig gymnastik.

Gymnastiken gagnar naturligtvis icke vårt ändamål direkt, utan medelbart, därigenom att den förbättrar näringsfunktionerna.

Vi ha sett, att man genom lämpliga övningar på sitt rum kan öka andningsverksamheten; däremot kan man icke på detta sätt liva blodcirkulationen. Andningen och blodomloppet äro på sätt och vis en och samma funktion, betraktad från olika sidor. Allt som verkar på det ena, verkar på det andra. Lavoisier påvisar i ett meddelande till l'academie des Sciences (1789), att en fastande man efter muskelarbete förbrukar nära tre gånger mera syre än under vila. Gymnastikens första verkan är således en ökad syretillförsel till organismen. Under det att den stillasittande studenten lever ett försvagat liv, går den som rör sig i fria luften till sitt arbete med rikare blod och kraftigare andhämtning. Hjärnan blir i stånd till starkare och långvarigare ansträngningar. Hjärtats arbete blir mindre men verksammare, ty under det att stillasittandet förorsakar blodstagnation i kapillärkärlen och försvagad förbränningsprocess, framkallar muskelarbetet en livligare omsättning i kapillärkärlen, varvid detta av fina arterer bestående »periferiska hjärta» avbördar centralorganet en stor del av dess ansträngning.

Detta är dock icke den enda fördelen vid muskelarbetet, ty musklerna äro, såsom Paul Bert visar, själva verkliga andningsorgan. I musklerna försiggår nämligen ett ytterst viktigt utbyte av inandat syre och kolsyra, som skall avlägsnas ur kroppen. Ju livligare detta utbyte är, desto lättare tillgodogöras födans fettämnen; vid brist på rörelse förbrännes icke den sparade reserven av fettämne, vilken avsättes överallt och förorsakar korpulens. Dessa fettsamlingar äro för övrigt icke den enda olägenheten av den fysiska lättjan, så vida det är sant, som det synes vara bevisat, att gikt, reumatism, grus och dålig andedräkt huvudsakligen bero på tillvaron av i brist på tillräckligt kraftig respiration oförbrända ämnen i kroppen. Den viktiga muskelrespirationen försiggår icke endast under det gym-

nastiken varar, ty musklerna bevara, såsom vi sett, ganska länge sin stegrade respirationsförmåga.

Gymnastik är för övrigt alldeles nödvändig för unga män av förmögna familjer, som leva överflödigt. De behöva gymnastik, ja våldsam gymnastik, för att förbränna de allt för rikliga näringsämnena. Om man äter mycket och för ett lättjefullt liv, förstoppas de kärl som skola upptaga »chylus». Illamående och kväljningar inställa sig ofta, i synnerhet om morgnarna, sedan övernäringen genom nattvilan ökats. Magen blir lat och blodet bokstavligen tjockt, d. v. s. överlastat med ämnen som behöva förbrännas. Då man vaknar om morgonen, känner man sig trött, däst och andligen förslappad, beroende på den hopade näringsmängden. Det finns ett säkert bevis för att detta är orsaken till illamåendet; ty om man har mod att beslutsamt sätta sig till arbete, försvinner tröttheten i stället för att tilltaga, i den mån man anstränger sig och det i blodet samlade näringsöverskottet hinner förbrukas.

Alltså: gymnastiken åstadkommer en livlig och kraftig assimilation, en livligare cirkulation av ett förbättrat blod och ett snabbare avlägsnande av förbrukade ämnen.

Utom dessa gymnastikens allmänna verkningar på hälsotillståndet behöver jag väl knappast påpeka, att gående i hög grad befordrar magens peristaltiska rörelser. *

§ II.

Vi hava i det föregående endast betraktat gymnastikens betydelse för näringsfunktionen. Detta är emellertid för oss en huvudsynpunkt, alldenstund viljan och uppmärk-

---

* Under den studerandes vanliga ställning, sittande eller stående, äro de muskler, som omgiva tarmkanalen, i allmänhet overksamma, vilket gör dem värnlösa mot de fettbildningar, som öka bukens volym; de kunna därför ej motverka magens benägenhet att utvidga sig. Lagrange påpekar den svenska gymnastikens medel till förekommande av dessa olägenheter. Medlen äro sju rörelser, vilka man kan utföra varje dag på sitt rum.

samheten äro nära beroende av organismens tillstånd. Muskelövningen har emellertid ett annat mera direkt ehuru mindre starkt inflytande på viljan. Barnets första, tveksamma viljeyttringar äro muskelrörelser. Den långa lärotid vi alla behöva för att bliva herrar över våra rörelser stärker viljan och skolar uppmärksamheten. Vem har icke även som fullvuxen, då han någon gång känt sig riktigt lat, funnit, att det fordras en kraftig viljeansträngning för att förmå sig att röra på sig, stiga upp eller gå ut? Vem kan då bestrida, att muskelansträngning eller ännu bättre, livliga, bestämda rörelser (gåendet blir snart automatiskt och har därför knappast något värde från denna synpunkt), måste vara förträffliga övningar för viljan och uppmärksamheten. Detta är en så erkänd sanning, att man föreskriver muskelarbete för nervropater, som äro oförmögna till uppmärksamhet. En ansträngning förutsätter vilja, och viljan utvecklas liksom alla våra förmögenheter genom upprepad övning. Dessutom blir muskelarbetet, då det drives till trötthet, plågsamt; och förmågan att uthärda plåga är ju ett bevis på den högsta viljekraft!

Vi se alltså, att gymnastiken i och för sig direkt är en förberedande skola för viljan.

Har den då icke något inflytande på förståndet? Jo, visserligen. Fysisk lättja är olycksdiger; den hindrar oss att hämta nya intryck; den fängslar oss inom vår kammares tunga enformighet och gör oss till ledans och tråkighetens slavar. Detta bedrövliga levnadssätt, varav väl litet var har en erfarenhet, beror endast på ett försvagat fysiskt liv, tankens tröghet och saknaden av yttre väckelser. Det avsticker på ett bedrövligt sätt ifrån den klartänkthet, det livliga och rika känsloliv, som belönar den, som tänker och arbetar, under det han rör sig i det fria. Man kan således icke förneka gymnastikens utomordentligt stora inflytande på våra själsförmögenheter.

§ III.

Studenten bör emellertid taga sig till vara för gymnastikens överdrifter. Man förblandar ofta hälsa och muskelstyrka, vilka äro vitt skilda saker. God hälsa beror på starka respirations- och matsmältningsorganer. Välbefinnande är detsamma som god matsmältning, fri andning, kraftigt och regelbundet blodomlopp och förmåga att uthärda temperaturväxlingar. Allt detta är fullkomligt oberoende av muskelstyrkan. Akrobater och »starka män» kunna vara klena till hälsan, under det att en ämbetsman trots sina klena muskler kan hava en järnhälsa. Man bör icke blott icke eftersträva atletisk styrka utan rent av undvika den; ty den vinnes endast genom våldsam gymnastik, som icke blott förorsakar oregelbunden respiration och synbara kongestioner i halsens och pannans vener, utan även faktiskt verkar förslappande. Det är omöjligt att samtidigt bedriva starkt själsarbete och starka kroppsövningar. Överansträngning genom kroppsarbete ökar dessutom mottagligheten för förkylningar, vilka också äro mycket vanliga bland bönder och bergsbor.

Våldsamma kroppsövningar äro nyttiga, endast då det gäller att förbränna näringsöverskott, som hopats genom allt för riklig föda. Men en själsarbetare, som anstränger sin uppmärksamhet, förbrukar lika mycket eller kanske mer näringsmaterial än kroppsarbetaren. En studerande, som gör skäl för sitt namn, kan således i detta avseende icke jämföras med t. ex. ämbetsmannen, som ständigt sitter vid ett och samma arbete, och vars tankeverksamhet är lika lättjefull som hans kropp. Ju mera tankearbete, desto mindre är man i behov av stark kroppsrörelse för att förbränna näringsöverskott.

Det är egendomligt, att vi fransmän prisa engelsmännens atletiska uppfostringsmetod och beundra den utan spår av vetenskaplig kritik, vilket för övrigt nu för tiden kän-

netecknar vårt allmänna omdöme i alla riktningar. Vi ha låtit blända oss av några stora skolor, med en årsavgift av 5,000 francs och av dessa högförmögna lordsöner, vilka ligga vid universiteten som ett slags dilettanter, och vi inse icke, att denna minoritet är att jämföra med minoriteten av sportsmän hos oss. Kloka engelsmän ogilla den överdrivna gymnastiken vid de engelska skolorna. I företalet till »Man and Wife» framhåller Wilkie Collins den beklagligt tilltagande råheten inom det engelska samhället; den förnämsta orsaken härtill anser författaren vara gymnastikens missbruk. Mattew Arnolds, vars opartiskhet torde vara höjd över allt tvivel, avundas fransmännen deras uppfostringssystem. Barbarer, säger han, älska höga värdigheter, fåfänga, kroppsövningar, sport och bullersamma nöjen; kälkborgare älska däremot affärsbråk, penningförvärv, komfort och skvaller. Och han anser, att den engelska uppfostran skapar allt flere kälkborgare och barbarer. Han anmärker riktigt, att de, som idka uteslutande själsarbete, leva lika sedligt som yrkesatleter. Han skulle kunnat tillägga, att de grekiska gymnasierna, där kroppsövningar stodo högt i anseende, vanhedrades genom onaturlig otukt. Det finns väl för övrigt knappast någon själsarbetare, som icke gjort sina rön i detta avseende. Vårt kraftkapital är icke fördelat på två strängt åtskilda rum, ett för själsstyrkan och ett för kroppsstyrkan. Allt vad vi förslösa på överdrivna kroppsansträngningar, tages ifrån tankeförmågan. Låt den djuriskt dumme, som icke förmår tänka, fylla sig med mat och starka drycker och tömma sin hopade kraft genom förslöande kroppsövningar; låt honom yvas över sina svällande muskler; det skadar icke. Men att föreslå blivande läkare, jurister, vetenskapsmän och skriftställare ett dylikt liv är vanvett. Humanismens stora segrar vinnas icke med muskelkraft utan genom upptäckter, känslor och fruktbärande idéer; och jag skulle gärna giva alla atleters och sportsmäns muskler för en Pasteurs, en Amperes eller en

Malebranche's tankekraft. Den mest tränade människa kan ända icke besegra en häst eller ens en hund i kapplöpning eller en gorilla i brottning. Människans överlägsenhet ligger således icke i musklerna; men hon gör de starkaste djur till sina tjänare.

Det är uppenbart, att den fysiska styrkans betydelse minskas för varje dag, emedan å ena sidan förståndet ersätter den med den ojämförligt större maskinkraften, och å andra sidan de muskelstarka människorna bli allt mera hänvisade till maskinartat arbete; arbetarne ledas av entreprenörer, som icke själva arbeta, och dessa i sin ordning av finhänta ingenjörer.

Strävandet att uppfostra barnen till atleter är således absurt. Det grundar sig på en grov förväxling mellan hälsa och muskelstyrka; det vill göra våra unga män på bekostnad av deras själsförmögenheter till simpla brottare. Det borde ej vara svårt att välja mellan ett starkt förstånd och starka nävar. Låt oss icke se ett framsteg i denna tendens att återföra oss till djuriskhetens tillstånd. Om man nödvändigt vill hava överdrift, föredrar jag medeltidens skolor, som skänkt oss en Thomas ab Aquino, en Montaigne och en Rabelais, framför sådana som producera segrare i roddtävlingar.

Om man berövade dessa tävlingar det anseende, som en dum fåfänga givit dem (dum, ty vilken annan fåfänga skulle eftersträva färdigheter, som äro underlägsna många djurs!), skulle ingen underkasta sig de besvärligheter, som äro förenade med träningen för en roddtävling. Vi böra i fråga om gymnastik icke efterapa det rutinmässiga och råa England, utan Sverige, som fullkomligt uteslutit alla gymnastiska överdrifter från skolorna och universiteten. Man bemödar sig där att fostra en stark och frisk ungdom, inseende att gymnastikens missbruk långt förr än starkt själsarbete leder till överansträngning. Av det föregående framgår, att man absolut icke bör råda studerande till så-

dana kroppsövningar, som verka enerverande eller allt för tröttande.

§ IV.

Om man gör sig skyldig till olyckliga misstag i fråga om kroppsövningar, är detta icke mindre fallet i avseende på själsarbetet. Man föreställer sig, att detta nödvändigt måste vara stillasittande. Jag har redan anmärkt, hurusom tanken på en själsarbetare vanligen genast framkallar bilden av en man, som sitter och funderar med huvudet i händerna eller skriver med bröstet mot bordskanten. Jag upprepar, att en föreställning icke kan vara oriktigare. Det förberedande arbetet kan visserligen endast utföras vid skrivbordet. För översättning behöver man lexikon och grammatik, vid läsning måste man hålla uppmärksamheten vaken och stödja minnet genom att göra anteckningar och nedskriva de intryck man fått av författarens tankar; men sedan detta första arbete är undangjort, kan icke blott det egentliga minnesarbetet försiggå utom arbetsrummet, utan det rent av vinner på att ske i det fria, ute på landet eller i någon offentlig park. Icke blott minnesarbetet utan även begrundandet och uppgörandet av planen för materialets användning underlättas betydligt genom promenader i det fria. För min egen del erkänner jag, att alla de nya tankar jag haft lyckan att finna uppstått hos mig under mina promenader. Medelhavet, Alperna eller Lothringens skogar bilda liksom en fonddekoration till alla mina arbeten. Om Herbert Spencer, som man ej gärna kan misstänka för lättja, talar sant, då han säger, att »kunskapernas ordnande är långt viktigare än deras inhämtande», och om, såsom han uttrycker sig, »två saker äro nödvändiga för detta ordnande, nämligen tid och spontant tankearbete», så påstår jag, att detta ordnande aldrig kan försiggå med mera kraft än i den fria naturen. »Quidquid conficio aut

cogito, in ambulationis fere tempus confero.»* Rörelsen under gåendet, det friskt cirkulerande blodet, den rena och livande luften, som genomtränger kroppen med rikligare syre, allt detta gör, att tanken får en spontanitet, som den sällan har under stillasittande arbete. Mill berättar i sina memoarer, att han författat en stor del av sin logik under sina promenader till indiska kompaniets kontor. Så sant är det, att det fruktbärande arbetet till stor del kan utföras i solljus och fria luften.

§ V.

Sedan vi talat om kroppsövningarna, kommer ordningen till vilan. Vila är icke lättja. Tvärtom, lättja är oförenlig med vila. Vila förutsätter arbete och, om ej trötthet, så åtminstone ett behov av att ersätta förbrukad kraft. Den late får aldrig smaka den väl förtjänta vilans glädje, ty om, såsom Pascal säger, kölden är angenäm, emedan den gör, att man efteråt kan värma sig, så är arbetet angenämt, emedan det möjliggör vila. Vila utan föregående arbete, som gjort den nödvändig, är ingenting annat än sysslolöshet med dess odrägliga tråkighet. Vilan är, såsom Ruskin säger, ärofull, då den liknar den flämtande stengetens, som utmattad nedsjunkit på klippan, icke då den liknar den i båset idislande oxens.

Sömnen är den bästa vilan. Då den är lugn och djup, tillåter den kroppen att fullständigt återhämta sig. En stund efter uppvaknandet befinner man sig utomordentligt väl och känner, att man samlat krafter till dagens arbete. Tyvärr har man de oriktigaste föreställningar om sömnen. Med sin vanliga mani att reglementera allt, vilken är så mycket löjligare som hela deras vetenskap består i några empiriska regler, vilja hygienici inskränka sömnen till sex

* Cicero. Ad Quintil, 3.

à sju timmar. Den enda regel man kan tillämpa är att icke ha någon regel alls utom den att icke lägga sig för sent och att stiga upp, så fort man vaknat.

Jag säger: icke lägga sig för sent, emedan man måste absolut fördöma allt arbete, som varar till midnatt. Man vet, att blodets temperatur börjar sjunka omkring klockan fyra eftermiddagen, och att blodet fram emot midnatt har benägenhet att överlastas av förbrukat material. Själsansträngningen kan vid denna tid aldrig bliva intensiv, och om det också kan förefalla, som om man då vore bättre i farten än om dagen, fruktar jag, att det beror på, att den uttröttade själen bedrager sig själv och allt för lätt nöjer sig med ett dåligt arbete.

Själsansträngning sent på kvällarna förorsakar dessutom dålig och otillräcklig sömn. Man kan visserligen övervinna sömnigheten genom att egga upp sig, men detta är dålig ekonomi. För att åstadkomma ett dåligt arbete överanstränger man sin hjärna och fördärvar tankekraften för följande dag. Det enda man verkligen vinner genom detta brott mot naturens lagar är ökad nervositet. Man bör därför spara allt mekaniskt arbete till kvällarna, t. ex. anteckningar av punkter, som man under läsningen förprickat, utdrag av citat, slående efter upplysningar och dylikt.

Beträffande mycket tidigt morgonarbete bestrider jag dess nytta. Det är för det första sällsynt, att man har energi att stiga upp klockan fyra varje morgon. I synnerhet om vintern torde det vara svårt att utan annan hjälp än sin i detta avseende alltid svaga vilja gå upp så tidigt. Jag hyrde en tid rum hos en bagare, vilkens lärpojkar voro beordrade att tvinga mig att stiga upp, när de gingo ifrån sitt arbete, trots alla mina eventuella protester. Jag satt varje dag en hel vinter vid arbetsbordet från klockan fem om morgnarna. Jag fann under denna långa erfarenhet, att det, ehuru med svårighet, dock alltid var möjligt att komma i goda arbetstag. Morgonarbetet blev snart mycket

gott, och det jag utförde blev varaktigt; men under återstoden av dagen var jag ganska sömnig, och fann slutligen, att, när allt kommer omkring, förmiddagsarbetet är bättre än det tidiga morgonarbetet. Den enda fördelen vid denna metod är, att ingen dag går förlorad, under det man vid arbete på dagen riskerar att bliva störd, ifall man ej är viljestark.

Man bör i varje fall icke ligga för länge av två skäl. Om sömnen utsträckes utöver den för olika personer varierande behövliga tiden, »förtjockas» blodet. Förmiddagen blir förstörd: man är på dåligt humör, trist och trög, känner sig frusen och ömtålig. Men detta är ej det värsta: man kan nämligen taga för givet, att varje student som ligger länge och drar sig om morgnarna, har lastbara hemliga vanor. Säg mig, hur dags du stiger upp, och jag skall säga dig, om du är offer för ungdomslasten!

§ VI.

Utom genom sömn vilar man sig genom förströelser. Ingen kan arbeta oavbrutet. Den gamla jämförelsen mellan själen och en båge som, ständigt spänd, förlorar sin styrka är fullkomligt riktig. Då arbetet icke får sin naturliga lön, vilan, blir det släp. Dessutom måste man göra något uppehåll mellan de olika arbetena, på det de måtte få tid att smälta. Denna vila blir en ren vinst för arbetet: själsarbetet förutsätter nödvändigt aktiv verksamhet av nervcentra. Omvänt kan man ofta finna, att ett aktivt ehuru omedvetet arbete av nervcentra fört vårt tankearbete framåt. Man behöver numera icke försvara den fruktbärande upptäckten av sambandet mellan våra idéer och ett »nervsubstrat». Sedan själsarbetet upphört, fortfara nervcentra att arbeta ännu någon tid: de arbeta då omedvetet, och detta arbete består i erinringarnas befästande och utarbetande. Det är därför dumt att omedelbart övergå från ett arbete till ett annat. Först och främst går man miste om detta

spontana, medvetslösa själsarbete; vidare fordras på sätt och vis en tvär omkastning av de upprättade cirkulationsbanorna. Man måste liksom hejda den igångsatta kraften, tvinga den tillbaka och åter igångsätta den i en ny riktning. Det är bättre att låta kraften löpa ut av sig själv under en stunds vila eller kroppsrörelse, så att cirkulationen i hjärnan hinner lugna sig. Jag har under min långa lärarepraktik sett många exempel på, att elever, som haft svårt att följa med i klassen, återkomma alldeles förändrade efter fjorton dagars påskferier, varunder de njutit fullständig vila. Det i minnet hopade materialet har fått tid att ordna sig, och de ha fått förmåga att behärska sitt vetande. Detta hade aldrig kunnat inträffa, ifall de icke fått detta välgörande uppehåll i minnesarbetet.

Man har icke tillräckligt framhållit vilans nödvändighet för arbetet. Hur rätt har icke Töpffer:* »man måste arbeta, min vän, och sedan göra ingenting, se människor, hämta luft och flanera, emedan man därunder smälter det man läst, gör iakttagelser och sammansmälter vetenskapen med livet i stället för att endast binda den vid minnet».

Men man får ej betrakta vilan såsom mål. Den är icke och får icke vara mer än ett medel att återställa arbetsförmågan.

Man kan vila sig på många olika sätt, och valet av förströelser är icke likgiltigt för den, som vill stärka sin vilja. Förströelserna böra framför allt tjäna till att liva blodcirkulationen och andningsrytmen och speciellt att uttänja bröst-, rygg- och bukmusklerna samt att vila ögonen.

På grund härav måste man alldeles bannlysa kort, schack och i allmänhet alla spel inomhus, emedan de äro förenade med stillasittande och vanligen försiggå i rökfyllda eller eljest osunda rum.

Promenader i skog och mark höra däremot till våra

* Presbytère LI.

nyttigaste förströelser. Tyvärr uppfylla de icke alla fordringar, i det de lämna bukmusklerna och de på andhämtningen inverkande ryggmusklerna i overksamhet. I stället fylla de lungorna med ren luft, giva ögonen en behaglig vila. Skridskoåkning, som är en av de angenämaste och mångsidigaste kroppsövningar som finns, och om sommaren simning, den kraftigaste av all andningsgymnastik, hava en utomordentlig förmåga att rekreera den ansträngde själsarbetaren. Vidare kunna vi tillägga rodd, som ger en tillfälle att njuta av vackra strandvyer, samt trädgårdsskötsel med dess mångfaldiga kroppsrörelser. *

Under regndagar äro biljardspel och snickeri förträffliga övningar inomhus. I parker och trädgårdar kan man roa sig med kägel- eller något av de gamla bollspelen, som varken krocket eller tennis kunna ersätta. Det bästa man kan göra under ferierna är att taga renseln på ryggen och bege sig på långvandring. Under arbetstiden böra kroppsövningarna visserligen vara svettdrivande, men aldrig utmattande (detta gäller däremot icke under ferierna). Kroppslig utmattning innebär alltid något för mycket, ty i förening med själsarbete måste den alltid förorsaka överansträngning.

Rätt anordnade förströelser äro icke blott direkt välgörande; de framkalla även en glättighet som är av stort hygieniskt värde. Det säges att glädjen är den bästa medicin; den fysiska glädjen är som en segerhymn av den sunda organismen. Om denna animala glädje förenas med den glädje, som det intellektuella arbetet alltid medför, och som icke utesluter utan tvärtom förhöjer varje annan njutning, är ens lycka fullkomlig. För de unge män, som äro nog herrar över sig själva att kunna inrätta sitt liv, är detta väl värt att levas. Det kunna även vi, om vi rätt vilja det.

---

* Jag nämner icke jakt, emedan den ofta är utmattande och aldrig kan idkas regelbundet, ej heller fäktning, som är enerverande och därför olämplig för personer, som arbeta med hjärnan.

§ VII.

Viljekraft, ihärdig viljekraft, förutsätter alltså förmåga av långvariga strävanden. Men utan hälsa ingen fruktbärande ansträngning. Hälsa är således ett grundvillkor för andlig styrka. Ingen inträder här, som ej är geometer, sade Platon; ingen inträder här, kunde vi säga, som icke följer sundhetens sanna lagar. Liksom viljan uppbygges genom upprepade små ansträngningar, muras dess grund medelst små hälsoomsorger: omsorger beträffande näring, frisk luft och blodcirkulation, vila och kroppsrörelse. Jag har sett mig föranlåten att i detta avseende uttala mig emot de nu gängse tendenserna att efterhärma England och till och med gått så långt, att jag omnämnt de olika kroppsövningarnas negativa eller positiva värde samt förutsättningarna för ett fruktbärande intellektuellt arbete, ty jag är djupt övertygad om, att förståndet, känslan och viljan till stor del bero av kroppens tillstånd. Om en själ, säger Bossuet, är herre över den kropp, vari den har säte, varar detta icke länge, ifall kroppen försvagas eller fördärvas. Man kan visserligen även då försöka en heroisk ansträngning, men denna kan ej snart följas av flere, ty den förorsakar fullständig utmattning. Och i det nutida civiliserade livet gives det så sällan tillfällen till heroism, att vi icke behöva förbereda oss på sådana, utan böra vi i stället öva oss i dessa livets små ansträngningar, som förekomma varje dag, varje timme. Det skall mer än till fullo visa sig, att en sålunda härdad vilja bättre än någon annan skall vara i stånd till stora handlingar, när stunden för dessa är inne. Dessa ständigt upprepade ansträngningar kallas ihärdighet, och så snart ansträngningen är ihärdig, måste även kraftutvecklingen bliva uthållig. Man anar icke, huru sant det gamla ordspråket är: »mens sana in corpore sano». Låtom oss därför bevara vår hälsa, så att vi kunna bygga vår vilja

på en fond av fysisk kraft, varförutan varje ansträngning, av vad slag den vara må, förblir svag och fruktlös.

FEMTE KAPITLET.

Allmän överblick.

Vi hava nu avslutat arbetets första del. Vi hava först lärt känna de fienders natur, som vi skola bekämpa i denna ädla och tacksamma strid mot vår lägre natur. Vi hava sett, att passionerna icke hava någon större betydelse i denna strid för självherraväldet annat än såsom medhjälpare åt den store fienden: lättjan eller trögheten, vilken ständigt strävar att neddraga människan till den ståndpunkt, varur hon genom seklers ansträngningar arbetat sig upp. Vi hava insett, att man bör akta sig för att med självherravälde förstå en vilja, som verkar endast ryckvis, att den högsta viljekraften är den, som består och håller ut under månader och år, och att de vises sten i avseende på viljekraften är tiden.

Vi hava vidare nödgats frigöra oss från tvenne filosofiska teorier, vilka vi funnit vara lika nedslående: nämligen å ena sidan teorien, att vi icke ha något inflytande på vår karaktär, att den är förut bestämd, medfödd, och att vi förbliva vad vi äro, utan att kunna göra något till vår frigörelse — en orimlig teori, som bevisar en sådan vana att tänka formellt och en så stor okunnighet om psykologiens enklaste begrepp, att man kunde förvåna sig över att bland dess anhängare finna framstående filosofer, såvida man icke kände den suggererande kraften hos förutfattade meningar, vilka liksom sätta skygglappar på vår andliga syn, så att vi ej ens se de tydligaste fakta. Den andra eller den fria viljans teori är varken mindre enfaldig eller mindre skadlig, i det den anser karaktärens omdaning som ett ögon-

blicksverk och alldeles säkert avhållit många moralister från psykologiens studium: och likväl kan endast en djupare kännedom om vårt väsens lagar giva någon ledning för vår karaktärs uppfostran.

Sedan vi röjt dessa teorier ur vägen, hava vi skridit till att psykologiskt behandla vårt ämne. Vi ha påpekat, vilken stor makt vi hava över våra idéer, och huru ringa omedelbar hjälp dessa förmå lämna oss, i det vi nästan sakna varje möjlighet till direkt inflytande över den allrådande känslan. Men vi kunna lyckligtvis med tidens hjälp och genom en klok taktik undanrödja svårigheterna och genom omvägar vinna seger, där nederlag syntes givet. Vi hava grundligt studerat de härtill erforderliga förfaringssätten i kapitlen om det begrundande tänkandet och om handlingen, och slutligen hava vi, övertygade om det nära sammanhanget mellan kroppens och själens tillstånd, ansett oss böra uti ett kapitel om hygienen undersöka de fysiologiska betingelserna för viljans uppfostran.

Därmed är den rent teoretiska delen av arbetet avslutad: det återstår endast att gå till detaljer och tillämpa på studentens liv de stora allmänna lagar vi nu lärt känna. Eller med andra ord: vi skola på nära håll studera de faror, som kunna hota studentens andliga autonomi, samt de inre och yttre medel, varigenom han kan undanrödja dessa faror.

Vi skola indela denna senare, praktiska del i två böcker, den IV:de och den V:te.

IV:de boken omfattar två större underavdelningar: den ena rörande fienderna, som skola bekämpas (pars destruens), den andra (pars construens) lämnar en redogörelse för de betraktelser, som äro ägnade att hos den unge mannen väcka en livlig åtrå efter ett kraftigt och endast av viljan behärskat liv.

V:te boken redogör i korthet för de yttre bundsförvanter vid viljans uppfostran, vilka studenten kan förvärva i det honom omgivande samhället.

II

DEN PRAKTISKA DELEN

FJÄRDE BOKEN

DE ENSKILDA MEDITATIONERNA.

FÖRSTA KAPITLET.

Fienderna, som vi skola bekämpa: den obestämda sentimentaliteten och sinnligheten.

§ I.

Det är, såsom vi sett, två fiender vi hava att bekämpa: sinnligheten och lättjan. Lättjan, som består i ett ständigt lössläppande av sig själv, utgör den nödvändiga jordmånen för alla lastbara fröns utveckling; man kan på sätt och vis säga att varje låg passion innebär lättja. Jag fruktar ej ens att med stoikerna påstå att varje låg passion icke är annat än viljesvaghet. Att vara passionerad är ju ingenting annat än att förlora sin behärskning. Passionen är djuriskhetens seger, ett blint utbrott av ärvda drifter, som förmörka och binda förståndet, ja tvinga det att göra slavtjänst; den är ett humanitetens undertryckande inom oss, ett neddragande av vad som utgör på samma gång vår ära och vårt raison d'être; när passionen rasar äro vi djur.

Passionerna äro enligt min tanke emellertid på grund

av sin kortvarighet mindre farliga än sådana krafter, vilkas skadliga verkan är mera konstant, och som jag jämfört med trögheten hos kropparna. Lika litet som en byggnad är fast, så framt icke byggmästaren förstått att bringa själva tyngdkraften att medverka till väggarnas stadga, lika litet kan vårt arbete på viljans uppfostran bliva varaktigt, förr än vi oskadliggjort de fientliga krafterna genom att mot dem uppställa en ordnad slaglinje av alla de krafter, som kunna befordra vårt ändamål, och t. o. m. tvingat några av dessa fientliga krafter att kämpa för vår sak. Huru skall man då kunna tvärt avgöra, huruvida en kraft är fientlig eller gynnsam för oss? Intet är lättare. En psykisk kraft är skadlig för viljan, då den verkar i samma riktning som lättjan, och fördelaktig, då den verkar i motsatt riktning.

Härav finner man tydligt, vad som är att göra. Det gäller till en början att försvaga eller om möjligt tillintetgöra de krafter, som sträva att motverka viljekraften, och att stärka dem, som äro ägnade att understödja den.

Orsakerna till den ihärdiga viljans försvagande äro flerfaldiga: den förnämsta är det obestämda drömmeriet, som är så vanligt hos unge män, och som oförmärkt leder till vällustiga fantasier, vilka äro den vanliga orsaken till lastbara vanor i ensamheten. Vidare: dåligt inflytande av kamrater, vilka uppgivit varje tanke på egen förbättring, livet på kaféer och restauranger, dysterhet, nedslagenhet och hela den fruktansvärda härskaran av sofismer, varmed lättingarna urskulda sitt dagdrivarliv, sofismer, vilka omtuggas till den grad, att de slå dunst i ögonen på upplyst folk och slutligen tillvälla sig axiomets ofelbarhet.

§ II.

Vi skola börja studiet av de för viljan skadliga psykiska krafterna med att undersöka det obestämda drömmeriet eller trängtan utan bestämt mål.

Under skoltiden, då ynglingen står under uppsikt i hemmet och är strängt upptagen av läxor, tävlan med kamrater, förberedelser till examina m. m., och därigenom tvingas att leva enkelt och regelbundet, har han icke tid att försjunka i långa drömmerier, i synnerhet icke numera, sedan man minskat lästimmarna och anslagit längre tid till förströelser. Han kan knappast, såsom förr tyvärr varit fallet med internerade lärjungar, ägna långa stunder av de till läsning anslagna eftermiddagarna åt drömmerier och framkallande av sinnliga fantasibilder. Men sedan han efter slutad skolgång kommit på egen hand i en storstad, utan föräldrar, utan tillsyn, utan något omedelbart brådskande arbete och t. o. m. utan några bestämda, honom föreliggande uppgifter, har han oinskränkt tillfälle att släppa sig lös och lata sig. Det är tyvärr just under denna tid, som vissa sedan länge pågående fysiska utvecklingsprocesser fullbordas. Kroppen har i det närmaste upphört att växa; det oerhörda arbete, varigenom barnet så småningom ordnat och klargjort sina yttre intryck, är likaledes avslutat: den unge mannens kraft, som numera icke har något bestämt att rikta sig på, ger anledning till störingar i hans själsliv; det fullständigt vaknade könssinnet färgar plötsligt hans tanke med skiftningar, varom han förut knappast haft en aning. Fantasien blandar sig med i spelet: det är detta tillstånd av verkligt ehuru av litteraturen poetiserat lidande, vilket Beaumarchais så väl skildrar i »Cherubin». Man älskar icke någon viss kvinna; man älskar ännu blott kärleken. Man har vid denna ålder en sådan inbillningskraft, en så översvallande livskraft, ett så starkt behov att slösa med sig själv, att hänge sig åt en sak och att offra sig, att den väl kan kallas en välsignad tid.

Men ack! detta är ett avgörande ögonblick i vårt liv: kraften *måste* taga en utväg. Om den ej riktar sig på hederliga sysselsättningar, är det fara värt att den slår sig på dåliga och lastbara nöjen. Det är Herkules tvekan mellan

dygden och lasten: vad man än väljer, hänger man sig däråt med ytterlig iver. Det är icke tvivel underkastat, vad flertalet väljer. Mängden lyder sin motvilja för studier, de dåliga exemplen, verkan av dåliga förströelser, viljesvagheten och den redan nedsudlade och fördärvade fantasien. Man kan icke säga om dem, att de uppgiva kampen, ty de göra aldrig ett försök till motstånd. Och man måste erkänna, att dessa vackra romaner man ser i inbillningen, denna framtid som man målar efter behag, äro ojämförligt mera tilltalande än arbetet och kräva mindre ansträngning. Därför är det också vanligt, att studenten, så snart han finner arbetet besvärligt, begagnar sin frihet att uppskjuta till morgondagen och överlämnar sig åt drömmerier, som förstöra det bästa av hans tid. Huru många unga män genomleva icke på detta sätt under veckor, ja månader hela romaner, omtuggande sitt tema på hundra sätt, tänkande sig sin hjältinna i olika skepnader och sig själva i alla möjliga kärlekssituationer. Huru matta och färglösa äro icke våra författares romaner i jämförelse med dem man diktar vid aderton år! Deras personer och händelser sakna denna överflödande känsla, denna storsinthet och oegennytta, som äro de privilegierade årens sköna gåvor. Först senare, när vår inbillning riktat sig på allvarligare ting och blivit avkyld, söka vi hos romanförfattarne ersättning för den skaldegåva vi förlorat. Tyvärr upptager denna sköna diktning de timmar vi bort använda till arbete, och ofta få unga män en så inrotad vana vid dessa drömmerier, att de bli oförmögna till varje allvarligt arbete. Ett ord, ett intryck är tillräckligt att föra tankarna långt bort ifrån arbetet framför oss, och en timme går snart utan att vi förmå återkomma till verkligheten. Och då man återkommer är kontrasten, det ensliga livet i den instängda kammaren och det tråkiga arbetet, så bitter, att modet helt och hållet försvinner. Det är hårt att nödgas sänka sig från lycksalighetens himmel ned i verklighetens prosa! Drömmerierna

äro på allt sätt skadliga. Huru många fruktlösa arbetstimmar gå icke till spillo utan nytta och innehåll.

Detta slöseri med tankekraft och känsla härleder sig från yttre orsaker, från en oordnad fantasi, men har tyvärr även djupare orsaker.

En inre orsak är den förut nämnda fysiologiska omdaningen. Manbarheten inträder. Vidare tillkommer det stora missförhållandet mellan den unge mannens fysiologiska kapacitet och hans sociala ställning. Efter skolstudiernas avslutning måste han arbeta ytterligare åtta till tio år, innan han nått den ställning, att han kan ingå ett »passande» äktenskap. En ung flicka kan »köpa» sig en man, men få äro de unge män, som våga gifta sig utan hemgift och icke räkna på att deras ungdom, mod och viljekraft skola förhjälpa dem till en god ställning. De föredraga att vänta, men beräkningarna slå ofta fel: ty olyckligtvis kommer icke hemgiften utan bruden, och denna är ofta svag till hälsan, har dyrbara vanor, saknar förmåga att motsvara sin mans intellektuella behov och åsamkar genom sin sysslolöshet sig och mannen ledsamheter.

Under sådana sociala villkor kan en studerande sällan gifta sig förr än han nått trettio år, varigenom de tio bästa åren av hans liv förspillas under ständiga och svåra strider mot de fysiologiska behoven eller under lastbart levnadssätt. Få hava mod att kämpa länge; och sålunda bortkasta de flesta sin ungdom på ett dumt, onaturligt och demoraliserande liv.

Det är sorgligt att tänka på allt det elände som kommer av det olyckliga bruket att gifta sig sent. Huru mycken glädje, hälsa och kraft dåraktigt förslösade! Ty om äktenskapet medför besvärligheter och tunga bördor, borde det begynna vid den ålder då man är i stånd att bära dem med glädje. De nödvändiga ansträngningarna för eget och familjens uppehälle äro åtminstone icke uteslutande egoistiska; de utgöra en sund och verksam uppfostran till

arbete för andra. För övrigt, om ett äktenskap utan hemgift medför svårigheter, så har det på samma gång sina stora moraliska fördelar. Det gör mannen och hustrun fullkomligt solidariska. Det ligger i hustruns intresse, att mannens andliga kraft uppehålles, och att vaka över hans hälsa. Hon låter icke en vårdslös tjänarinna tillreda hans måltider, hon väljer rätterna med kännedom och hänsyn till hans välbefinnande. Mannen å sin sida bär det moraliska ansvaret. Han behöver icke känna någon oro, ty han kan trygga familjens utkomst genom en livförsäkring, för den händelse han skulle falla ifrån. Då han går ut, lämnar han i hemmet en klok och behjärtad, frisk och stark kvinna, och är förvissad om att vid hemkomsten mötas av orubblig tillgivenhet och tröst i sina motgångar. Han vet att han skall återfinna sitt hus putsat och fint och med denna högtidsprägel, som utmärker alla lyckliga hem. Det finns ingen mer stärkande känsla för en ung man än den, som alstras av detta förbund mellan två förståndiga och behjärtade människor mot ofärd och sjukdom. Tillgivenheten och lyckan växa med åren: den enes arbete och den andres hushållning möjliggöra hemmets förskönande; varje smycke, varje ny möbel är köpt med uppoffring av alla sådana nöjen, som icke äro gemensamma; allt detta jämte barnen skapa band av utomordentlig styrka. Inom äktenskap, som börjat smått, ökas välståndet med åren, bördorna minskas och ålderdomen blir oblandat lycklig, ty man kan icke rätt njuta trygghet, lugn och välstånd, förr än man genom långvarigt arbete gjort sig förtjänt därav.

Det är som skalden säger:

> **. . . L'homme ne jouit longtemps et sans remords**
> **que des biens chèrement payés par ses efforts . . .**

Man bör därför icke draga i betänkande att gifta sig ung, och då detta icke låter sig göra utan att man avstår från de stora hemgifterna, så vinner man i stället den för-

delen att kunna välja en kvinna för hennes egen och hennes egenskapers skull. Man måste också tillstå, att de unga flickor våra studenter en gång i framtiden skola äkta, bliva allt mindre dugliga till äktenskap. Den drivhusuppfostran man består dem, bristen på kroppsrörelse och frisk luft samt korsettens missbruk göra dem allt för ofta till odugliga mödrar; mycket få hava mod eller krafter att själva amma sina barn. Läkarne försäkra enstämmigt, att oordningar i uterus äro betänkligt allmänna.

Och än värre: den absoluta sysslolöshet, vari de tillbringa de första åren efter utträdet ur pensionen, den rikliga näringen, undvikandet av varje ansträngning, enerverande nöjen, teaterföreställningar, läsning av dessa sentimentala romaner, varmed mode- och damtidningarna förse dem, allt detta gör, att deras inbillning icke kan bliva annat än förvänd. Man har ej en aning om, vilka förfärliga lidanden de sysslolösa unga flickorna äro underkastade.

Dessutom, uppfostrade som de äro så att säga utanför livet, okunniga om allt utom societetslivets stela umgängesformer och trygga för sin framtid, känna de intet av verkligheten och göra sig föreställningar, som endast bereda dem smärtan att se sina illusioner krossade. De hava alldeles säkert mindre sunt förstånd än döttrar av arbetande familjer.

Men, säger man, de rika flickorna hava åtminstone bildningens företräden. Härvidlag gör man sig tyvärr alldeles för stora illusioner. De få knappast någon grundligare bildning. De kunna väl få lära sig en mängd minnessaker, men begär icke någon skapande tankeförmåga hos dessa unga damer. Det är mycket svårt att finna något »personligt» hos dem, vilket också i flere årsberättelser påpekas av Manuel, som i många år varit generalinspektör och president i examensjuryn för flickskolorna. Vad de än göra, visst är, att vi, då vi gifta oss med dem, äro dem så överlägsna, att vi aldrig kunna anse dem för mer än medel-

måttiga elever — och detta missförhållande skärpes, om mannen är en arbetare och tänkare. Men en kvinna kan likväl t. o. m. utan bildning, blott hon har gott förstånd, omdöme och iakttagelseförmåga, bliva oändligt värdefull för en begåvad man. Han lever höjd över mänskligheten och kommer att med tiden göra det allt mera. Han fullföljer ihärdigt sina idéer och förlorar slutligen varje beröringspunkt med den omgivande världen. Kvinnan däremot lever helt med i verkligheten. Hon kan göra en mängd iakttagelser, som den detaljer föraktande mannen aldrig skulle kunnat göra; hon är som ett föreningsband mellan honom och den yttre världen; hon kan stundom liksom i ett enda notvarp taga in en skörd av värdefulla fakta, vilkas generella betydelse mannen tillgodogör sig. Stuart Mill talar beständigt med de största lovord om M:me Taylor; hans vänner däremot, särskilt Bain, påstå att hon var en helt vanlig begåvning. De förstodo icke, att, då Mill var en tänkare, som levde mest i abstraktioner, M:me Taylor med sitt genomträngande förstånd och iakttagelseförmåga torde hava kunnat, såsom Mill själv säger, giva honom material till hans vackraste ekonomiska teorier. Mill lovordar också i sin *Economie politique* kvinnans stora praktiska begåvning och detaljsinne. Däri låg också M:me Taylors stora inflytande; och på samma grund kan en kvinna med låt vara vardaglig men skarp iakttagelseförmåga bliva värdefullare för en tänkare än ett helt harem av lärda kvinnor. *

Huru tidigt än den studerande unge mannen får tillfälle att gifta sig — kan han icke göra det så fort han slutat skolan, så har han likväl framför sig några år, under vilka han måste kämpa för att frigöra sig från slaveriet under de

---

* Kvinnan är intellektuellt närsynt, säger Schopenhauer riktigt, och denna egenskap tillåter henne att genomträngande och liksom intuitivt se det, som ligger henne nära... Vi däremot se utöver det närliggande för att utforska fjärran. Vi behövde återkomma till ett enklare och snabbare sätt att se. *Pensées et fragments.* Alcan. p. 131.

fysiologiska behoven. Denna kamp är en rent taktisk sak; skötes den orätt är nederlaget givet.

§ III.

Jag anser mig ej behöva draga i betänkande att i en bok, som är avsedd för unga män från aderton till tjugufem år, ingå på den viktiga frågan om sinnligheten. Det vore skrymtaktigt att icke vilja tala om en sak, varav de renaste mänskliga andar lidit. Kant har en mycket vacker sida härom, vilken i den franska översättningen är utesluten och streckad! Detta är ett talande exempel på allmänna tänkesättets förhållande till denna fråga, och när man känner, huru rått väluppfostrade män samtala vid middagscigarren, vore det enfaldigt att taga denna blygsamhet på allvar; den är tydligen intet annat än skrymteri och rädsla för att uttala, vad som är varje behjärtad mans plikt att säga. Det är blott allt för sant, att den av manbarheten alstrade sentimentaliteten snart övergår till sinnlighet. De orediga bilderna taga form, den obestämda längtan blir handling, och studenten antingen överlämnar sig åt skamliga vanor, eller, såsom fallet är med den djärvare eller mera bemedlade minoriteten, besöker fala kvinnor.

Man överdriver av gammal vana följderna härav till den grad, att den allra värsta målning icke skrämmer någon. Det är icke desto mindre sant, att hälsan allvarsamt lider av överdrifterna; de unge män, som hänge sig åt sådana, få snart ett gubbaktigt utseende; de bli krokryggiga och muskelsvaga, ryggmärgen förtvinar, allt hemliga tecken som man förbiser under det djuriska sinnesruset. Färgerna mattas, hurtigheten försvinner, ögonen bli matta och trånande och omgivna av blåa ringar. Ansiktsuttrycket röjer nedslagenhet Allt tyder på en utmattning, vilken genom att ofta förnyas snart angriper själva livskällorna, och slutligen framkallar gastralgi, neuralgi, hjärthypertrofi och

svagsynthet, vilka sjukdomar börja när de nått sitt trettionde år.

Men det är icke blott kroppen, som får lida sinnlighetens förstörande verkningar, även minnet försvagas fruktansvärt och tankeförmågan förlorar sin spänstighet och kraft. Själen lever ett tynande, bortdomnande liv. Uppmärksamheten är svag och flyktig. Dagarna förgå under apatisk likgiltighet, vårdslöshet och äcklande lättja. Framför allt förlorar man denna starka glädjekänsla, som arbetet eljest skänker; arbetet blir dagsverke, då det icke får sin naturliga lön.

Vanan vid fysisk njutning ersätter slutligen de finare men varaktigare själsnjutningarna med råa och starka känslor. Dessas våldsamhet gör en okänslig för lugnare nöjen. Den sinnliga njutningen är av kort varaktighet och efterlämnar alltid en känsla av matthet och leda, som gör en trist och dyster och begiven på bullrande och våldsamma nöjen. Det är ett förhärjande kretslopp från last till last.

Det torde vara överflödigt att vidare orda om liderlighetens sociala följder, vilka främst drabba kvinnan i ett sådant samhälle som vårt, som, ännu halvbarbariskt, tillåter de privilegierade klassernas unga män att ostraffat förföra och söker att undanrödja följderna av liderlighet med prostituerade.

Sinnlighetens orsaker äro mångfaldiga. En av dem är av organisk natur. Då magen är tom, tillkännager den sin smärta för medvetandet, som kallar denna smärta hunger; då lungorna berövas luftens tillträde uppfattas deras smärta av medvetandet som kvävning. Likaså, när sädesvätskan hopat sig, giva sig de sexuella organen tillkänna på ett brutalt och befallande sätt och störa på grund av ett ännu oförklarat inflytande tankens regelbundna arbete, tills känslorna blivit tillfredsställda.

Plågan framkallas här icke såsom vid hunger av tomhet utan av överfyllnad, av ett oanvänt kraftkapital. Men

man kan i fysiologien liksom i en budget överföra besparingar från en titel till en annan. Där råder ett jämviktssystem, så att varhelst ett kraftöverskott uppstår, detta slukas av en brist eller ansträngning, den må äga rum i vilken del av organismen som helst.

Om behovet förbleve vad det från början varit, vore det lätt att bekämpa detsamma och dess krav. Men detta behov liksom piskas och uppjagas av en mängd orsaker, som stundom kunna uppdriva dess eggelser till utbrott av rasande, oemotståndligt vanvett, som kan leda till galna eller brottsliga handlingar.

Den förnämsta orsaken till denna överretning ligger i vår födas beskaffenhet. Vi ha redan sett, att de flesta äta för mycket. Vår näring är både för riklig och för kraftig eller, som Tolstoy säger,* vi föda oss som avelshingstar. Betrakta dessa rödbrusiga, blodfyllda, högröstade och uppgaskade studenter, då de stiga upp från bordet, och säg, om de kunna vara i stånd till något intellektuellt arbete under de timmar de behöva till sin ansträngande matsmältning, och om icke djuret inom dem skall segra.

Lägg härtill det allt för långvariga stillasittandet i varma lektionsrum eller i kaféernas tjocka atmosfär och den allt för långa sömnen, som osvikligen framkallar en uppjagad sinnlighet; jag säger osvikligen, ty under den dåsighet, som följer på uppvaknandet om morgonen, är viljan som förlamad: djuret är allenarådande. Själva själen är sömnig, och om någon tycker sig hava funnit, att morgontimmarna äro särskilt gynnsamma för betraktelser, så ha de bedragit sig: tankens finaste skärpa är förslöad, de vardagligaste idéer förefalla en nya, och om man försöker uppteckna sina sköna morgontankar, skall man inse att man icke uträttat någonting; det förmenta tankearbetet var endast tankeautomatism av föga värde.

* Kreutzersonaten.

Automaten inom oss och automatismen i våra handlingar, beteckna just det lössläppta djuret med dess instinkter och drifter: och dess naturliga begär och yttersta mål är könsnjutning. Vi kunna därför — såsom jag redan sagt — taga för osviklig regel, att varje ung man, som ligger och drar sig i sängen en eller flere timmar efter uppvaknandet, *ovillkorligen* är lastbar.

Till dessa fysiska orsaker kommer ytterligare omgivningens exempel. Det är uppenbart, att träget umgänge med medelmåttiga kamrater, utan karaktär, utan viljekraft och utan moral, bör vara mycket skadligt. Och odågor finns det tyvärr gott om bland studenterna i alla länder. De tävla i att göra dumheter, och de värsta galningarna äro alltid de tongivande. Man hetsar upp sig under måltiderna med häftiga och dumma diskussioner och lämnar restaurangen, väl mottaglig för skadliga suggestioner av råa kamrater. Därpå börjar springet på kaféerna, och orgien är i full gång. Efter så våldsamma skakningar är man länge urståndsatt till lugnt arbete och finare själsnjutningar. Dessa utsvävningar efterlämna i själen något liknande ett frätande jäsningsämne som förstör de högre känslorna, vilka ännu äro så flyktiga hos den unge mannen.

Om fördärvet icke hade andra orsaker än de nu nämnda, skulle en god ung man kunna undgå det ganska lätt: men det finns tyvärr andra, ännu starkare suggestioner samt en mängd sofismer, som vilja rättfärdiga de värsta utsvävningar.

Vi hava i arbetets psykologiska del studerat förhållandet mellan böjelserna och förståndet.

I sig själv blind, erhåller böjelsen genom förståndet en riktning, och dess kraft fördubblas i samma stund den blir medveten om mål och medel. Å andra sidan drager böjelsen på sätt och vis till sig och grupperar omkring sig besläktade idéer, lånar dem sin styrka och stärkes i sin ordning av dem. Där ingås ett intimt förbund — ja mer än ett förbund, en solidaritet, så stark, att allt som försvagar en av de

sammansvurna också försvagar de andra, och allt som stärker en, stärker de andra. Detta gäller i synnerhet de sexuella böjelserna. De dithörande bilderna antaga en hög grad av realitet. De verka med oerhörd snabbhet på de därtill hörande organen. Så snart begäret vaknat, strävar det att åstadkomma en våldsam, nästan hallucinatorisk suggestion. Och omvänt, det finns ingen böjelse, som lättare uppväckes av idéer eller bilder. Inbillningen spelar en oerhört viktig roll vid den sexuella lidelsen. I synnerhet i en sysslolös själ har, kan man säga, tankens automatiska arbete detta slags begär till sitt huvudföremål. Ett bevis härpå är, att kärleken icke kunnat bliva livets huvudmål annat än vid hoven och inom »societeten», emedan människorna där leva i den mest beklagliga sysslolöshet. För dem, som arbeta, är kärleken blott vad den bör vara, en hors d'œuvre.

Därför är det en stor olycka, att studenten, i stället för att hos sin omgivning finna stöd och uppmuntran i denna svåra strid, tvärtom knappast får höra annat än uppmaningar att kapitulera. Den obetydligaste händelse kan här bliva anledning till att den svaga rorpinnen bräckes, varvid själen blir hjälplöst rov för lidelsens automatism. Den unge mannens medvetande liknar havet om våren: det är aldrig stilla, och om det synes vara det, kan likväl ett uppmärksamt öga upptäcka långa »dyningar», som vid minsta blåst kunna förvandlas till rasande böljor. Man måste därför omsorgsfullt undvika allt, som kan framkalla en storm. Men hur skall då den bära sig åt, som lever omgiven av ett samhälle och en litteratur, vilka överflöda av eggelser? Den unge mannen lever i en berusande atmosfär. Allt synes anlagt på att inge honom falska föreställningar om kärlekens njutningar. Det är blott allt för sant, att flertalet män av »god uppfostran» äro främmande för konstnärliga och intellektuella nöjen och ofta även sakna förmåga att njuta av naturen. De föredraga de sinnliga njutningarna, som äro lika tillgängliga för djur som för människor och icke kosta

några uppoffringar: de äro så lätt åtkomliga, och då de finare böjelserna snart försvinna, kan man ej längre njuta av annat än det som är rått.

Följaktligen äro också alla societetens nöjen anlagda på råa, sinnliga retelser under skenet av musikaliska, teatraliska eller andra liknande underhållningar. Då en ung man efter en sålunda tillbragt afton återvänder till sin enkla studerkammare, är hans inbillning uppjagad: kontrasten mellan salongernas ljus, dansen och de utmanande toaletterna och hans egen torftiga kammare är som ett gift för hans själs hälsa. Detta verkar så mycket mer nedslående, som ingen lärt honom att betrakta dessa förmenta nöjen så som de förtjäna. Han har aldrig lärt sig inse, att hans egen rikedom på kraft och illusioner hindrar honom att se verkligheten. Hans fantasi omskapar allt vad han ser, dött och levande, efter sitt sinne, och denna hallucination är så livlig, att den helt och hållet bortskymmer verkligheten. Det är ej underligt, att kontrasten kommer honom att finna sitt eget lugna, fria och verkligt lyckliga liv odrägligt trist och enformigt. Den arme studenten har aldrig försökt att gå in i sig själv. Hans föregående uppfostran har icke givit honom något vapen mot dessa faror. Tvärtom: nästan hela den moderna litteraturen är blott ett enda lovsjungande av könsnjutningen. Finge man tro flertalet av våra skalder och romanskrivare, så vore människans högsta och ädlaste mål tillfredsställandet av en drift, som hon har gemensam med varje djur. Vi borde ej yvas över våra handlingar utan över det fysiologiska behovet. »Vad Carlyle skarpast angrep hos Thackeray var hans sätt att framställa kärleken på franskt sätt, såsom behärskande hela vårt liv och utgörande dess förnämsta intresse, ehuru kärleken (eller det man vanligen menar därmed) i själva verket är inskränkt till några få år av mannens liv, och även under denna korta tid blott är *ett* och långt ifrån det viktigaste av de många intressen, som upptaga honom... Sanningen att säga

är hela kärleken något så löjligt smått, att under en heroisk epok ingen skulle göra sig mödan att tänka på den, långt mindre tala därom.»

Manzoni säger: »Jag hör till dem som anse, att man icke bör framställa kärleken så, att det stämmer läsaren till denna passions fördel... kärleken är nödvändig här i världen, men det finns alltid tillräckligt därav: det är därför icke nyttigt att göra sig besvär med att odla den, ty därigenom *framkallar man den endast där den icke behöves*. Det finns andra känslor av vilka moralen är i behov, och som författarne borde i mån av sin förmåga inprägla allt djupare i folkets medvetande, nämligen barmhärtighet, kärlek till nästan, saktmod, förlåtelse och offervillighet...»

Dessa Carlyles och Manzonis ord äro de klokaste, som någonsin skrivits i den viktiga frågan om kärleken. Förutom den populära litteraturen med dess förvända tendenser ha vi en mängd gängse sofismer, som slå vapen ur händerna på studenten i hans kamp för självherraväldet. Dessa sofismer härleda sig i de flesta fall från läkarne, vilka framslunga dem med den avgörande ton och plumpa självtillit, varmed många av dem få folk att tro på de barnsligaste påhitt. De bevisa med djuren som exempel, att det är en naturnödvändighet att tillfredsställa de fysiologiska behoven. Men de glömma att påpeka, att djuren hava långa mellantider, då dessa behov icke göra sig gällande, och att det just är människans stora företräde, att hon kan frigöra sig från de rent djuriska drifterna. För övrigt kan ju icke det vara någon nödvändighet, som så många kunnat undgå! Kan man icke med rätta häpna, då man i en bok av en berömd läkare får läsa, att: »kärleken intar ett förhärskande rum i livet. Då man kommer till en viss ålder, då man icke längre kan hoppas på något annat än att icke allt för hastigt glida utför ålderdomens brant, inser man, att allt är fåfänglighet utom kärleken», den fysiska kärleken väl förståendes, ty det är ej fråga om annat i hela detta kapitel.

Skulle verkligen alla intellektuella och konstnärliga njutningar, kärlek till naturen, alla ansträngningar för de fattigas och vanlottades bästa, föräldrakärleken och barmhärtigheten vara intet, och värt att bortgivas för några ögonblick av en spasm, som vi ha gemensam med de flesta djur? Att Renan kunnat säga något dylikt, kunna vi förstå, emedan denne store stilist icke vid sina studier befattat sig så mycket med det rent mänskliga. Hans lyckliga optimism, ett yttre tecken till en på det hela medelmåttig ande, har intet som strider emot en sådan uppfattning. Men att en läkare, som varje dag kommer i beröring med mänskligt lidande och ser människor dö, kan hava en dylik åsikt, är mycket besynnerligt. Men ännu en gång, om *detta* vore människolivets högsta mål, varför skulle vi då se med så mycket förakt på gamla personers kärlek? Och vad vore då gubbarnas liv värt, när deras ålder utestänger dem från denna mänsklighet eller rättare sagt denna djuriskhet? Sådana påståenden äro helt enkelt enfaldiga och smutsiga — jag talar rent ut — och bevisa en så låg och overklig syn på livet, att man häpnar över att finna dem hos vetenskapsmän, vilka borde vant sig vid säkra slutledningar.

Undersökom var och en sitt liv och andras: är det icke uppenbart, att för de flesta bönder, arbetare och alla, som leva ett sunt och arbetsamt liv och som icke äta så de få ont i magen varje dag och icke tillbringa tolv timmar i sängen, kärleken endast är, såsom Carlyle säger, en hors d'œuvre? Är icke dess plats mycket inskränkt? Låt kärleken vara allt för lättingarna! Vi veta att så måste vara, emedan man utger tidningar och böcker enkom för att stimulera dem. Men huru hårt bli de ej straffade! Så snart de kommit till den ålder, då dessa njutningar ej längre stå dem till buds, förlorar deras liv all färg och allt intresse. Vilket liv skulle väl en gubbe föra, om han icke hade annat att roa sig med än sinnliga fantasier! Är det icke hundra gånger bättre att, såsom Cicero, kunna lyckönska sig till att

hava undsluppit träldomen under passionen, och ägna sig åt politik, litteratur, konst, vetenskap eller filosofi?

Denna enfaldiga föreställning, att kärleken är hela livet, åtföljes ofta av lika enfaldiga sofismer. Man förklarar, att kyskhet är skadlig för hälsan, men ser icke att munkordnarna, där kyskhet är en oeftergivlig regel, ingalunda äro mera angripna av sjukdomar än de prostituerade. Om man instängde en ung man i ett rum utan böcker och utan medel att arbeta, skulle den sinnliga suggestionen säkert bliva honom oemotståndlig och förorsaka allvarsamma rubbningar, icke i hans fysiska hälsa utan i hans förstånd. Men för en verksam och energisk ung man är suggestionen aldrig oövervinnelig. Fonderna kunna överföras på andra titlar och arbetet segrar snart över begäret. Å andra sidan är återhållsamhetens faror ett intet emot följderna av den motsatta överdriften. Ensamt i Paris finnas två hospital för hithörande sjukdomar; och då med varje år antalet av dem, som angripits av hjärnuppmjukning och lamhet i följd av utsvävningar, ökas, är det löjligt att en läkare, som skrivit en ofantlig bok om hygien på 1,500 oktavsidor, kan förklara att återhållsamhet undergräver hälsan. Är det icke alldeles uppenbart, att den sinnliga njutningen är ruinerande, och att däremot återhållsamhet giver organismen och tankeförmågan en förvånansvärd styrka? Tror någon för övrigt, att man kan övervinna aptiten genom att ständigt giva efter för den? Till och med en nybörjare i psykologi vet, att varje begär till sin natur är omättligt och att denna omättlighet ökas, ju lättare man ger vika för begäret. Man nedslår icke fiendens mod genom att slå till reträtt, så fort han visar sig. Framför allt visar man föga självkännedom, om man hoppas att kunna kuva könsbegären genom eftergifter. Eftergiften verkar här icke lugnande utan eggande. För att övervinna sinnligheten måste man kämpa mot den med alla medel. Men lämnom dessa medicinska teorier: de äro så enfaldiga och barnsliga, att man i dem endast kan se ett

nytt bevis på de flesta medicine studerandes otillräckliga kunskaper i logik, psykologi och moral.

Man bör således kämpa mot begäret, ehuru det är sant att segern är svår. Den är självherraväldets högsta triumf. Är det då icke sorgligt att tänka på den oerhörda begreppsförvirring, vilken förorsakas av dessa gängse fraser och slangord, varmed man av gammal vana förlöjligar en tjuguårig yngling, som bevarat sin renhet, och vilken upphöjer liderligheten till ett manlighetsbevis? Styrkans styrka, den rena kraften, den frigjorda, segrande viljan äro ju detsamma som oinskränkt välde över denna starka drift. Detta är manlighet såsom intet annat, och kyrkan har rätt, då den i kyskheten ser den högsta borgen för viljekraft, en kraft som i sin ordning är en borgen för möjligheten av varje annat offer.

Om segern alltså är möjlig, är den därför icke lätt. Man måste noga reglera sin sömn, icke gå till sängs, förr än man är trött, och stiga upp, så fort man vaknat. Man måste undvika en för mjuk bädd, som frestar en att »ligga och dra sig» om morgnarna. Om viljan är för svag att genast vid uppvaknandet kasta en ur sängen, bör man anlita någon, som med våld tvingar en att stiga upp.

Dessutom bör studenten vara noga med sin föda, undvika hetsande rätter, mycket kött och starka viner. Det säkraste är att taga sig en lugn, ljus, luftig och solig bostad långt ifrån lärolokalerna och att ofta intaga lätta mål hemma hos sig.

Han bör undvika långvarigt stillasittande, hålla luften i sitt rum ren och vid lagom temperatur. Han bör gå ut varje kväll, tänkande på den följande dagens arbete, och fortsätta promenaden tills han blir trött; därefter går han till sängs. Dessa promenader bör han tvinga sig att företaga i alla väder, ty det är som en engelsk humorist säger: regnet piskar alltid häftigare och vädret är alltid mycket sämre

för den, som sitter och tittar i sitt fönster än för den, som ej är rädd att gå ut.

Men låtom oss icke glömma, att för de unge män, som föra en måttlig diet och iakttaga en förståndig hygien, äro de fysiologiska retelserna varken ofta påkommande eller svåra att avleda, och att striden mot sinnligheten skulle vara dem lätt, om icke tankens retelser och njutningar stärkte det fysiska begäret genom livliga bilder och en välvillig uppmärksamhet.

Vi hava förut länge sysselsatt oss med det nära förhållandet mellan förståndet och passionerna. Den blinda passionen förmår intet utan förståndet; men med förståndets hjälp kan den blossa upp och frammana till sitt bistånd en ström av närbesläktade idéer och känslor, vilka t. o. m. en starkt rustad vilja icke kan motstå. Man måste därför vara vaksam och vägra passionen hjälp av tanken. I regeln är det farligt att direkt upptaga striden mot sinnligheten; varje uppmärksamhet man ägnar den, även i avsikt att bekämpa den, stärker densamma. Modet består här i att fly. Strid är här att bruka list. Att angripa fienden i fronten är detsamma som att rusa mot sin undergång. Under det att de stora intellektuella erövringarna göras genom att oupphörligt tänka på dem, vinnas de stora segrarna över sinnligheten genom att *låta bli att tänka* därpå. Det gäller att till varje pris förekomma, att idéerna ingå förbund med den vaknande frestelsen. Man måste till varje pris förekomma, att de i själen slumrande sinnliga bilderna taga form. Man bör undvika romanläsning och framför allt sinnligt eggande böcker och tidningar. Mången sida i Diderot verkar som ett våldsamt könsretande medel. Man bör undvika att se på lättfärdiga bilder, vilka äro ännu farligare för själens lugn än ord. Man bör undvika liderliga kamraters sällskap: man bör förutse tillfällena ända in i minsta detalj och aldrig låta sig överrumplas av frestelsen. Frestelsen yppar sig först endast som en tanke, utan kraft. Om

man genast är på sin vakt, är det mycket lätt att bortjaga fridstöraren. Men om man ger bilderna tid att forma sig, om man finner nöje i att betrakta dem, njuter av dem, då är det för sent.

Detta är orsaken, varför arbete är det bästa medlet mot sinnliga suggestioner. Då tanken är starkt sysselsatt, hejdas drifterna redan vid medvetandets tröskel. De slippa icke in. Endast då själen är tom, hava de utsikt att få tillträde. Det är sannare än man tror, att lättjan är alla lasters moder. Då själen är sysslolös eller upptagen av drömmerier, insmyger sig frestelsen i medvetandet: uppmärksamheten fäster sig vid den, stärker och preciserar den. Den ena i minnet inristade erinringen vaknar efter den andra, och det djuriska begärets hela anhang sammangaddar sig, tills den förnuftiga viljan rymmer fältet för de animala krafterna.

Man kan också utan fruktan för att misstaga sig säga, att lättingar och sysslolösa i de flesta fall äro slavar under sinnligheten, icke blott emedan tankens tomhet lämnar medvetandet öppet för varje sexuell suggestion, utan även emedan en man, och i synnerhet varje ung man, har behov av njutning och starka själsrörelser. Söker han icke dessa njutningar och rörelser i tankearbete och kraftiga, sunda nöjen, är det fara värt att han så mycket våldsammare kommer att söka dem i lastbara vanor eller utsvävningar.

Det är därför icke tillfyllest att sysselsätta sina tankar för att motstå de sinnliga passionerna, tankearbetet måste även bringa njutning och glädje. Ett splittrat arbete, en på för många föremål delad uppmärksamhet, medföra icke glädje, men väl däremot en retlighet och självmissbelåtenhet, som äro nästan lika ägnade att framkalla passionerna som själva sysslolösheten. Endast ett ordnat, metodiskt arbete väcker tankens fulla intresse, ett *varaktigt och oavbrutet* intresse. Det skänker samma glädje som bergvandra-

ren erfar i medvetandet om sin kraft, då han ser sitt mål, bergstoppen, komma allt närmare. Endast detta arbete är i stånd att resa en mur av sten mot de sexuella suggestionernas anlopp på medvetandet.

Om man förenar detta glädjebringande arbete med kraftiga vanor och förstår att uppsöka de förströelser, vilkas nytta jag förut framhållit, kan man känna sig trygg, blott man därjämte ger ett bestämt mål åt den obestämda åtrå, som åtföljer manbarheten. Ingenting är lättare än att under dessa lyckliga år mellan aderton och tjugufem låta sig hänföras av naturen, av berg, skog och hav, eller att fatta en lidelsefull kärlek till allt skönt, stort och upplyftande: skön konst, litteratur, vetenskap eller historia, för att ej tala om de nya horisonter, som öppna sig vid studiet av de sociala frågorna. Vilken lön väntar icke den unge man, som inrättar sitt liv på detta sätt! hans växande kraft, hans vidgade förstånd, hans ädelt bildade känsla göra hans liv avundsvärt; själva hans nederlag skola icke beröva honom något av hans manliga värdighet, ty han skall taga lärdom av deras bitterhet och veta att beslutsamt resa sig och börja striden på nytt. En fullkomlig seger är knappast möjlig, men man segrar likväl, om man icke för ofta blir besegrad och icke tar nederlaget lätt.

§ IV.

Men vi böra närmare studera de tvenne former, varunder sinnligheten uppträder i studentens liv. Vi ha redan sagt, att studenternas moraliska medelnivå är mycket låg, vilket beror därpå, att de vanligen leva i stora städer, utan tillsyn eller ledning. De flesta förslösa också sin arbetsförmåga och viljekraft på lumpen kärleksnjutning. Ingen varnar dem; och berusade som de äro, dröjer det länge, innan de kunna genomskåda de barnsliga illusioner, varpå deras föreställningar om studentlivet grunda sig. Ingen lär

dem att kritisera sina nöjen; och därför komma de för sent till insikt om, huru stor del *fåfängan* har i deras kärleksnöjen.

Kamraterna på restaurangen äro inga goda läromästare. Många bo tillsammans med älskarinnor, skryta däröver och överdriva för sig själva det angenäma däri, utan att tänka på, huru blandade och dyrköpta dessa nöjen äro. De äro tvungna att leva tillsammans med råa och ointelligenta kvinnor och tåla deras nycker, dumheter, dåliga lynne och slösaktighet. I gengäld skänka älskarinnorna dem endast den fysiska njutningen, men ingen lycka. De flesta studenter hava älskarinnor blott av fåfänga, för att kunna skryta och visa sig ute i deras sällskap; utan denna tillfredsställelse skulle de icke uthärda med dem i åtta dagar. Studentens omdöme är i detta avseende alldeles förblindat; ty om han skulle väga för och mot och i den ena vågskålen lade sina fysiska njutningar och fåfängans triumfer, så måste han i den andra lägga alla de sköna förmiddagar han skulle kunnat använda till glädjebringande arbete, men som genom hans eget förvållande förvandlats till lika många dagar av illabefinnande, förslappning och slöhet; vidare mången angenäm resa, som han försummat, skulder som en gång måste betalas, förnedring för stunden och ånger i framtiden.

Det finns ej mer än en hjälp: undfly faran eller, om det är för sent att fly, byt omgivning, överge de kamrater, som du funnit hava dåligt inflytande på dig, byt om bostad! Man bör föresätta sig ett annat liv med tankar, ord och handlingar, än det som trycker en, och framför allt bör man kritiskt kalfatra alla nöjen, som ha något att skaffa med »studentkvinnor». Om studenten under loppet av fjorton dagar sökte att oväldigt granska dessa flyktiga kärleksnöjen, om han varje dag efter grundlig prövning bokförde njutningarna för sig och obehagen för sig, skulle han häpna över resultatet. Han skulle häpna ännu mer, om han varje

kväll eller bättre, varannan timme antecknade sitt »självstillstånd». Han skulle då börja inse, att han dag för dag och månad efter månad bedrar och bestjäl sig själv i den oerhördaste grad, och att han inbillar sig njuta, ehuru varje stund i hans liv, betraktad för sig, endast innehåller ledsnad eller på sin höjd likgiltighet. Villan beror på ett egendomligt fall av självsuggestion, varvid den verkliga erinringen utbytes emot en uppdiktad och osann erinring. Dessa uppdiktade hågkomster lämpa sig efter de erfarenheter man *väntat* sig vid det ifrågavarande tillfället, och som i överensstämmelse med vår naiva illusion *borde* hava funnits, ehuru de icke för ett ögonblick existerat i vårt medvetande. Vår förmåga av illusion är i detta avseende så stark, att vi ofta icke kunna se vårt verkliga självstillstånd, emedan detta icke överensstämmer med de intryck vi väntat oss. Ingenstädes är denna illusion starkare och mera ödesdiger än hos studenten, då han i tankarna värderar de nöjen han haft i kvinnors sällskap. Jag upprepar det: nästan alla de stunder studenten tillbragt tillsammans med någon av dessa av råa och enfaldiga föreställningar uppfyllda och odrägligt nyckfulla varelser hava i och för sig varit obehagliga, men betraktade genom fåfängans glasögon förvandlas de till ett mycket tilltalande helt. Han glömmer att taga i betraktande, jag fruktar ej att säga det ännu en gång, både den förspillda tiden, de dåraktigt bortslösade penningarna och den andliga ruin, som utsvävningarna förorsaka. Han tänker icke på alla försummade glädjetillfällen, på museibesök som han kunnat göra, på upplyftande läsning som han gått miste om; han glömmer de bildande samtal och de promenader i utvalda vänners sällskap, som han försummat. Han betänker ej, att den på orgierna följande ledan hör till det osmakligaste och föraktligaste som finnes. Han betänker ej, att han går miste om ferieresor i Alperna, Pyrenéerna, Bretagne, Belgien, Holland, Rhentrakterna eller Italien. Han tänker icke på de dyrbara skördar av minnen

man hemför från de resor man företar, när man är tjugu år, minnen dem man sedermera kan leva på långa tider, och som kunna trösta en i bedrövelsens och de svikna förhoppningarnas dagar. Han försummar även att skaffa sig goda böcker om konst, resebeskrivningar o. s. v., tavlor och gravyrer; allt trogna följeslagare för hela livet, vilka kunna bereda en så mycket nöje under långa vinteraftnar.

Om man granskar den fåfänga, som på detta sätt tillfredsställes, så befinnes den vara av ytterligt låg halt. Den går på intet sätt upp emot fåfängan över ett framgångsrikt arbete, eller ens emot den fåfänga, varunder studenten visar sina små samlingar av konstföremål eller berättar om sina resor. Den student, som lever blott för att roa sig, för sålunda ett beklagansvärt enformigt liv, ett beklagligt ofruktbart, enfaldigt, äcklande, enfaldigt liv.

§ V.

Prostitutionens sociala verkningar äro så sorgliga, det besynnerligt nog så kallade »glädjelivet» sänker studenten till en sådan »kameleontmoral» och ofta till en så avskyvärd råhet, de faror som hota hans hälsa äro så stora och de samvetsförebråelser han en gång måste känna vid tanken på sitt dåraktiga bortslösande av liv och penningar äro så bittra, att självbefläckelsen i jämförelse därmed knappast förtjänar någon strängare förkastelsedom. Den skadar endast det allmänna hälsotillståndet; den förorsakar inga vanhedrande sjukdomar. Dess följder drabba ingen annan än den skyldige själv. Den sänder inga offer till barnhusen, den föranleder varken självmord eller familjetragedier, och då den olycklige lämnar universitetet, lämnar han icke efter sig någon, som hela sitt liv skall förbanna hans namn. Denna last har i och för sig ingenting förföriskt; ingen fåfänga förgyller upp dess njutningar. Den är rätt och slätt

en last, en skamlig last, som man helst döljer. Den är och förblir ett lyte. Den är ett tydligt patologiskt fall, och man dukar icke under för den utan att själv beklaga sig däröver. Allt detta gör att behandlingen är enkel och tillfrisknandet säkert. Inga sofismer bortförklara dess vederstygglighet; ingen romanförfattare, ingen skald har mig veterligen någonsin besjungit dess fröjder och dess ära. Ingen fader säger till sin son: »gå, och hänge dig åt självbefläckelse! ungdomen bör roa sig!» Besynnerligt nog — icke ens läkarne rekommendera denna last. Tvärt om — efter att hava förklarat kärleksnjutning nödvändig för hälsan fördöma de med löjlig inkonsekvens denna så enkla, så billiga och säkra form av den fysiska njutningen, som just är sådan de vilja hava den. Om de fysiologiska behovens tillfredsställande är heligt, kan man icke ge någon förevändning för utvoterandet av detta sätt, som är det enda åtkomliga för tillbakadragna, fattiga eller vanskapade studenter. Läkarnes premisser innehålla intet som talar emot denna last. Men låtom oss lämna dessa plumpa motsägelser! Det är och förblir ett faktum, att den olycklige, som hemfallit åt detta slags nevros, uteslutande är hänvisad till sina egna sensationer utan några förhöjande biomständigheter. Därpå beror även möjligheten att med framgång bekämpa den. Själva det fysiska behovet är icke av så stor betydelse; man kan »överföra fonderna», kraftöverskottet, på andra titlar av organismens budget. Det onda beror uteslutande på inbillningen; man bör därför, så snart suggestionen inställer sig och man känner sig ur stånd att förjaga den, gå ut och söka sällskap eller energiskt taga itu med något arbete: I synnerhet här är det farligt att söka göra direkt motstånd; seger vinnes endast genom att fly. Man bör gå till väga som när man råkar ut för en arg hund, som skäller värre ju mer man uppmärksammar honom. Kan man icke absolut frigöra sig från denna last, bör man åtminstone söka göra fallen så sällsynta som möj-

ligt. Är vanan inrotad, bör man ej undandraga sig en kirurgisk operation, vilken är fullkomligt ofarlig.

Jag vill slutligen tillägga att orsaken till denna last är en tomhet i själen, varigenom suggestionerna finna öppet fält, samt brist på starka och sunda förströelser. Det stora botemedlet är därför metodiskt arbete, d. v. s. ett fruktbart och glädjebringande arbete samt aktiva och kraftiga förströelser.

ANDRA KAPITLET.

Fiender, som vi skola bekämpa: kamrater m. m.

Sedan vi nu undangjort det viktigaste av vår uppgift, återstår att taga en överblick över de sekundära faror, som hota studentens arbete. Det är uppenbart, att han omsorgsfullt bör välja sina umgängesvänner. Han påträffar i sin omgivning i vänners skepnad de avgjordaste fiender till sin framtida lycka. Först och främst finnes det förmögna unge män, vilka, då de icke äro nödtvungna att arbeta för sin utkomst, och bortskämda i hemmen, använda sin ungdom till att förstöra sin mannaålder, och vilka, då de icke kunna undgå en känsla av att deras liv är föraktligt, söka skyla sitt hemliga självförakt genom att förlöjliga sina arbetande kamraters strävsamma vanor. Men det finnes även en annan ännu farligare sort, som redan i skolan anställer mycken skada, nämligen de, som äro pessimister till följd av sin svaghet, och som aldrig vågat inlåta sig på någon strid. Liksom alla vanmäktiga äro de ytterligt avundsamma, hycklande och lågt avundsjuka. Denna usla sinnesförfattning gör dem till ett nytt slags proselyter, tåliga, envisa proselyter, vilkas mål synes vara att nedslå alla goda viljor:

de begagna varje tillfälle att nedtrycka sina kamrater. De spana ständigt efter svaga punkter och komma slutligen olycka åstad. Medvetna om sin svaghet och den bedrövliga framtid som väntar dem själva, finna de ett nöje i att motarbeta andras strävanden.

Vidare finnas rena lättingar, som uppmana och förleda kamraterna till sysslolöshet; de fresta dem att gå med på schweizerier och söka bereda dem tillfällen till orgier. De franska studenterna äro mera fria än de tyska, som äro strängt bundna av sina klubbar, vilka beröva dem all självständighet, och där de äro tvungna att dricka omåttligt. De leva även måttligare och förfoga mer över sin tid. Men de missbruka i allmänhet sin frihet. Ehuru de föra ett fullkomligt oberoende liv, äro de underkastade ett träldomsok, som de föra med sig överallt: de äro slavar under sig själva. Deras tjuguåriga fåfänga gör dem till lydiga offer för allmänna opinionen, d. v. s. bland kamraterna och framför allt bland oduglingarna, vilka i allmänhet utöva den auktoritet, som oförsynthet, självsäkerhet, avgörande ton och skarpt kritiserande av ett aktningsvärt och ordentligt levnadssätt plägar tillförsäkra folk. De äro vanligen i besittning av alla de egenskaper, som göra intryck på svaga viljor, och ange tonen för alla, som komma i deras närhet. Denna auktoritet växer med antalet av de omvända proselyterna, vilka blint överlämna sig åt det mest förslappande, tomma och enfaldiga liv man kan tänka sig, alldeles som om det vore det enda sanna studentlivet. De förstöra sin hälsa och sitt förstånd blott för att behaga en person, som de i fånig beundran vilja likna i allt. »Om var och en ville hålla sig till sina laster, skulle få vara så dåliga som de äro», anmärker Chesterfield. Om studenternas njutningsliv är »lysande», så är det som murket trä i mörker. En verkligt självständig ung man tror icke på dylikt; han förstår att giva denna glädje dess rätta namn: ett utmattande och skadligt släpgöra. Han förstår att häftigt men bestämt avvisa

lockelserna. Han bryr sig icke om åtlöjet, han inlåter sig icke på några diskussioner angående arbetets och njutningens värde, ty han har sanningen fullkomligt klar för sig. Han vet, att flertalet av hans kamrater aldrig reflekterat över, vart deras liv leder, att de föras bort som i en virvel, medvetslösa lekbollar för alla yttre omständigheter, och han fäster sig icke vid deras opinion mer än dårhusläkaren vid sina patienters. Varför skall jag, därför att dessa kamrater äro fulla av galna fördomar, jag som inser deras galenskap, underkasta mig deras åsikter, uppoffra min frihet, min hälsa och min fruktbara arbetsglädje, blott för att undgå deras hån och vinna deras förlåtelse eller kanske t. o. m. deras beundran? Skall jag, som vet, att deras nöjen icke äro annat än förslappning och galenskap, deltaga i deras dumma bråk? Medveten om, att språkbruket blott är en depot för massornas råhet och medelmåttighet, skall jag väl icke låta tyrannisera mig av alla dessa öknamn, ordspråk, talesätt och förmenta axiomer, som uppfunnits för att rättfärdiga djuriskhetens seger över den förnuftiga viljan! Nej, aldrig en dylik kapitulation: ensamhet är tusen gånger bättre. Man bör därför undvika studentkasernerna, och taga bostad i ett kvarter, vars avlägsenhet avskräcker de lata kamraterna, ett prydligt, fint, soligt och glatt rum, om möjligt med grönska utanför; man bör umgås med personer, som äro en överlägsna, besöka sina lärare, tala med dem om sina arbeten, sina förhoppningar och motgångar och söka deras stöd och ledning i inre angelägenheter. Man bör utbyta kafé och schweizerilivet mot ordnade museibesök, promenader på landet och umgänge i hemmet med några stadgade och ädelt tänkande vänner.

Beträffande studentens förhållande till kamratföreningarna bör han ansluta sig till dessa med full sympati. De flesta unge män kunna endast vinna på att utbyta kaféerna mot studentklubbarna; visserligen är miljön därstä-

des medelmåttig, men ofta träffas därstädes även överlägsna element, som lära känna och värdera varandra. Den enda faran härvidlag — stor visserligen, men ej större än kafélivets faror — är dessa vanor, som slå djupa rötter i vår aktivitets dunklare regioner och steg för steg taga välde över vår vilja och förlama den. Gulliver fängslades, som vi minnas, av lilleputtarne sålunda, att de fastpinnade hans hår vid marken med tusentals små stickor. Studenten får småningom ett behov av kamraternas stimulerande inflytande; han får vanan att idka sällskapsliv och tillbringar de timmar, som han borde använda till promenader, uti rökiga rum och skadligt stillasittande. En annan mycket stor fara ligger i den stora mängden tidningar och tidskrifter, vilka splittra studentens uppmärksamhet, och följaktligen förstöra hans arbetskraft. De uppjaga feberaktigt tanken liksom stimulantia kroppen; och detta verkar i dubbel måtto skadligt: skadligt i och för sig och i mån av överspänningens grad; skadligt genom dess fullkomliga ändamålslöshet. Vem blir icke på dåligt humör, sedan han läst åtta eller tio tidningar, och vem har icke någon gång kommit att jämföra denna sjukliga, nervösa trötthet med den starka och intensiva glädje, som följer efter ett ordnat, grundligt och fruktbärande arbete?

Men under villkor att studenten bevarar sitt självherravälde, att han icke skaffar sig vanor och icke splittrar sin tankekraft, kan han på sin klubb njuta nyttig förströelse, vilande glädje och glada kamraters skämt, ja t. o. m. upplivande diskussioner; och jag upprepar det: han har där de största utsikterna att påträffa goda kamrater. Liksom boktryckerikonsten frigjort tanken genom att göra alla tiders snilleverk tillgängliga för varje tänkande människa, äro studentklubbarna befriande för sina medlemmar därigenom, att de draga dem ifrån det tarvliga restaurangumgänget och försätta dem i beröring med olika karaktärer och andar, bland vilka de kunna finna vänner, som passa

dem. Utan dessa klubbar bleve det slumpen, som valde deras umgänge. Dessa stora utställningar av andar, jag menar ungdomsföreningarna, möjliggöra grupperingar efter sympatier, vare sig dessa grunda sig på likhet eller motsats, grupperingar, vilka såsom vi skola se äro nödvändiga för självuppfostran.

Vad beträffar umgänge i den s. k. societeten, kan en student knappast vinna något mera därpå än en viss ledighet i uppträdandet och en distingerad ton, men detta är också allt. Det så kallade societetslivet, i synnerhet i landsorten, är icke ägnat att stärka vare sig förståndet eller karaktären. Dess moral är tröstlöst låg och gränslöst skrymtaktig. Penningen rättfärdigar allt. Dess religion är en slavisk rikedomsdyrkan; den unge mannen får därstädes lärdomar enligt en samvetsnivå, som knappast motsvarar en låg medelmåtta. Vad han däremot icke där får lära sig är måttlighet. Han får icke lära sig aktning för vare sig intelligensens eller karaktärens överlägsenhet. Fullständigt blottade på bildning, äro societetsmänniskorna i allmänhet förslavade under rådande fördomar. Dumheten är smittsam, och om den unge mannen deltager allt för flitigt i detta liv, kommer han att få se sina käraste idéer tyna bort och, vad värre är, se sin ädla harm över det dåliga sociala tillståndet och sin törst efter rättvisa och tillgivenhet förlöjligade. Världen skall snart genom exemplets makt göra honom likgiltig för allt, som icke rör hans yttre framgång. Den skall beröva honom alla en människas »raisons d'être» och uttorka entusiasmens källa inom honom. Detta blir den sköna lön, som väntar honom, då han blivit en av dessa »alltid seende, alltid hörande men aldrig tänkande» människor, vilka Marivaux riktigt jämför med personer, som tillbringa hela sin tid vid fönstret. Detta blir hans lön, då han lärt att leva utan intresse för något och kommit därhän, att han måste fylla den förfärande, tråkiga tomheten i sitt liv med att underkasta sig de tyranniska plägseder,

som göra världsmannens liv till det på en gång mest tröttande, enfaldiga och enformiga man kan tänka sig. Varje samtal, vari meningar brytas, anses där som bevis pa dålig uppfostran; det får icke röra sig om annat än lumpna bagateller; en ung man med gott förstånd har ingenting där att göra; han icke blott förspiller sin tid, utan förlorar alltid tillika något av sin moraliska styrka. Det är alldeles säkert bättre att umgås med kamrater, låta åsikterna drabba samman som Homeri hjältar och ge sina känslor luft i mustiga uttryck.

TREDJE KAPITLET.

Fiender som vi skola bekämpa: de latas sofismer.

§ I.

Lättjan söker liksom alla passioner att rättfärdiga sig genom sofismer. Och då de flesta människor icke ens försöka att bekämpa sina lägre böjelser, kan man förutse, att det icke bör råda någon brist på olycksbringande axiom och tvärsäkra ordspråk till lättjans ursäkt och förhärligande.

Vi hava förut studerat och som jag hoppas fullständigt kullkastat tron på karaktärens oföränderlighet. Vi hava i denna teori endast sett ett exempel på ordens förmåga att komma oss att tro på enheten av de begrepp som betecknas av ett och samma ord, detta upprepar jag blott för att framhålla, vilket kraftigt stöd denna teori utgör för vår feghet och lättja. Den har kanske fått största delen av sin styrka från vår motvilja för befrielsearbetets långvarighet, och den styrka den sålunda lånar av lättjan återgäldar den

hundrafalt åt denna. Den absoluta frihetsteorien är för övrigt blott ett av de hjälpmedel, som erbjuda sig åt lättjan ur den arsenal av maximer, som dess anhängare uppfunnit. En gammal fabel berättar, att djävulen måste variera med lockbetena för att göra lasterna begärliga: beträffande lättingarna är detta överflödigt. De sluka de grövsta beten, och den förskräcklige fiskaren kan alltid räkna på att få en fisk på varje krok. Ingen passion är mera angelägen om att acceptera dumma och skenfagra förevändningar.

Det klagas allmänt bland studenterna; de som för sitt uppehälle måste tjänstgöra som lärare vid småskolor eller informatorer, eller som måste giva privatlektioner, säga att detta arbete fullkomligt upptar dem. Men såsom vi redan sett finner den alltid tid som vet att taga vara på den. Det är ej omöjligt, att man icke skulle kunna ägna de fyra timmar om dagen, vilka äro nödvändiga och tillräckliga för en grundlig intellektuell odling. Ty det är nog med några timmar dagligen, om man blott använder den tid på dagen till studier, då själen har sin fulla kraft och arbetsförmåga. Om man därjämte begagnar sig av sådana stunder, som eljest vanligen gå förlorade, till att göra anteckningar eller skrifter och ordna sina materialier, finns det icke något yrke, som icke samtidigt tillåter den mest omfattande självodling; och detta gäller i ännu högre grad, då advokat, läkare och lärareyrkena, såsom vi sett, ganska snart upphöra att taga tankeverksamheten i anspråk. Läraren har om några år lärt sin kurs utantill; advokaten och läkaren finna ej längre några nya fall: detta förklarar, huru det kan vara så vanligt, att högt uppsatta och i sitt kall framstående män omedvetet låta sina högre förmögenheter i brist på övning sjunka tillbaka, och att de kunna vara så häpnadsväckande dumma i allt som icke direkt hör till deras yrke. Lärarens trötthet beror ingalunda på tankeansträngning, utan på överansträngning av talorganen, vilkas muskler utgöra en skarpt avskild grupp, som lätt tröttas. Men

denna lokala trötthet förorsakar en mycket ringa nedsättning av totalkraften och utgör intet hinder för intellektuellt arbete.

Många tillstå, om man ansätter dem, för övrigt att de mycket väl skulle kunna ägna tre à fyra timmar om dagen åt läsning; men, säga de, för att kunna taga den eller den examen fordras minst sex timmars arbete om dagen. Alltså är det bäst att göra ingenting alls! Men jag säger: arbeta ni blott tre timmar om dagen, så skall ni snart finna, att det icke är gagnlöst att arbeta, och att summan av tre timmars dagligt arbete under sex månader är lika med summan av sex timmar under tre månader! Detta gäller icke blott arbetet utan även resultatet, ty det är såsom Leibnitz säger, att »det är så långt ifrån att själen bildas genom överdrivet läsande, att den tvärtom förslöas därav».

Andra lättingar erkänna även, att det icke är tid som fattas dem, men de anse, att det icke tjänar något till att börja ett arbete när man icke är disponerad. När själen är trög och sömnig, arbetar den illa. Därför, tillägga de, ha vi också upphört att arbeta om morgnarna, ty det tar allt för lång tid att komma i farten. — Vilket misstag! Om sömnen varit djup, kan man *alltid* komma i farten efter en kvarts timmes ansträngning. Jag har *aldrig* sett någon ung man, som icke efter en god natt lyckats bekämpa sin tröghet på morgonen och lönats med ett utmärkt arbete: tanken vaknar snart och arbetar lätt, och när allt kommer omkring är denna förmenta tröghet ingenting annat än viljetröghet.

§ II.

Vi kunna icke hålla mönstring med alla lättjans sofismer. Jag kan likväl icke underlåta att uti denna, den arbetande ungdomen tillägnade bok påpeka ett av de skadligaste bland de gängse axiomerna, ett axiom som lättsinnigt

framkastats av folk, som icke har en aning om de härjningar deras obetänksamhet åstadkommer.

Man nedtrycker modet för arbetare, som måste uppehålla sig i småstäder, med påståendet att intellektuellt arbete är omöjligt annat än i stora universitetsstäder. I Frankrike får man ofta höra, att det icke går för sig att arbeta annat än i Paris. Något mer nedslående låter knappast tänka sig än detta påstående, som högtidligt bekräftas av insiktsfulla män.

Det säger blott en del av sanningen. Vilka auktoriteter man än vill åberopa, är det likväl nästan helt och hållet falskt.

Det vederlägges först och främst av fakta. De flesta store tänkare ha utvecklat sitt tänkande i ensamheten. Descartes, Spinozza, Kant, Rousseau, och i vår tid Darwin, Stuart Mill, Renouvier, Spencer och Tolstoi, vilka i så många avseenden fört det moderna tänkandet framåt, hava ensamheten att tacka för det bästa av sina framgångar.

I själva verket finns det intet i det intellektuella arbetets natur, som nödvändiggör vistelse i Paris. Jag förnekar icke att Paris är den enda ort i Frankrike, där förmågan finner sitt fulla erkännande, och där en man, som redan vunnit anseende, kan göra ständig reklam för sig. Landets uppmärksamhet är till följd av den ytterliga centralisationen koncentrerad på Paris, och en gryende ryktbarhet gör sig icke till fullo gällande annat än där, varest alla blickar mötas; men denna fördel tillkommer icke blott talangen, ty i Paris åtnjuter en stor skurk samma reklam som en stor författare, vars verk äro för sekler.

Dessutom, om Paris är nödvändigt för att giva stora namn deras fulla glans, så är det däremot icke nödvändigt under den långa tid av arbete och ansträngning, som måste föregå de första framgångarna.

Det är ingalunda bevisat, att Paris är oundgängligt för fysiker och psykofysiker, som äro i behov av labora-

torier, och det skulle absolut upphöra att vara sant, om universitetens fakulteter hade större frihet att inrätta sig efter behov.* Dessa universitet skulle bliva ett nytt bevis för Haeckels lag, »att den vetenskapliga produktionen vid universiteten står i omvänt förhållande till dessas storlek». Inom vetenskapen, liksom överallt är det tankekraften, initiativet och forskningslusten, som ersätta de materiella hjälpmedlen och åstadkomma storverk med ringa medel, under det att ett svagt arbete förblir ofruktbart, även om det förfogar över de bästa laboratorier. Huvudsaken är således att hava denna entusiasm, som åstadkommer storverk. Laboratoriet tjänar endast till att *besanna* förutfattade idéer; men idéerna komma icke från apparaterna.

Utom naturvetenskaperna hava vi historien, som behöver dokument, vilka måste rådfrågas där de finnas; men filosofi, litteratur, historisk filosofi, och bland de exakta vetenskaperna: matematik, botanik, zoologi, växtkemi och geologi fordra väl icke att man uppehåller sig i en storstad? Om talangen består mindre i inhämtandet av en stor mängd av material än i behandlingen av ett mindre urval, och om en framstående förmåga framför allt utmärker sig genom det sätt, varpå den ordnar och belyser inhämtade eller iakttagna fakta, kan ju en var inse, att forskandet i biblioteken måste efterföljas av långa perioder av lugn och begrundande!

Till och med dessa stora bibliotek hava sina stora olägenheter. Vi finna där allt för lätt, vad våra föregångare tänkt i de ämnen, som intressera oss, och detta dödar vanan att tänka självständigt. Och då ingen av våra förmögenheter hastigare försvagas vid brist på övning än det

---

* Man blir med rätta sorgligt överraskad, då man hör, att M. Liards förslag angående landsortsuniversiteten strandat i senaten, tack vare en gammal filosofie professor, Challemel-Lacour. Detta förslag, som tillförsäkrade fakultetsprofessorn full frihet, befriade det vetenskapliga tänkandet från varje främmande inblandning och innebar ett kraftig försök till en decentralisering av den intellektuella verksamheten.

personliga initiativet, kommer man lätteligen därhän, att man ersätter det egna tankearbetet med minnesansträngning. Förmågan av självständigt tänkande står nästan alltid i omvänt förhållande till den rikedom på hjälpmedel den finner i sin omgivning. Därför äro studenter, som hava ovanligt gott minne, nästan alltid underlägsna sina i detta avseende mindre väl lottade kamrater. Dessa senare, vilka veta med sig att de icke kunna lita på sitt minne, taga det i minsta möjliga mån i anspråk. De utvälja med största omsorg det material de skola inskärpa i minnet; de anförtro detta blott det väsentliga och låta glömskan sluka allt, som är bisak. Och till och med det väsentliga måste starkt organiseras. Ett så utrustat minne liknar en kärnarmé stödd på en stark fästning. Den, som saknar tillgång till de ändlösa biblioteken, omger sig blott med ett strängt urval av böcker, dem han omsorgsfullt studerar, begrundar och kritiserar, ersättande det som fattas med personlig iakttagelse och eget tankearbete, varigenom själen underbart stärkes.

Samlat lugn är nödvändigt för det organisationsarbete jag här talat om, och i Paris finner man svårligen lugn. Utom det, att man där aldrig kan njuta denna absoluta tystnad som på landet, varunder man nästan kan höra tankarna, är vistelsen i Paris skadlig i hygieniskt avseende. Den skorstensfyllda horisonten, hela den förkonstlade, enerverande miljön och det nästan oavbrutna stillasittandet såväl under arbete som nöjen, allt bidrar till hälsans undergrävande.

Dessutom hemfaller man i Paris förr eller senare åt denna obestämda oro, som kännetecknar storstadsbon. Intrycken äro för mångfaldiga, de myllra omkring en, så att man till slut tappar bort en god del av sin egen personlighet. Uppmärksamheten drages oupphörligt till småsaker; man är där, just emedan det är svårt att fatta sig under detta brådskande jäkt, i hög grad underkastad modet. Här-

till kommer att själva arbetet får något feberaktigt och osunt. Den, som vill övertyga sig om, i huru hög grad den intellektuella arbetarens själstillstånd lider av allt irriterande i omgivningen, behöver endast läsa Hurets mycket upplysande och allvarliga undersökning angående den litterära utvecklingen.* Man ser där verkningarna av att armbågas bland en hop nervösa, och gripes av medlidande med alla dessa unga litteratörer, som täras av avundsjuka och oro, och för övrigt äro mycket olyckliga. Vad mig själv angår, förklarar jag, att lika väl som jag inser att vistandet i en trång kammare fyra trappor upp vid en bullersam gata, fjärran från fält och skogar, måste förorsaka nervositet, lika litet inser jag att detta kan på något sätt öka en ung mans intellektuella värde.

Det är ej värt att tala om det umgänge man har tillfälle till i Paris. Jag kan ju i vilken bondby som helst umgås med samtidens största snillen! Jag behöver blott köpa deras böcker. De store männen, som nedlagt det bästa av sina tankar i sina verk och sällan gärna tala om de arbeten de hava för händer, taga sällskapslivet som en vila, och den intellektuella nytta ungdomen kan hava av att sammanträffa med dem är lika klen som begrundandet av deras arbeten är fruktbärande. Den oändligt stora fördel, som dylika bekantskaper kunna medföra för en begåvad och energisk ung man ligger, i den ädla eggelsen vid att på sätt och vis få vidröra resultatet av ett arbetsliv; men detta är blott ett ringa fåtal förunnat.

Den enda stora fördelen av att bo i Paris — en ovärderlig fördel — är att man där kan förvärva en god estetisk bildning. Ingen landsortsstad erbjuder sådana tillfällen till att konstnärligt odla smaken för musik, målning, skulptur och vältalighet. Men sedan man fått den rätta inblicken i dessa saker, erbjuder livet i landsorten många fördelar, om

---

* **Jules Huret: Enquête sur l'évolution littéraire. Hachette, 1891.**

man blott vill taga vara på dem. Att bo i en by eller småstad är icke detsamma som att vara kälkborgare. Kälkborgare kan man vara även i Paris, ty om detta ord har någon betydelse, kan det icke beteckna något annat än saknad av högre intressen. Kälkborgare är den, som icke tänker på annat än betydelselöst skräp, som icke ser något annat i livet än mat, dryck, sömn och penningförvärv, ett kräk, vars enda tidsfördriv är rökning, kortspel och rått skämt i likars sällskap. Men en ung man, som bor i landsorten, låt vara i den minsta by, kan ingalunda kallas kälkborgare, om han har sinne för naturen och umgås med stora tänkares verk.

Den, som håller sig fjärran fran de stora centra, blir rikligen belönad. Några författare ha jämfört småstäderna med kloster. De hava ju också klostrens stillhet och lugn. Man kan där följa sina tankars rörelser ostört av omgivningen. Där finns ingen förströddhet. Man lever inom sig själv. Man njuter av sitt tänkande. De mindre talrika intrycken bli så mycket djupare. Idéerna komma tätare och gruppera sig efter sina naturliga frändskaper; erinringarna bli levande, och den långsamma, lugna och kraftiga utveckling förståndet här kan få, är vida överlägsen den ojämna, feberaktiga utvecklingen i de stora städerna.

Nätterna skänka en fullkomlig vila och nya krafter till dagens arbeten, och då man söker vederkvickelse i skogarna eller under öppen himmel, blir man verkligen vederkvickt. Ingen retlighet, ingen feberaktighet; man följer med lätthet en tanke från början till slut in i dess djupaste förgreningar. Och huru lätt, huru säkert fästa sig icke saker i minnet! man sitter icke hopkrupen vid arbetsbordet utan arbetar ute, i skogen eller på fälten, med blodet i friskt omlopp och liksom övermättat av syre: vad man då inristar i minnet utplånas aldrig. Begrundandet och materialets ordnande blir likaså lätt; idéerna följa snabbare på varandra och gruppera sig villigt; man återkommer till sitt arbets-

bord med en klar plan, en rik skörd av bilder och idéer och till på köpet med alla de hygieniska verkningarna av rörelsen i det fria.

Men det tjänar till intet, att vi för mycket uppehålla oss vid detta: yttre omständigheter skapa inga förmågor. Utvecklingen går icke utifrån inåt utan inifrån utåt. De yttre omständigheterna äro alltid av underordnad betydelse: de skjuta på eller hämma, men i mindre grad, än man vanligen tror. Man bör därför icke indela studenterna i sådana, som bo i Paris, och sådana, som icke bo i Paris; man kan icke särskilja mer än två kategorier, nämligen de viljestarka, som arbeta med allvar, och de viljesvaga, som icke kunna arbeta; de förra må befinna sig var som helst, de skola dock alltid göra storverk med ringa medel, och i allmänhet torde deras energi vara i stånd att skapa sig medel där de saknas; de senare uträtta intet och skola aldrig uträtta något, även om de bodde ibland idel bibliotek och laboratorier.

§ III.

Vi ha nu hunnit nära slutet av fjärde boken. Vi hava nödgats närmare inlåta oss på frågan om det obestämda drömmeriet, ett för viljan mycket farligt tillstånd. Vi hava undersökt dess orsaker och botemedel. Vidare ha vi skingrat de illusioner, som komma studenten att så oriktigt bedöma sina nöjen. Vi ha uppehållit oss vid den ledsamma frågan om sinnligheten, dess olika former och sätten att bekämpa densamma. Slutligen ha vi nödgats att i förbigående kullkasta de fördomar och sofistiska axiomer, varmed lättingarna rättfärdiga sin uselhet. Det återstår att förfara omvänt, d. v. s. att bygga upp. De nedrivande betraktelser, varpå jag givit exempel, och som varje student bör fullständiga genom egna erfarenheter och tankar, böra efterföljas av stärkande betraktelser, ägnade att egga viljan och handlingskraften.

FJÄRDE KAPITLET.

Arbetets glädje.

§ 1.

Det finns väl knappt något mer nedslående än tanken på vårt livs korthet. Vi känna, huru timmarna, dagarna och åren oåterkalleligen glida ifrån oss. Vi äro fullt medvetna om, att vi med snabba steg närma oss döden. De, som bortslösa sin tid på tomma nöjen, som aldrig uträttat något som betecknar deras väg genom livet, erfara en underlig känsla då de blicka tillbaka på sitt förflutna: alla dessa år, som icke kvarlämnat ett enda minne av en fruktbärande ansträngning, synas innehållslösa. Det förflutna livet smälter samman till intet, och de känna det ovillkorligen, som om det blott varit en dröm.

Å andra sidan, då livet börjar förlora nyhetens intresse, då existensbekymren lärt en, huru begränsade ens krafter äro, och då man fått syn på det närvarandes och framtidens enformighet, förefaller det som om livets lopp ännu mera påskyndades, och till den smärtsamma känslan av att det förflutna endast varit en dröm, sällar sig en annan ännu bittrare känsla, den att hela livet är en dröm. För dem, som icke förmå höja sig över det fysiska livets mångahanda omsorger, över lättjan och över samhälls- och yrkesplikternas vardagssläp och uppfriska sig med vederkvickande betraktelser, blir denna dröm plågsamt passiv. De föras bort som fångar, snabbt och motvilligt.

Den vise ryckes med lika hastigt som de, men han är medveten om det fruktlösa i att göra motstånd; han frigör sig genom att underkasta sig det oundvikliga, och försöker åtminstone ställa så till, att färden förefaller lång. Detta

uppnår han genom att icke låta det förflutna gå spårlöst förbi. Han vet, att känslan av livets overklighet blir outhärdlig för den, som icke lämnat några spår efter sig. Han vet att denna känsla ovillkorligen måste drabba alla sysslolösa, »världsmänniskor» och småpolitici, som ägna sitt liv åt bagateller och ofruktbara ansträngningar, med ett ord, alla dem, vilkas arbete icke efterlämnat synliga resultat.

Denna verklighetsförstörande känsla undgår man endast genom att helt ägna sitt liv åt någon stor tanke, vilken man genom oavbruten ansträngning småningom förverkligar. Man erfar då en motsatt känsla av livets realitet. Denna känsla, vilken redan är mycket stark hos jordbrukaren, vars arbete alltid lämnar tydliga resultat, når sin kulmen hos den av sin sociala uppgift genomträngda skriftställaren. De synbara frukterna av hans arbete ökas med varje dag. Hela hans liv sammansmälter slutligen med hans arbete och erhåller något av dettas konkreta verklighet. Därför kan man även säga, att arbetarens liv är på ett helt annat sätt påtagligt och djupt än den sysslolöses. Den ständiga sysslolösheten försvagar alltså känslan av livet hos oss och kommer oss att försjunka i en fruktlös och föraktlig dröm. Endast det glada, jämna och fruktbara arbetet ger livet dess rätta arom. Denna rika känsla av att man verkligen lever vinnes blott genom arbete, och arbetet befäster den snart till vana; den mångdubblar livsglädjen. Men den sysslolöse får aldrig erfara den.

Även om själsarbetarens liv icke i sig själv vore så rikt på lyckliga stunder, om det icke vore en av det aktiva livets fröjder överflödande, levande källa, vore det likväl lättjelivets motsats. Och om icke för annat så är arbetarens liv avundsvärt framför andras, därigenom att han undslipper de latas förtretligheter, småaktiga bekymmer och odrägliga tristhet. »Under min vistelse i Maer var min hälsa dålig och jag latade mig skandalöst: jag fick känslan av, att det

icke finns något odrägligare än lättja.»* Om en arbetare eller soldat klagar över sina mödor, bör man låta honom göra ingenting, säger Cascal. Lättingen är i själva verket en självspilling; den fullkomliga kroppsliga och andliga sysslolösheten urartar snart till en tung och plågsam leda. Rikt folk, som icke äro tvungna att arbeta för sitt uppehälle och sakna mod att företaga sig något stadigvarande arbete, få tidigt erfara den. De få spleen och föra ledan med sig vart de gå eller söka förströ sig med sinnliga njutningar, vilka snart till följd av övermättnad förvärra deras lidande.

Absolut sysslolöshet är emellertid sällsynt, ty ordspråket har rätt: »djävulen hittar alltid på något att göra åt dem, som äro utan». Då själen saknar högre sysselsättningar, upptages den snart av bagateller. Den sysslolöse har god tid att idissla och omtugga sina små motigheter; och detta idisslande tär på själen i stället för att nära den. Känslornas kraft ledes icke i rätta banor och finner intet tillfälle att befrukta vår varelses bästa marker, utan bortrinner i djuriskhetens dy och förfares. Den minsta stöt åt ens egenkärlek blir något himmelskriande, och livets oundvikliga små motigheter förbittra ens dagar och störa ens sömn. Sedd på nära håll, synes den höga herrens vila föga avundsvärd. Själva njutningen är honom besvärlig, utan arom, bitter, ty ingen människa kan njuta utan att arbeta. Lättjan skadar även kroppen och tär på dess hälsa genom den tröghet och slapphet den förorsakar i alla funktioner. Tanken blir oklar och uttröttad genom det ständiga ofruktbara ruvandet över en och samma sak. Själen »äter sig själv», — för att begagna ett av folkspråkets mustiga uttryck. Vad viljan beträffar, behöver jag väl knappast erinra om, huru beklagligt lätt den förslappas hos en sysslolös människa. Varje ansträngning blir till den grad plågsam, att

* **Darwins dagbok, augusti 1839.**

man tycker sig lida, där en handlingskraftig människa icke skulle kunna spåra den minsta anledning därtill. Huru olika är icke arbetarens liv! Enär arbetet är en kontinuerlig och långvarig ansträngning, utgör det ett förträffligt uppfostringsmedel för viljan. Detta är i högre grad fallet med själsarbete än med något annat arbete, ty de flesta kroppsarbeten kunna förrättas nästan fullkomligt tanklöst. Själsarbetet däremot förutsätter såväl kroppens lydnad, emedan denna på visst sätt bindes genom uppmärksamheten, som en stark disciplin hos tanken och känslorna. Om detta diktatoriska välde över tanken icke efterföljes av fullständig slapphet, om man undviker att missbruka sina krafter, om man förstår att hushålla med dem och bevara dem, visserligen förminskade men likväl tillräckliga, under de timmar man ej kan ägna åt arbetet, skall denna själsnärvaro, denna vakna självkontroll snart bliva en vana — och då lyckans hemlighet endast ligger däri, att ens tankar och känslor hava en bestämd riktning, skall man på detta sätt, indirekt genom arbetet, hava funnit de vises sten för lyckan.

Det är för övrigt stor skada, att hopen, som skapar språket, förbundit ordet arbete med alla möjliga föreställningar om möda, utmattning och lidande, då psykologien har övernog av bevis för, att varje ansträngning skänker nöje, förutsatt att den icke förbrukar mera kraft än näringsprocessen med lätthet kan ersätta.* Montaigne säger på tal om dygd: »visdomens tydligaste kännetecken är en ständig glädje, den är alltid obekymrad... dygden växer icke på toppen av ett brant och otillgängligt berg: de, som funnit den, påstå, att den blomstrar på en skön, fruktbar slätt... Och den som vet, var den finns, kan komma till den på skuggiga, blomsterströdda stigar... Men de, som icke velat hava denna högsta dygd, så skön, triumferande,

* Se min artikel *Plaisir et Douleur*, införd i Revue Philosophique, maj 1890.

älskvärd, på samma gång ljuv och stark, svuren och oförsonlig fiende till all bitterhet, lidande, fruktan och tvang... de hava utmålat den till detta fåniga beläte, tråkigt, knarrigt, hårdhjärtat och hotfullt och ställt det avsides på en oåtkomlig klippa, kringsnärjt av törnen: ett underligt spöke». * Och vad Montaigne säger om dygden, skulle han lika väl kunnat säga om det intellektuella arbetet. Man skall aldrig nog kunna framhålla för de unga dess verkliga värde, ty även det är »skönt, triumferande, svuren och oförsonlig fiende till all bitterhet, ljuft blomstrande och tjusande».

Ty arbetets lycka är icke en rent negativ lycka. Det icke blott bevarar åt livet dess arom och dess realitet och skyddar tanken mot att inkräktas av idel motgångar och små ledsamheter, utan är i sig själv och genom sin rikedom en levande lyckokälla.

Redan arbetet i och för sig höjer oss vida över hopen. Det inför oss i ett förtroligt och jämbördigt umgänge med alla tiders största och ädlaste andar. Det håller därigenom vårt intresse ständigt vid makt. Under det att den late har *behov* av ett ofta mycket underhaltigt sällskap att fördriva tiden, har arbetaren nog av sig själv. Omöjligheten att vara sig själv nog gör lättingen beroende av andra och underkastad tusentals tyranniska nödvändigheter, som en arbetare icke vet av. När man säger: »arbete är frihet», är det icke i bildlig mening. Epictet indelar företeelserna i sådana som äro beroende och icke beroende av vår vilja. Han anmärker, att största delen av våra nederlag och lidanden beror på, att vi eftersträva saker som icke bero av vår vilja. Nå väl, under det att den latas lycka beror av andra, finner den vid arbete vanda mannen sina högsta njutningar inom sig själv.

Dagarnas flykt, som för den lata endast ökar hans

---

* Montaigne, Essais, I, XXV.

ålder och tomheten i hans liv, ökar långsamt men säkert den arbetsamma studentens kunskapsskatt; och liksom man varje afton kan iakttaga, huru vissa växter utvecklat sig under dagens lopp, kan den unga mannen i slutet av varje arbetsvecka iakttaga sina framsteg. Detta långsamma, men oavbrutna framåtgående skall slutligen leda till en stor intellektuell kraft. Och då intet, utom moralisk storhet, lyser mera än ett odlat förstånd, ser arbetaren sin auktoritet hos omgivningen ökas år från år, under det att den lata allt mer förfäas.

Och vad händer? Jo, att ålderdomen, som blir allt mera främmande för sinnliga njutningar och egoistiska nöjen, blir mångdubbelt rikare på livsglädje för den, som tillägnat sig en omfattande mänsklig bildning. Ingen av de sanna lyckokällorna kan utsina med åren. Intresset för vetenskap, litteratur, natur och humanitet består oförminskat. Intet är sannare än Quinets yttrande: »när ålderdomen kom, fann jag den ojämförligt mindre bitter, än ni utmålat den. De år, som ni spått skulle bliva fulla av den ytterligaste förtvivlan och elände, hava för mig varit ljuvare än ungdomsåren... Jag väntade att bliva ställd på en isig, enslig, dimhöljd bergstopp; i stället har jag kommit till en utsiktspunkt, vars vyer vida överträffa allt vad jag förut skådat. Jag har fått en klarare inblick i mig själv som i allt annat...» Och han tillägger: »ni försäkra, att känslorna utsina då man åldras. För min del känner jag att, om jag än levde i hundra år, skulle jag aldrig kunna vänja mig vid det som nu väcker min avsky.»

Den intellektuella arbetarens liv är således lyckligt framför varje annat. Det berövar en ingen sann glädje. Intet annat liv inger en i samma grad känslan av livets verklighet: det befriar en från den för lättingen oundvikliga och plågsamma känslan av, att livet ingenting är. Det rycker oss ur detta förnedrande tankeslaveri, som gör den sysslolöse till en omständigheternas lekboll; det låter icke

själen idissla enfaldiga eller lågsinnade fixa idéer. Utom dessa indirekta välgärningar skänker arbetslivet oss även andra: en stark vilja, källan till varje varaktig lycka, medborgarskap i ljusets stad, där eliten av människosläktet lever sitt odödliga liv, och slutligen en lycklig ålderdom, omgiven av aktning och vördnad. Dessutom skänker det oss utom andens och själens högsta njutningar ett övermått av tillfredsställelse för självkänslan, i det vår auktoritet och överlägsenhetskänsla ständigt stärkes. Alltså: de ofta oupphinneliga och alltid ofullkomliga tillfredsställelser, som medelmåttorna eftertrakta, och som gå ut på lyx och prål, rikedom, höga värdigheter eller politiskt inflytande, finner arbetaren utan att söka dem och liksom på köpet, då han inhöstar den rika skörd av upphöjda njutningar, varmed livet överhopar honom.

§ II.

Det faller av sig självt, att de betraktelser jag förordat, såväl de »nedrivande», som de viljestärkande, icke kunnat framställas annat än i allmänna drag. Dessa utkast äro för övrigt mycket ofullständiga, och en var bör utfylla dem med egen erfarenhet, tankar och läsning. * Huvudsaken vid dessa betraktelser är emellertid, att man aldrig försummar att taga vara på en tanke eller känsla, som är ägnad att öka avskyn för lättjelivet eller stärka den goda viljan. Varje tanke bör, som jag förut sagt, få långsamt sila sig genom själen ned till dess innersta djup och framkalla livliga känslor av motvilja eller begär.

---

* Förf. anser att 'Viljans uppfostran' är den nyttigaste bok han någonsin skrivit och kommer att skriva, kort sagt hans förnämsta arbete. Han kommer därför att ännu i många år sysselsätta sig med ämnet för att fullständiga och fördjupa det... följaktligen skall han med tacksamhet mottaga varje benäget meddelande angående detta ämne, som ligger honom om hjärtat.

Hittills hava vi endast studerat våra inre resurser. Det återstår att kasta en blick på den yttre världen, på *miljön* i ordets allmännaste bemärkelse, och närmare undersöka de hjälpmedel som där erbjuda sig för en ung man, som strävar att fullända sin viljas uppfostran.

FEMTE BOKEN.

DE YTTRE HJÄLPMEDLEN.

FÖRSTA KAPITLET.

Allmänna opinionen, lärarne m. m.

Hittills ha vi behandlat frågan om viljans uppfostran under den förutsättningen, att endast inre hjälpmedel stå oss till buds, att vi äro isolerade och utan hopp att finna något stöd i vår omgivning.

Det är allt för uppenbart att vi sålunda uteslutande äro hänvisade till egen kraft samt på grund av arbetets långsamhet skulle förlora modet och sätta oss med armarna i kors; ty om också begäret att fullkomna vår vilja nödvändigt måste framgå ur vår inre moraliska natur, behöver dock detta begär understödjas av mycket starka sociala känslor.

I själva verket äro vi aldrig isolerade och hänvisade endast till oss själva: våra familjer, vår närmaste omgivning, de, som känna oss i vår hemtrakt eller stad, uppmuntra våra ansträngningar genom sitt bifall genom ökad vänskap och sympati; och då vi vunnit någon mera lysande framgång uppmärksammas vi av vidare kretsar.

Intet stort här i världen åstadkommes utan långvariga ansträngningar och ingen ansträngning kan hållas vid makt under månader och år utan denna viljans eggelse genom allmänna opinionen. Även de som hysa öppet förakt för allmänna meningen, behöva stöd i en entusiastisk minoritets varma sympatier för att kunna trotsa majoriteten. Att ensam och under åratal motstå en enhällig opinion skulle förutsätta övermänskliga krafter, och jag känner ej heller något liknande exempel.

Under ett samtal mellan Bain och Mill om viljekraften yttrade den förre, att dess förnämsta källor äro antingen en överflödande naturlig styrka eller också något som särskilt eggar den. Mill svarade: just så; eggelsen är något som folk aldrig tillräckligt uppskattar. * Allmänna opinionen är i själva verket en stark eggelse, och då ingen eller intet motsäger den, kan dess makt bliva ofantlig. Man kan icke överskatta dess verkningar. I Athen gav folkets enhälliga beundran för fysisk styrka och litterär förmåga upphov till en, trots landets obetydlighet, talrikare skara av atleter, skalder och filosofer än något annat land kunnat uppvisa. I Lacedemonien fostrade begäret efter offentligt bifall en utomordentligt viljestark folkstam. Vi erinra oss den för övrigt fullt sannolika historien om den spartanske gossen, som bar en stulen räv under sin kappa och lät denne sönderslita sin buk hellre än han förrådde sig. Det vore orätt att påstå att grekerna utgjorde lysande undantag, ty man har för icke länge sedan sett en lågt stående folkstam, sådan som rödskinnen, kunna uthärda de gränslösaste marter, skymfande sina plågoandar till det sista; och mången brottsling får av fruktan att synas feg kraft att med lugn lägga huvudet under bilan. Och i vårt moderna samhälle förmår begäret — icke efter trygghet och oberoende utan efter lyx och sken, begäret att överglänsa andra och tillfredsställa

* John Stuart Mill, a Criticism, by A. Bain, London, Longmaut, 1882, p. 149.

en dum fåfänga, ett helt folk av krämare, bankirer och fabriksidkare att underkasta sig de mest motbjudande sysselsättningar. Nästan alla bedöma saker och ting uteslutande efter deras värde i allmänna opinionens ögon. Opinionen icke blott fyller vår livsfarkosts segel, den håller även i rodret och tvingar vårt eget tycke till fullständig passivitet.

Denna opinionens makt över oss är så stor, att vi ej kunna tåla ett tecken till förakt ens av en okänd eller av en person, som vi hava alla skäl att förakta. Huru mycket en främlings närvaro vid en gymnastiklektion inverkar på gossarna, vet varje gymnastiklärare. Om man under simning eller skridskoåkning känner sig observerad, växer ens djärvhet. Och om man ytterligare önskar förvissa sig om detta stora inflytande, som andra utöva på oss, behöver man blott tänka sig, huru det skulle kännas att gå i tiggartrasor genom en främmande stad eller att visa sig löjligt utstyrd på sin egen gata. En kvinnas lidande vid att bära en omodern klänning är bevis nog för hur hårt andras mening trycker oss; jag erinrar mig mycket väl mina egna känslor, när jag vid tjugu års ålder måste gå i en ytterrock, som var lappad på ena armbågen, vilket säkert ingen annan än jag själv lade märke till.

Nåväl, denna samhällets fruktansvärda makt över våra minsta handlingar tänker ingen på att vända till sin fördel. Den är en icke tillgodogjord kraft.

Under skoltiden röner barnet det starkaste inflytande av kamraternas, lärarnes och föräldrarnes opinion, emedan denna verkar i enhetlig riktning. Dessa krafter göra sig emellertid icke gällande i annat än vad som rör det intellektuella arbetet, och även här döma kamraterna ganska falskt. De hysa ett visst förakt för den medelmåttigt begavade arbetsmyran, och beundra de lätta och eleganta triumfer, som växa fram blott på grund av markens bördighet. Man återfinner sålunda hos barnen samma missuppfattning som genomgår vårt skolväsen, vilket åsidosätter

viljans uppfostran för förståndets. I stort sett bildar föräldrarnas, lärarnas och kamraternas opinion en stark ström med enhetlig riktning. Därför frambringa skolorna underbarn, som när de komma på egen hand icke uträtta något.

Denna opinion framträder dessutom i mycket påtagliga former, såsom betyg, lovord eller straff inför klassen, omflyttningar m. m. Man vädjar nästan för mycket till de egoistiska känslorna, till tävlingsbegäret och begäret efter beröm, och för litet till pliktkänslan. Man framhåller ej tillräckligt den njutning, som känslan av ökad intellektuell styrka skänker, glädjen vid att se sina egna framsteg och arbetets mångfaldiga, direkta och indirekta tillfredsställelser. Man liksom binder korkkuddar under skolgossen i stället för att lära honom simma på egen hand. Detta är så mycket värre, som han vid universitetet kommer att stå alldeles ensam. Där äro föräldrarne för långt borta och lärarne för högt över honom. Intet annat eggar honom än tanken på framtiden, och denna i sig själv mycket dunkla tanke, blir alldeles vanmäktig, då han ser så många äldre som komma fram utan större ansträngning. Examensperioderna framkalla visserligen tillfälliga ansträngningar, men dessa äro alltid oordnade och verka som en konstlad gödningskur i stället för en sund näring.

Studenten skulle kunna hava ett yttre stöd i kamraternas opinion. Men tyvärr — denna förhärligar, såsom vi sett, eller låtsas förhärliga allt annat än arbetet. Om en ung man önskar handla rätt och känner behov av den eggelse, som ligger i andras bifall, bör han icke begära detta av andra än en fåtalig, noga vald grupp. Den student som beslutat leva annorlunda än som illustration till Berangers sånger eller Alfred de Mussets poesi, kan om han vill, lätteligen finna, ja skapa sig en miljö, som är gynnsam för hans strävanden. Många unga män utträda ur skolan med höga föresatser. Men, säger Mill, dispositionen för ädla känslor är hos många en ömtålig och av fient-

liga inflytelser lätt fördärvad telning... hos de flesta unga män dör den lätt, om deras sysselsättningar och umgänge icke lämna dem tillfälle till uppövandet av deras ädlare anlag... männen förlora sina ädla strävanden liksom sina intellektuella intressen, emedan de sakna tid eller lust att odla dem; de överlämna sig åt låga nöjen, icke därför att de föredraga dem, utan emedan sådana äro lättast tillgängliga och snart nog de enda, varav de äro i stånd att njuta.

Den bästa lösningen på de svårigheter, som härleda sig från studenternas i allmänhet låga moral, vore att de, som tänka högre, bildade små grupper på tre eller fyra kamrater, vilka beslöte att ömsesidigt understödja varandras strävanden.

Universitetslärarne skulle kunna uträtta oändligt mycket i detta avseende, om de blott insåge sin uppgifts storhet, och vilket inflytande de hava över studenterna. Tyvärr råda sådana villfarelser beträffande den högre undervisningens ändamål, att de flesta icke se sin rätta plikt. Man upprepar ofta,* att universitetsläraren har en helt annan uppgift än skolläraren. Den förstnämnde är vetenskapsman. Den senare skall inverka på lärjungens själ och bilda den, om han kan; den förra skall njuta forskarens upphöjda likgiltighet och icke hava någon annan strävan än sanningen.

Dylika påståenden äro varken mer eller mindre än vidunderliga. De grunda sig först och främst på postulat. De förutsätta som givet, att universitetsläraren är en vetenskapsman, som icke har några andra plikter än mot vetenskapen. Detta skulle vi kunna gå in på, om en professor uteslutande levde på sin vetenskap, isolerad i sitt laboratorium eller studerkammare.

Men det är icke så. Så professor han är, måste han då och då utkvittera sin lön. Denna lätt undanstökade lilla

* **Själva Fouillée har i förbigående gillat denna ytliga åsikt i sin bok, vilken är så förträfflig i vad som rör den sekundära klassiska bildningen.**

affär är emellertid en tillräcklig erinran om, att han *framför alli* är lärare och såsom sådan har plikter icke blott mot sin vetenskap utan även mot studenterna.

För att rätt förstå, vad dessa plikter innebära, maste man känna studentens själstillstånd då han kommer till universitetet. Material för detta bedömande erhålla vi genom att opartiskt tänka på oss själva vid denna tid; uti klagomål av gamla kamrater som ägnat sig åt litterära studiegrenar; genom bekännelser av nuvarande studenter till kamrater, vilka gått in på att försiktigt framställa skriftliga frågor till dem, och slutligen genom direkt och vänskapligt framkallade förtroenden eller tillfälliga och obetänkta yttranden av studenter.

Detta själstillstånd ter sig i stort sett ungefär på följande sätt: under de första veckorna erfar studenten en berusning liknande en nyss frigiven fånges. Detta är på sätt och vis ett negativt tillstånd, känslan av att plötsligen ha blivit fri. De flesta känna ett behov att riktigt övertyga sig om sin frihet genom att tillställa bullersamma upptåg och nattliga orgier. Huru stolt är man icke dagen därpå, när man kan skryta med, att man icke gått och lagt sig förr än klockan tu!... De flesta medelmåttor och viljesvaga fortfara sedermera med detta utmattande och sterila liv. De bättre naturerna hämta sig snart. De fattiga nödgas av penningbrist att börja ett annat liv och bryta med sina bröder i lättjan; denna lyckliga nödvändighet blir för många goda, ehuru viljesvaga naturer anledning till ett vaknande begär efter ett högre liv. Dessa båda kategorier äro de enda, som förtjäna lärarnes intresse, och de äro Gud ske lov ganska talrika.

Sedan vanan förtagit det första frihetsrusets glädje och de unge männen återkommit till sig själva, känna de flesta sig grymt isolerade. Många inse klart, vad som fattas dem. Behovet av gemenskap i det moraliska livet är vid denna ålder så starkt att de instinktmässigt söka efter lik-

tänkande vänner. Det vore som sagt mycket lätt att bilda dylika grupper, om alla behjärtade unge män beslöte sig för att bryta med denna opinion, som tvingar dem att visa sig vara, vad de innerst sträva att icke vara. Huru många äro icke de, som av blyghet eller brist på moraliskt mod upprepa dessa fraser, vilkas lögnaktighet de inse, som låtsa en låg livsuppfattning, vilken de icke hysa, och en råhet, som i början förefaller dem motbjudande, men som de snart vänja sig vid!

Men det är icke nog med att bilda dylika grupper, såvida icke en av kamraterna står högt över de andra i moralisk utveckling, vilket knappast är tänkbart vid denna ålder. Det fordras ett högre stöd, ett personligt gillande av någon mera överlägsen. Detta behov tillgodoser den katolska kyrkan genom själavården. Här finnes ingen motsvarighet till något dylikt: studenten står fullkomligt isolerad. Och då man ser studenternas beundran för de lärare de värdera, och deras stora förtroende till dem, som genom sin skicklighet göra sig förtjänta därav, kan man ej annat än djupt beklaga, att ingen begagnar sig av dessa goda känslor. Professorn känner knappast sina elever och vet intet om deras föregåenden, familjer, önskningar, strävanden och framtidsdrömmar. Om man blott anade, vilket inflytande ett uppmuntrande ord, ett gott råd eller t. o. m. en vänlig förebråelse kan hava under denna välsignade tid! Om universitetet med sin höga moraliska odling och vetenskaplighet lånade av kyrkan dess metod att tillämpa sin djupa människokännedom, skulle det kunna härska obestritt och utan möjlighet till rivalitet över de ungas själar. När man tänker på vad Fichte och de tyska professorerna, trots sin psykologiska okunnighet, lyckats uträtta för Tysklands storhet blott och bart genom enhetligheten i sitt strävande och sitt personliga inflytande på studenterna, blir man tröstlös över att vi äro så overksamma, ehuru vi skulle kunna väcka tiodubbelt starkare rörelse bland våra studen-

ter. Vad har icke skett i Frankrike? vad har icke en enda kraftfull och målmedveten man lyckats uträtta? Han förstod först och främst att gruppera studenterna.

Efter att hava bildat några grupper behövde han blott klart framställa den internationella uppgift han ansåg borde tillkomma den franska ungdomen; och dessa kraftiga ord från en av ungdomen älskad man hava likt en stark magnet ordnat i enhetlig riktning otaliga krafter, som förut verkat laglöst, motarbetande och tillintetgörande varandra. Nåväl, om varje professor ville enskilt och för eliten bland sina elever göra vad Lavisse gjort för hela den franska studentvärlden, skulle resultatet överträffa alla förväntningar. Lärarekåren skulle sålunda kunna skapa åt vårt land en sådan aristokrati, varom vi förut talat, en aristokrati av karaktärer, dugliga för alla de högsta uppgifter.

§ II.

Det andra falska postulatet, varpå den vanliga uppfattningen av den högre undervisningen stödjer sig, är att kunskap och vetenskap äro ett och det samma. Studenterna klaga både över den ofantliga och svårsmälta massa av kunskapsmaterial, som de måste tillägna sig, och över brist på erfarenhet om en god arbetsmetod. Dessa klagomål grunda sig på samma missförhållande. Om studenten icke känner någon god arbetsmetod, beror detta på att undervisningen är illa anordnad. Man tycks förutsätta att studenten icke kommer att arbeta vidare, sedan han lämnat universitetet. Därför passar man på, medan man har honom fast, att stoppa i honom så mycket vetande han möjligen kan rymma. Hans minne anstränges övermåttan. Följden av denna metod är icke mycket uppmuntrande: de fleste unge män få för alltid en avgjord motvilja mot allt arbete. Denna förträffliga metod förutsätter dessutom, vilket är alldeles falskt, att den förvärvade minneskunskapen

är varaktig, liksom om det vore möjligt att behålla i minnet annat än det man oupphörligt genomgår på nytt, eller man vore i stånd att oupphörligt repetera en hel encyklopedi!

Det tjänar för övrigt icke mycket till att bit för bit diskutera den högre undervisningens olägenheter på grund av ett illa anordnat examensväsen. Det är nog, om vi kunna finna nyckeln till det valv, som uppbär hela systemet. Och nyckeln är den rådande falska uppfattningen beträffande vetenskapens natur, beträffande värdet av en vetenskaplig anda, beträffande egenskaper, som framför allt äro behövliga för en forskare och beträffande rätta sättet att meddela vetenskaplig undervisning. Tyskland har gjort oss mycket ont genom att besmitta oss med oriktiga begrepp i dessa avseenden: nej, kunskap är icke vetenskap. Den är tvärtom icke långt ifrån dess motsats. Ordet vetenskaplighet väcker genast en föreställning om en massa hopat vetande, ehuru det i själva verket betecknar en djärv ande, kraftig och företagsam, men tillika ytterst försiktig i sina slutledningar. De fleste verkligt store vetenskapsmän, de store upptäckarne äro mycket okunnigare än deras elever. De kunna ej ens vara verkliga vetenskapsmän om de ej hava en fri ande; det förnämsta villkoret för varje upptäckt är en outtröttlig själsverksamhet i en bestämd riktning. Vi hava redan (I, II) anfört Newtons berömda svar, då man bad att få veta hemligheten med hans fruktbärande metod. Vi hava visat, huru Darwin försakade varje lektyr, som icke angick hans forskningar och under trettio års tid samlade sin vakna uppmärksamhet på allt, som han misstänkte kunna bliva av värde för hans system. En oändligt tålig och ihärdig förmåga av begrundande och en alltid vaken kritisk blick är vad som skapar en stor vetenskapsman. Och detta tålamod, denna mot ett mål ständigt koncentrerade uppmärksamhet måste bäras av en varaktig hänförelse, en verklig passion för sanningen.

Vetandet är snarare ägnat att nedtynga anden. Den

oerhörda massan av fakta belastar minnet; en överlägsen begåvning upptar alltid det minsta möjliga i sina anteckningar; det är icke äran av att vara ett levande lexikon som frestar honom; han söker blott efter bestämmande idéer; han underkastar dem sträng kritik och, om de bestå de långa proven, upptar han dem och låter dem långsamt tillväxa i styrka; han *älskar* dem; de få liv i hans tanke, och i stället för att bliva passiva, döda idéer, bliva de starka, aktiva makter. Den genom studium av fakta uppkomna idén kommer nu i sin ordning att *organisera* fakta. Liksom magneten drar till sig filspånen och ordnar den i regelmässiga figurer, bringar nu idéen reda i virrvarret och fogar det ordnade materialet till en konstmässig byggnad. Fakta, som synbart icke haft något värde, framträda i sin fulla betydelse; andra avlägsnas såsom värdelösa. Den man, som är lycklig nog att hava några sålunda bekräftade idéer, ägnade att bilda organisationscentra för fakta, är en stor man.

Vetenskapsmannens duglighet står alltså icke i förhållande till hans kunskapsförråd. Den ligger snarare i ett starkt forskningsbegär eller, om jag så får säga, äventyrslust, dock ständigt underkastad en sträng kritik. *Antalet* fakta betyder intet, kvaliteten betyder allt: detta är vad man allt för mycket förbiser vid den högre undervisningen. Denna går ingalunda ut på att utveckla omdömeskraft och en djärv och förutseende ande; man belastar de unge männen med vetande av mycket växlande värde, man odlar deras minne därhän, att man glömmer det väsentliga, vilket — jag fruktar ej att ända till leda upprepa det — är en djärv och företagsam ande i förening med metodiskt tvivel.

Vi se att examina genom det nuvaranda sakernas tillstånd betydligt underlättas både för eleven och läraren. Den förre behöver blott en omsorgsfull minnesläsning för att giva illusion av kunskap. Och för examinatorn är det mycket bekvämare att taga reda på, om eleven vet det ena

eller andra, än att söka bedöma hans andliga utveckling. Examen blir ett lotteri. Man kan besanna dessa påståenden på den första medicinska examen, på de naturvetenskapliga och historiska licenciatexamina, för att ej tala om de flesta andra, och man skall klart inse, vilken olycklig benägenhet vi hava att göra den högre bildningen till en minnessak.*

Nå väl! professorerna måste höra det: huvudsaken vid deras undervisning är icke föreläsningarna. Fragmentariska, som de alltid äro, och utan samband de olika ämnena emellan, tjäna de ej mycket till; och de bästa föreläsningskurser i världen kunna icke efter avslutad skolgång, eller t. o. m. redan förut, i värde jämföras med några timmars personlig ansträngning för studenten. Den högre undervisningens värde ligger i de praktiska arbetena, i umgänget mellan läraren och eleven. Läraren bevisar genom sin tillstädesvaro arbetets möjlighet. Han är ett levande, påtagligt och övertygande exempel på, vad arbete kan åstadkomma. Å andra sidan är den undervisning mest fruktbärande, som ligger i lärarens samtal, i uppmuntrande ord, medgivanden och halft förtroliga meddelanden rörande metoden, och i ännu högre grad uti den uppmuntrade elevens eget initiativ, hans egna arbeten; hans redogörelse inför kamraterna, enkla och klara återgivanden av lästa arbeten, allt detta under lärarens välvilliga kontroll. Detta är fruktbärande undervisning. Ju mera en professor briljerar, ju mer förtjust han är i att höra sig själv tala, ju mer han själv ingriper, desto mindre ville jag anförtro honom de ungas ledning: han bör »*låta dem gå framför sig*», som Montaigne säger. Man lär sig lika litet konsten att arbeta

---

*** Jag betvivlar att någon förnuftig människa kan utan förargelse läsa en förteckning på de frågor man ställer på examinanderna vid Polyteknikerna och Saint-Cyr. Om man ville avskräcka alla bättre begåvningar från dessa skolor, kunde man icke gå annorlunda till väga. T. o. m. vid krigsskolan odlas överdriven minnesläsning i stället för tankearbete. — Nouvelle Revue: La mission sociale de l'officier. I. st. 15. juilett 1893.**

och gör lika litet framsteg i vetenskaplighet genom att höra på en lärare, som man blir gymnast genom att bevista cirkusföreställningar.

Vi finna således, att det finns ett medel, som på en gång tillfredsställer studentens två viktigaste behov, behovet av moralisk ledning och av metodisk ledning i arbetet, och att detta medel är en nära personlig beröring mellan lärare och lärjungar. Läraren vinner själv på denna undervisningsmetod, ty på samma gång han väcker entusiasm för vetenskapen hos sina elever, stärkes den hos honom själv; och å andra sidan skall han lätt kunna övertyga sig om, att alla de stora rörelserna på tankens område icke åstadkommits genom bibringandet av vetande utan genom bibringandet av en glödande kärlek till det sanna eller till någon stor sak, samt genom meddelande av goda arbetsmetoder: det vill med få ord säga, att inflytande endast kan utövas genom beröring mellan man och man, mellan själ och själ. Sålunda meddelade Sokrates Plato sin metod och sin hänförelse för det sanna. Detta förklarar även, varför alla stora vetenskapliga snillen i Tyskland utgått från små universitetsstäder, * där lärare och elever stått i denna nära andliga beröring med varandra, varom vi här talat.

ANDRA KAPITLET.

De stora dödas inflytande.

Om det intellektuella livet och viljekraften i så hög grad stärkas genom personlig beröring mellan lärare och elever, kan studenten i sin ensamhet finna en försvagad

* Hœckel, Les preuves du transformisme, p. 35.

ersättning för detta personliga inflytande. Det finns avlidna, som både äro mer levande och mer i stånd att liva andra än verkligt levande personer. Då man saknar tillfälle till ofta upprepat umgänge med goda förebilder i tal och handling, finnes intet bättre medel till den sedliga entusiasmens vidmakthållande än att betrakta rena, enkla och heroiska liv. Denna »här av stora vittnen» hjälper oss i striden för det goda. Detta umgänge i ensamhet och stillhet med »de bästa seklers största andar» stärker viljan underbart. »Jag minns», säger Michelet, »huru jag, kort efter denna olycka, då fienden stod för dörren (1814) och mina egna fiender dagligen smädade mig, under hårda umbäranden och fruktan för framtiden, en dag, en torsdagsmorgon, samlade mig: utan eld, utan att veta, om jag skulle få bröd innan kvällen, och tyckande att allt var så gott som ute för mig — fattades jag av en rent stoisk känsla; jag slog min frusna hand i ekbordet och kände mig genomströmmas av en stark ungdoms- och framtidsglädje... Varifrån kom denna manliga lyftning? Från mitt dagliga umgänge: mina favoritförfattare. Jag hade med varje dag dragits allt starkare till detta höga sällskap.» * Stuart Mill ** omtalar, att hans fader gärna gav i hans hand böcker, som framställde exempel på handlingskraftiga och uppfinningsrika män, som fått kämpa mot stora svårigheter, vilka de lyckats övervinna: resebeskrivningar, Robinson Crusoe o. s. v. — och längre fram omtalar han, vilken livande verkan han erfor vid läsningen av Platos berättelser om Sokrates eller Boudorcets liv av Turgot. Dylik läsning är verkligen ägnad att efterlämna djupa och varaktiga intryck. Tankens hjältar hava en förunderlig makt! ännu två tusen år efter sin död har Sokrates kvar hela sin auktoritet och sin underbara förmåga att upptända den renaste hänförelse i ungdomens sinnen.

---

* Ma jeunesse, p. 99.

** Mémoires, p. 8.

Skada blott, att vi icke, liksom den katolska kyrkan, hava några världsliga helgon att låta ungdomen läsa om. En filosof som Spinoza måste ju väcka den livligaste beundran hos en var, som läser hans gripande historia! Man klagar över, att det icke finns någon enhetlig samling av såsom exempel nyttiga biografier: en sådan bok skulle kunna bliva en verklig Plutarcus, varur själsarbetarne kunde hämta ny näring för sin viljekraft: Auguste Comtes idé, att man varje dag borde begrunda en människosläktets välgörares liv, var förträfflig. Har för övrigt icke den klassiska undervisningen, rätt fattad, till ändamål just att i elevernas sinnen väcka en lugn och varaktig entusiasm för all storhet, ädelmod och självuppoffring? Och har den icke fyllt sitt ändamål, om den lyckas avhålla en av ett högt ideal sålunda genomträngd elit från att förnedra sig eller återfalla i medelmåttighet? Denna elit, vars uppgift är att utgöra den vigda förtrupp, på vilken den civiliserade världen har sina blickar fästade, har sin överlägsenhet från ett långvarigt umgänge med antikens renaste mänskliga snillen.

Men även om vi genom detta umgänge kunna stärka våra ädlaste känslor, förmå tyvärr de döda icke giva oss dessa noggranna råd vi äro i behov av, och ännu en gång: intet kan i allo ersätta en god och erfaren lärares själavård.

SLUTSATS.

De föregående kapitlen komma oss att tänka på, huru lätt det vore att vinna herravälde över sig själv i allt i fall det nationella uppfostringsväsendet medverkade till detta mål. Ty om striden mot lättjan och sinnligheten icke är lätt, så är den dock möjlig, och kännedomen om våra psykiska resurser är ägnad att giva gott hopp. Slutsatsen av hela detta arbete är, att vi kunna omskapa våra karaktärer, att var och en kan på egen hand uppfostra sin vilja, och att vi med tidens hjälp och genom kännedomen om vårt väsens lagar kunna vara säkra på att nå en hög grad av välde över oss själva. Vad den katolska religionen förmår med överlägsna humana begåvningar, låter oss ana vad vi skulle kunna göra av eliten bland vår ungdom. Man må icke komma och påstå, att de uppenbarade religionerna förfoga över medel, som vi varken hava eller kunna hava! Ty om vi undersöka, varpå kyrkornas oerhörda makt över sina troende ligger, finna vi att deras medel låta hänföra sig till två grupper: rent mänskliga och rent religiösa medel.

De mänskliga medlen kunna indelas i tre slag, nämligen: auktoritetsinflytande, såsom avlidna snillens, biskopars, prästers och teologers o. s. v. auktoritet; vidare den sociala auktoriteten, som ställer fängelset, tortyren eller bålet till trons förfogande. Till detta numera mycket försvagade auktoritetsinflytande kommer vidare det tryck, som utövas av allmänna opinionen, de troendes hat, förakt och elakhet

mot de icke troende. Slutligen uppfostras barnen till religiositet, och de religiösa känslorna inpräglas i det innersta av deras själ genom upprepningar i alla möjliga former: muntlig undervisning, läsning, offentliga ceremonier, predikningar o. s. v.

Skulle icke vi kunna förfoga över dessa tre makter i högre grad än kyrkorna? Äro icke tänkarne på alla områden av en åsikt om vårt stora mål, vår personliga fullkomning? Kunna väl här förekomma några avvikande åsikter, såsom vid kyrkornas dogmer? Hava icke även vi barnens uppfostran om hand? Skulle icke vårt inflytande kunna bliva oerhört, om vi blott använde samverkande metoder, och om alla arbetade på detta stora mål? Skulle vi icke kunna forma barnets själ huru vi vilja? Vad allmänna meningen beträffar, så tillkommer det uppfostran att omskapa den; det händer ju redan nu ganska ofta, att den allmänna beundran riktar sig på det, som är stort och ädelt. De högre känslorna förena människor och synas tilltaga i styrka hastigare än de andra, som äro orsak till söndring. Detta förklarar varför en hop, som mest består av skälmar, ofta ropar bifall till varje hederligt ord. Den allmänna opinionen är för övrigt enfaldig, och det behövs blott en minoritet av hederliga och viljekraftiga män för att leda den på rätt väg. Vad det athenska folket gjorde för skönhet och talanger och det spartanska för självbehärskning, vågar väl ingen påstå, att icke moderna samhällen skulle vara i stånd till, då det gäller ett ännu högre ideal?

Men, invänder man, ingen djupgående moralisk förbättring är möjlig utom på grundvalen av religiösa medel. Det är även min tro, men jag tror tillika att den enda nödvändiga och tillfyllestgörande religiösa sanningen är den, att universum och människolivet hava ett sedligt ändamål, och att varje god strävan bär sin frukt. Vi hava förut sett, att denna tes har stor sannolikhet för sig, att man slutligen

måste välja mellan den eller dess motsats, och att, huru man än väljer, ingenting kan av erfarenheten bevisas. Val som val: man bör emellertid föredraga de starkaste sannolikheterna, så mycket mer i detta fall som den moraliska hypotesen, utom att den är sannolikare och den enda som har någon betydelse för oss, tillika är både trösterik och socialt nödvändig. Detta minimum av religiös sanning kan för tänkande personer bliva en överflödande källa till starka, religiösa känslor. Denna tro är icke blott icke stridande emot någon av de uppenbarade religionerna, utan den kan mycket väl innefatta dem alla. Då detta minimum av religiös tro knappast kan tillfredsställa andra än bildade personer, bör tänkaren betrakta de kristna religionerna som förbundne i striden för det gemensamma målet, åtminstone i den mån de visa aktning för andras åsikter. Jag säger förbundne, ty de kristna religionerna hava gjort till sin huvuduppgift att kämpa mot människans djuriska natur, vilket är detsamma som viljans uppfostran med hänsyn till förnuftets herravälde över den egoistiska sinnlighetens råa makter.

Den övertygelsen tränger sig alltså oemotståndligt på oss, att varje människa med tidens och de psykiska resursernas hjälp vinner herravälde över sig själv. Då detta höga mål således är uppnåeligt, bör det på grund av sin stora betydelse bliva ett av våra främsta intressen. Vår lycka är beroende av viljans uppfostran, ty lyckan ligger i förmågan att avvinna de angenäma idéerna och känslorna allt, vad de ha att giva, och att förhindra oangenäma känslor att inträda i medvetandet. Vår lycka förutsätter således stort välde över uppmärksamheten, vilken är den högsta formen av viljekraft.

Icke blott vår lycka utan även den högre intellektuella kulturen är beroende av självherraväldet. Snillet är framför allt ett långt tålamod: de vetenskapliga och litterära verk, som utgöra människoandens största heder, hava ingalunda, såsom man allmänt tror, överlägsen intelligens att

tacka för sin tillkomst, utan en överlägsen viljekraft. Det är denna synpunkt, som borde fran rot till topp omskapa hela vårt såväl sekundära som högre undervisningsväsen. Det är alldeles nödvändigt att avskaffa den onaturliga, övervägande minnesodlingen, vilken försvagar nationens levande kraft. Vi måste sätta yxan till roten på det seglivade snåret av programsystem på alla områden, vi måste göra väldiga hugg långs och tvärs och skaffa luft och dager, och vi måste förmå oss att offra även sköna telningar, som stå för tätt och hindra varandra i växten. Låtom oss upphöra att proppa minnena och i stället införa aktiva övningar och arbeten, som stärka omdömet, det intellektuella initiativet och slutledningsförmågan; då man skapar viljemänniskor skapar man snillen, ty alla de höga egenskaper man skriver på snillets räkning, bero i själva verket endast på viljans styrka och ihärdighet.

I vårt sekel har man riktat alla ansträngningar på världens erövring i yttre måtto. Detta har blott uppjagat vår lystnad och våra begär, och när allt kommer omkring äro vi, trots allt, oroligare och olyckligare än förut. Erövringarna utåt hava dragit vår uppmärksamhet ifrån det inre förbättringsarbetet. Vi ha försummat det viktigaste av allt, viljans uppfostran. Sålunda hava vi till följd av ett ofattligt misstag överlämnat åt slumpen att utveckla det huvudsakliga medlet till vår intellektuella makt och till vår lycka.

De sociala frågorna skola för övrigt framtvinga en grundlig förändring i vårt uppfostringssystem; deras svårlöslighet och farlighet beror därpå, att man såväl i folk- som elementarskolan försummat att låta den moraliska uppfostran föregås av viljans uppfostran, varpå den förra måste grunda sig. Man meddelar förträffliga levnadsgrundsatser åt folk, som aldrig fått lära att styra sig, åt egoister, brushuvuden, lättingar och liderliga, vilka visserligen ofta skulle vilja bättra sig, men som, tack vare den olyckliga teorien om viljans frihet, som är så nedslående för de goda viljorna,

aldrig fått lära sig, att friheten, självherraväldet måste erövras så småningom. Ingen har sagt dem, att självövervinnelsen är möjlig även i de mest förtvivlade fall, blott man använder de rätta medlen. Ingen har undervisat dem i den segerrika taktiken. Ingen har väckt deras entusiasm för den goda striden; de veta varken huru ädelt detta självherravälde är i och för sig, ej heller huru fruktbringande för lyckan och för själens högre odling. Om var och en gjorde sig den mödan att tänka på, huru nödvändigt detta arbete är, och huru slösande rikt det lönar varje den minsta ansträngning, så skulle det icke blott komma att räknas ibland våra viktigaste enskilda och offentliga angelägenheter, utan ställas allra främst, såsom vår huvuduppgift, den mest trängande av alla.

University of British Columbia Library

DUE DATE

FORM NO. ET-6

DISCARD

Pris 2 kr. 50 öre.